С(кар)2
А76
Кар 3110-Д

Аппаланы Билял

Къуджур адамла

Аппаланы Билял

КЪУДЖУР АДАМЛА

Бир актлы пьесала

Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бёлюмю,
Черкесск, 1985

Карачаево-Черкесский

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бёлюмю, 1985

Джуулгъан шляпа

ОЙНАГЪАНЛА:

Джаммот — 35 джылда
Джашар — 40 джылда
Алауган — 30 джылда

Джабыу ачылады. Джашил ханс ёсген талачыкъ. Къолтукълашыб бир джанындан Джашар бла Алауган чыгъадыла. Ала бек абзырабдыла. Къыйын ауруудан аурургъанлагъа ушайдыла. Бетлери-къуглары кетибди, кючден атлаб келедиле. Сценаны арасына джетгенлей, Алауган тохтайды. Бир имбашында тагъылыб келген гитарасын да алыб джерге атады.

Алауган. Джашар, о Джашар, сабыр болчу... Биз къайры барабыз?

Джашар. Билмейме.

Алауган. Сора былайда тохтайыкъ.

Джашар. Къайры тохтайса, а юйюнге. Бир джаны болгъан инсанга тюбегинчи тохтаргъа чыртда боллукъ тюлдю. Барыб турургъа керекди, понял?

Алауган. Огъай, не понял...

Джашар. Ну и дурак... «Джюрюгенге-джёрме» дейдиле къарачайлыла.

Алауган. Аллай джёрме менге керек тюлдю.

Джёрме огъай, баш джарты боллукъ эсе да, атлаялмайма.

Джашар. Атларгъа керекди. Только так.

Алауган. Атлагъанны къой да бир кесек солуюкъ. Былай бир ауур джюк юсюмден басханча болгъанды да... Ичимде къазан къайнай турмай эсе, кюйюб барады. Дунияны тауушу къулакъларымы ичиндедиле. Тейри, баш да кесимики болмаз дейме.

Джашар. Ынгычхама, мен сенден да бытдырма. Тохтасакъ, андан да аман боллукъду. Кесибиз бир амал этмесек, кишиден болушлукъ боллукъ тюлдю. Хурджунунда бир джугъу болгъанга тюбегинчи, джерни къыйырына дери барлыкъ эсек да, барлыкъбыз.

Алауган. Да сора, иги тенгимча, сен бар, мен былайда сакъларма... *(Къырдышха олтурады. Джашар анга да уруша, сценада ары-бери барады. Джолгъа, тёгерекге биреуню кёрюрмю эдим деб къарагъаны танылады. Сора, хурджунундан агурча кесекчикни чыгъарыб, ёрге тутады.)*

Джашар. Эх, мынга нёгерге джюзюшер грамм болса. Бу джашауну къыйынлыгъына бир къара...

Алауган *(башын кёлтюрмей)*. Мен элли граммгъа да разы эдим.

Джашар. Аллахдан тилесенг кёб тиле дегенлерине айтама ансы, мени да огъайым джокъду. А закуска уа ма, хап-хазырды.

Алауган *(башын кючден кёлтюрюб)*. Не закускады ол?

Джашар. Ма бу арнучукъгъа айтама... Слушай, хурджунларынгы бир иги къарма муну, капекле-зат къалгъан бар эсе уа.

Алауган *(къыйналыб сёлешеди)*. Джокъду. Эртденбладан бери къармай-къармай тешик этгенме. Ийнанмай эсенг, кел да къара.

Джашар. Мени отуз капегиме пиво да келлик тюлдю.

Алауган. Шайтанлы адамча, кёз аллымда ары-бери не юйюнге эминагъа бараса, алайсыз да башым тёгерек айланыб чыдаялмайма.

Джашар. Хы, сенден телиден этеме дейди, олтурсам туралмай къаллыкъма, аны ючюн джюрюб турама. Кече асыры оздургъан кёреем. Сен инги кёлтюре эдинг да, туура былай пек къырылыб къалдынг?

Алауган. Билмейме. Ол самогон къатышдырыб къойду дейме. Киши кёрюнмеймиди?

Джашар. Адам улу тюб болуб къалмагъан эсе, киши джокъду. Керек болса, къачан да алайды, чёрт бы их побрал!

Алауган. Эй, аллах, джарлы къулларынгы унутма, бир болуш. Ой, башым, хойнух бузда айланнганча айланады... *(Къырдышха джатады.)* Былай сакълагъанлыкъгъа, келген да тохтамай озуб кетсе, бир бек къыйналлыкъма.

Джашар. Къоркъма, биреу кёрюнге эди ансы, не былайда джан берирме, не андан бир джукъ юзерме. Тохта, муну къалай кёрмегенме? *(Бир джанына атлаб, ичи бош аракъы шышаны алады.)* Юйю къуруб ичерик, ким эсе да, бусагъатда агъызыб кетгенди... *(Шышаны тюбюн кёкге айландырыб башын ауузуна элтеди. Аны эслеб Алауган, секириб ёрге туруб, акъырын къатына келиб, сермеб шышасын алады.)*

Алауган *(ауузуна элтеди)*. Адам тюлсе, тейри, къара хайуанса. Бир да къуруса да, мен джарлыгъа да эки капли къойсанг а.

Джашар. Всего эки капли бар эди...

Алауган. Огъай, андан кёб эди!.. *(Биягъынлай орнуна олтурады. Гитарасын къолуна алады. Кюню айтханча мыдах джырлаб тебрейди.)*

Къайдаса сен, аракъы,
Бизни кёлюбюзге джетген,
Вино да сени кибик.
Джашауну джашау этген,
Тансыкъ болуб таралабыз,
Джюрек бушуудан толуб,
Джырыбыз да къарыусуз,
Хурджунла къуру болуб.
Не этерге да билмейбиз,
Джокъду чырт амалыбыз.
Баш ауруйду, ой, аманига
Таянинганды халыбыз...

Джашар. Хы, болдунг, алайсыз да кёлюм такъыр болуб турады...

Алауган. Къойдум... О, аллах, кёбден бери да джукъ тилемегенме, бу джол тилегими бир къабыл эт. Ол биягъында шышаны бир толтур. Тилейме, сенден...

Джашар *(къайры эсе да кёзюн чыракъ ийиб)*. Алауган, Алауганчик, есть!

Алауган. Къайда «есть?» Шыша къурулай турады да.

Джашар. Сен, сюда смотри, бери, бери бур баш кибигинги...

Алауган. А...а...а... кёрдюм, Джаммотха ушайды. Ант этеме, олду.

Джашар. Как повезло. Энди бизден алай дженгил ычхынмайды.

Алауган. Былайдан башха джол джокъ шой эди да

Джашар. Нету... Былайы бла озарыкъды.

Алауган. Сауабыз!

Джашар. Сауабыз, Алауганчик, сауабыз. Муну ычхындырсакъ, все, къурудукъ, понял?

Алауган. Понял!.. Къалай сауабыз?

Джашар. Мен аны амалын билеме. Джарашдырыб джылы суу нерге хазыр бол.

Алауган. Ол кеси сюйген джырланы бусагъатдан къуюб къояйым.

Джашар. Правильно. Аланы да къуярса, алай а аны кесни махтаб да бир затланы джармала. Ну, с богом... Эй, Джаммот, бери бурул, бери...

Алауган *(джырлаб башлайды, Джашар да анга къошулады, Джаммот алайгъа джетеди).*

Бир Къарачай элде Джаммот джашайды,
Ол Минги Таугъа бир бек ушайды.
Ол сюйген къызына таралыб турады,
Ол халал джюреги аны бир дженгил урады.

(Тебсеб, тёгерегине айналадыла).

Сен бизге термиле, биз сенге термиле,
Бири-бирибизни ашыгъыб сакълайбыз.
Биз сени узакъдан къараб кёргенлей,
Эй, Джаммот тенгибиз, Джаммот, джырлаб башлайбыз.

Харс, харс... *(Тебсейдиле.)*

Джаммот. Ой, джашагъыз, ма тенг десенг тенг, джыр бла, къууанч бла тюбеген.

Алауган. Сенича сюйген тенглеге алай тюберге керекди...

Джаммот. Оллахий, мен да Джагъафарлагъа къуанчха бара тура эдим. Алай дженгил нек къойдугъуз. Энтда седиреме къоюгъуз муну.

Джашар. Джаммот, вас понял... Алауганчик, поехали...

Къара къашланы, ариу чачланы
Джаммотчукъ, къайдан алгъанса?
Ариу кёзлени, акъыл сёзлени,
Джаммотчукъ, къайдан алгъанса?
Айтсанг а, къайдан алгъанса?
Таулу джаш атны, быллай сыфатны,
Джаммотчукъ, къайдан алгъанса?

Айны хурметин, халкъны ишетин,
Джаммотчукъ, къайдан алгъанса?
Айтсанг а, къайдан алгъанса?!.

Джаммот *(къууаннганы танылады)*. Ой, джыр-чыла сизге къор болсунла!.. Ма джарыкълыкъ, ма зауукъ. Тенг сизнича болсун...

Джашар. Джаммот, тохта, Джаммот... Чыртда орнунгдан тебме.

Даммот. Не болгъанды?

Джашар. Къымылдама, Джаммот...

Алауган. Тоба, тоба, бу затха бир къара.

Джашар. Не къарады ол, былайдан къачаргъа керекди...

Даммот. Джашла, ńакъырдагъызмыды, огъесе...

Джашар. Алауган, не этебиз?

Алауган. Тохта, эс джыйма къой... Билмейме.

Джашар. Быллай затны кёрлюкбюз деб кимни эсинде бар эди.

Джаммот. Алауган, Джашар...

Алауган. Сёлешме, Джаммот, къымылдамай тур...

Джашар. Сир къатыб тур. Башынгы къымылдатма...

Джаммот. Джашла, аллах ючюн айтыгъыз. Башыма не болгъанды? Не барды?

Джашар. Джаммот, джан тенгибиз, башынгда уа ненг барды, шляпанг, джангы шляпанг барды.

Алауган. Шляпа! Джангы, джан-джангы шляпа!

Джаммот. Ой, амандан шляпа болугъуз огъесе.

Алауган. Сау джырт...

Джашар. Къалай ариу затды...

Джаммот. Джанымы ала эдигиз да. Ма, сизни огъунакъ болсун.

Алауган *(къолуна алыб)*. Да бу импортду да, импорт!

Джашар. Да гаккыбаш, аны къолунга алгъынчы къалай билмединг?

Алауган (*киеди*). Къалайды, джарашамыды?

Джашар. Къаранчхагъа норка бёрк кийдиргенча болду. Былай бер, кёрме къой.

Алауган. Узалма кир къолунг бла!

Джашар. Вот шляпа десенг шляпа. Дунияны башында мындан ариу шляпа болурму?

Алауган. Джокъду. Боллукъ да тюлдю...

Джаммот. Ий, муну несине сейирсинесиз быллай бир?

Джашар. Да сейирге сейирсинмей не этериксе?!

Алауган. Къайсы джанындан къарасанг да, шляпады да шляпады. Джашарны къулакълары бла ант этеме, ёмюрде кёрмегенме быллайны.

Джашар. Согласен, шляпагъа бир сёз джокъду, аны киерик токъмакъ анга тыйыншлымыды эке ансы...

Алауган. Тенгим, бу джол серинге кетдинг. Шляпа бек таб джерге къоинганды. Джаммотну кесин алыб къарасанг а, герохду...

Джашар. Бюгюн бу джангы затны адетин эте эсе, Джаммотха гёрох огъай маузерди дерме...

Алауган. Маузерсе, Джаммот, маузер...

Джаммот. Джашла, къарын ауруугъузну ангыладым. Джагъафарлагъа бара турама, андан къайтханлай адетин этерме. Бармасам, кёлю къаллыкъды.

Джашар. Значит, бизни кёлюбюз къалгъаны къулагъынга кирмейди? Наплевать, да?

Алауган. Тейри, бизни алай сансыз этериксе деб а турмай эдик...

Джаммот. Джагъафарны джашы аскерден келгенди, бармасам, боллукъ тюлдю. Бир къаты айтханды.

Алауган. Ол сенсиз чачыллыкъ той чачылыб огъуна къалсын.

Джаммот. Алан, Джашар, Алауган джашлыкъ этеди, айт да бир ангылат...

Джашар. Алауган, несине сёз къоратаса муну. Башыны джетгени алай эсе, къой бармагъа...

Алауган. Хо, хо, кёрюрбюз бизден ити тенгле табса...

Джаммот. Къара, къара былагъа... Керти кёлюгюз бламы этесиз?

Джашар. Огъай, огъай, сенинге джукъ айтхан джокъду, къайры сюйсенг да бар...

Алауган. Бара бер, джолунг ачыкъды...

Джашар. Джаммот, Джаммот деб бюгюнлю муну тёгерегине айланабыз, а он... Иди, иди, куда хочешь...

Алауган. Къаллай тенг болгъанынгы ангыладыкъ...

Джаммот. Ий, джашла, гырджындан ёпкелеген сабийлеча нек этесиз?

Джашар. Да брось, муну. Алай болмайды да...

Джаммот. Ёпкелесем мен ёпкелейим — бир къобуз согъуб кёкге чыгъарыб, бир тохта, деб джанымы алыб...

Джашар. Хо, хо, Джаммот, тыймайбыз, бар...

Джаммот. Сизни кёлюгюз къалмасын ансы, Джагъафаргъа бир аллах айтхан болур. Сизге къор болсунла бары да...

Алауган. Ма бу эркиши сёз...

Джашар. Сенинге, джаным, кёзюм, джукъ ал деген джокъду. Ма бусагъатда экибиз да айлыкъ алыб келебиз. Мен джетиб къайтайым.

Алауган (*аны билегинден тартыб тохтатады*). Къайры бараса?

Джашар. Как къайры бараса? Тюкенинге барама...

Алауган. Сен менден тамадаса, ол ишни мен тындырайым.

Джашар. Да не башхасы барды. Ёрге тургъандан ары, шып деб джетиб къайтайым...

Джаммот. Энди даулашмагъыз, джашла. Бюгюн адетни этмей мадар джокъ эсе, кесим келтирейим.

Джашар. Джаммот, халал тенгим, сен ал, мен ал, ол алсын — аны не башхасы барды, ёрге тургъандан сора тыйгъаны ачыу болады ансы. Бир билмеген, танымагъан адамланы къатында алай-алай этсе, айыбды да? Уруб ол гаккы башынгы эки этиб къоярма...

Алауган. Бир мадар бар эсе, кеч, Джашар...

Джаммот. Хы, энди къоюгъуз болмагъан сёзлени. Сиз былай къырдышха олтуруб туругъуз, мен кёб турмам...

Алауган. Тюз этмейсиз, мен келтирирге керек эдим...

Джашар. Алауган, теперь уже всё, халисин билебиз да, кесим айтхан деб турлукъду...

Алауган. Айтханын эте юреттенбиз да...

Джашар. Правильно, алай а онглуну, акъыллыны айтханын этген адетди.

Джаммот. Джашла, мен бек дженгил къайтырма... *(Кетеди. Алауган бла Джашар папирос къабындырадыла. Кюледиле.)*

Джашар. Алауганчик, кёрдюнгмю, аллахыутагъала береме десе, эки къолу бла бирге бериб къояды. Вот странно!..

Алауган. Оллахий, Джашарчик, мен сенинге айтайым, аллах джокъду деген джокъ болсун. Кёрдюнгмю бизни къайгъыбызны ангылаб къалай болушду. Алан, хурджунумда къотур капегим болмагъанлай, тюкенге барама деб, кесими джюгенге ургъаныма сен не айтдынг?

Джашар. Это ерунда, ол, мен барайым деб бир къобхан эдим. Олсагъатда бар деб къояр деб джюре-

гими гып-гып этгенин билсенг, кюле-кюле ичегинг тюйюлюб къаллыкъ эди. Тоба, тоба, бу сейирге бир къара! Къайда, аллына бир кёз джетдир, бир джанына кетиб къалмасын, юйю къурурукъ.

Алауган. Огъай, аллы бериди. Эй, Джаммот, былайдабыз.

Джаммот *(келеди)*. Ант этеме, ариу айтханымда экстра шышаны берди.

Джашар. Молодец, къайда да сёзю ётген адамса. Алауганчик, ач...

Джаммот. Энди, джашла, сиз чурумун эте турагъуз, мен барайым. Ансы Джагъафарны кёлю къаллыкъды.

Джашар. Тохта, тохта, Джаммот.

Алауган. Ашыкъма алан, былай бир олтур...

Джашар. Честное слово, Джаммот бизни да заманыбыз азды. Бирер джюз грамм этдик, аны бла кетдик.

Алауган. Хо, бир такъыйкъагъа чыда. Ма, къуйдум, къайсынг ичесиз?

Джаммот. Мынга къара, энди кесими шляпама кесим алгъышмы этерикме?

Джашар. Правильно. Бер бери. Да, Джаммот, халал тенгим, айт дей эсенг мен айтайым... Алауган, кёбюрек да къуйгъанса, алай болса да, быллай ишви юсюнде ичерикме. Джаммотну сыйын кёргенден. Шляпа игиди, аламатды, анга огъай дерик ким эсе да пасыкъды, керахатды...

Алауган. Ант этеме алайды...

Джашар. Шляпаны башына кийген барыб тохтагъан таулу джаш Джаммотду, тенгликге джетсе отду, патриотду...

Джаммот. Алауганчик, не аман уста чакъдырады бу уа алгъышны.

Джашар. Энди, Джаммот, бусагъатда поэтле

кёб болгъандыла, биз аланы да джетала болмазбыз, ну къалай да болсун сени кёргенлей экибизде да наэмула джаратылыб башлайла.

Алауган. Хо, поэтле болуб къалабыз.

Джашар. Точно. Да, Джаммот, джан тенгибиз, аламат шляпа алгъанса, сау джырт, сау тут, сюйгенлеринг джарысынла, сюймегенлеринг джарылсынла, вообщем, бары да анга къор болсунла!

Алауган. Амин!

Джаммот. Берейик.

Алауган. Джашар, къызыучугъу бла мен да кёлюмдегин айтайым...

Джаммот. Да, айт, айт.

Алауган. Амин дейбиз Джашар айтхан алгъышлагъа, аллах кеси да амин десин алагъа. Оллахий, Джаммот, халал тенглени бирисе, ма быллай ишлеге джетсенг, джигитсе, тирисе. Шляпаны шляпа этген Джаммотду, анга огъай дерик, ким эсе да, идиотду!

Джашар. Конечно идиот болады, идиотду.

Алауган. Да, джашла, ойнайыкъ, кюлейик, шляпаны шляпа этген джашха ура дейик...

Экиси да. Ура! ура! ура!..

Джаммот. Ой, сау болугъуз... Халал джашласыз экинг да, не джашырыу...

Джашар. Къайда, къуй Джаммотха.

Джаммот. Огъай, джашла, бу меннге хазна бармагъанын билесиз, алгъышыгъызны эшитдим, энди мен бара барайым.

Алауган. Тохта, алай боламыды, муну къолунга ал...

Джашар. Джаммот, алан, сен былайда бир неме адамлагъа этгенча этдинг. Биз да сени къууанчынга джыйылгъанбыз, ансы не къыйынлыгъыбыз барды орамда ичерге, бизни ичер джерибиз джокъмуду.

Джаммот. Аны уа билеме...

Алауган. Да сора пек этесе быллайла.

Джашар. Тейри-адамы ашыкъ-бушукъ этдиргенинге эте турама ансы, юйге чакъырыб, бир мал да къанатыб, ант этеме, адетин алай этерик эдим бу шляпаны.

Алауган. Хо, боллугъу алай эди.

Джашар. Тенглебиз деб турабыз бир элге джыйылыб. Бир-бири кёзюбюзге къараб, ышарыб, кюлюб ойнарыкъ тюл эсек, чачылайыкъ да кетейик...

Алауган. Кетейик да къалайыкъ бусагъатда огъунакъ.

Джашар. Бу бош затны юсюнде къаллай бир сёлешдирдинг. Ма, сокъ ары.

Джаммот. Ай, мен муну бла чыртда келишмейме... Бир аман татыуу барды...

Джашар *(Алауганнга ол иче тургъан сагъатда)*. Юйю къуругъан, муну джыйырылыб ичгенин кёрген уртлагъаныи да ызына къотарлыкъды.

Джаммот *(джартысын ичиб)*. Джаханим отду десенга... Ух... х... х... Мындан ары ичалмайма.

Алауган. Тарт да къой ары.

Джашар. Слушай, алай джарты иче къалай тураса, элде эм толу джашланы бирисе сора. Къоркъма муну, эркиши тюлмюсе.

Джаммот *(ичеди)*. Ичими кюйдюрдю да къойду.

Джашар. Вот молодец, эртде этеринги кеч этдинг. Къуйчу манга, Алауганчик.

Джаммот. Елюр от...

Алауган. Аны къаллай от болгъанын бусагъат Джашар кёргюзюр.

Джашар. Эй, Джаммот, ичсенг ма былай ич... *(Бир джолгъа ауузуна къуяды.)* Классически ич, ма алай

Джаммот. Да, ким огъай дей эди, бармайды. Къа-

лай да болсун, аракъыны ийиси ургъанлай кёлюм чыгъыб къалады.

Алауган. Аны татыуу балчады деб а мен да айтмайма, алай болса да керек джерде, эшек бузгъа тирелгенча, огъай деб тохтасанг, бир эрши кёрюнеди.

Джашар. Ма бюгюнню алыб къара, уважаемый Джаммот, бу сени башынгда сейирлик зат ючюн былай бир этмесек, аллах, адам да нрият берир эди...

Джаммот. Джашла, не джашырыу энди, мени кёзлерим алас-булас кёре башлагъандыла. Сизни кёлюгюз къалмасын, мен бара-барайым.

Алауган. Бу адамгъа бир къара: тохтачы Джаммот!

Джаммот. Бармай къалсам, артда Джагъафар мени бла сёлеширик тюлдю.

Джашар. Алан, сен алай дженгил, татыусуз адам болмаучан шой эдинг да. Нек къабыныб къалдынг былай?

Джаммот. Оллахий, джашла, кёлю къаллыкъды...

Алауган. Шо, аллах ючюн, бир такъыйкъагъа былай бир чёк.

Джашар. Энди сабырынга да бир мазаллы ташны байла да, тохта былай...

Алауган. Бир да къуруса да бу шляпаны багъасы не болгъанын айт.

Джаммот. О къой аны багъасын, кесин да не этесе, атасы, анасы да беш сом бла бир капекле.

Алауган. Да джолда табыб къойгъанса да бу иги затны.

Джашар. Алауганчик, бу джарашдырыб сыза турады. Къайда, Джаммот, тюзюн бир айтчы. Ма бу шляпа бир онбеш сомдан аз эсе, мен да бир къулагъымы кимге сюйсегиз да береме.

Алауган. Сау бол да къал. Хо, болмай а быллай шляпа беш сом!

Джашар. Джаммот, онбеш сом бла капекчиклери бармы эди?

Джаммот. Хо, капекчиклери уа бар эди.

Джашар. Туура бу адамны скромныйлигине бир къара!

Алауган. Къуру олмуду сора? Керек заманда табылыб къалгъаныи айт.

Джашар. Это ерунда, адеблилиги, ачыкълыгъы уа?

Алауган. Анга къара... Адамды да адам...

Джашар. Джаммотчик, сени тенгинг болгъанымы мен башыма бек уллу сыйгъа санайма.

Джаммот. Джашарчик нек айтаса алай?

Джашар. Къурман болайым джанынга, тенгим, сени сюйгенча бу элде бир адамны сюймейме...

Алауган. Тейри, Джаммот, тенгинг болгъаны къой, чурукъ олтанынг болургъа хазырма.

Джашар. Ол мени да акъылымда эди.

Алауган. Джашла, вы как хотите, мен энтда бу шляпа ючюн ичмей кетерик тюлме.

Джашар. Молодец! Алауганчик, сен китабха къарагъанча сёлешесе.

Джаммот. Тохтагъыз, джашла, тохтагъыз, мен Джагъафарлагъа бармай чыртда боллукъ тюлдю.

Джашар. Джаммот успеешь!

Алауган. Бир тохта муну.

Джашар. Биягъында да ийнмей къойгъансыз, энди тыяллыкъ болмазсыз, джетиб бир акъбашны алыб келейим да, андан арысын кёрюрбюз.

Алауган. Джашар, мен сенден гитчеме да?

Джашар. Ма энтда тебреди. Болмагъан затланы къой да, аллымдан ары джанла!

Джаммот. Бу адамлагъа бир къара...

Алауган. Джашар, ий сен нек этесе былай? Къарачайны ёмюрден бери келген адетин къурутургъа сеннге ким эркинлик бергенди?

Джашар. Къарачайда тамада айтхан да болургъа керекди. Мен тамада эсем, сёз къошма да къой.

Алауган. Алай огъунакъ болсун, алай а эки сёз айтайым да андан сора, хайда, барырса.

Джашар. Айта кир, не айта эсенг да. Джаммотну ашыкъгъанын кёрмеймисе, хайуан.

Алауган. Мен сенден кичиме да?

Джашар. Не кичиге къалды бу... Хо, кичисе, сора уа?

Алауган. Джаммот менден да кичиди.

Джашар. Джаммот сенден къалай кичи болады?

Алауган. Кичиди, тейри-адамы!

Джашар. Хата джокъду, энди барыб къайтайым.

Алауган. Огъай, алай болмайды, сенден гитче экеулен бола тургъанлай...

Джашар. Бу адамны къыйынлыгъына бир къара... Ары ий дейме. Кет аллымдан.

Алауган. Кетерик тюлме.

Джаммот. Джашла, тилеб да айтама, меннге бир тынгылагъыз. Бу къолланы къамчи этиб тебрегенни бир къоюгъуз.

Джашар. Сизге тенг болуб айланнган сизден да мен дурак!

Джаммот. Энди алынмай болмай эсе, кесим чабайым. Шляпа да миникн, гитче да менме. Андан сора барыбыз да Джагъафарлагъа барырбыз.

Джашар. Джаммот, халал тенгим, сен айтханынг ючюн хо дейме, ансы бу гаккыбаш ючюн а... *(Джаммот кетеди.)* Алауганчик!

Алауган *(къырдышха аунаб, къарнындан тутуб*

кюледи). Ой, анам-анам, ичегилерим тюйюлюб къалыргъа тебрегендиле. Бу сейир ишге бир къара!

Джашар. Тохта, ол баргъанига бир къара!

Алауган. Аякълары бир кесек чалыш-малыш эте тебрегендиле джыгыраны.

Джашар. Иче турмагъан адамгъа татыб къалгъанды... Чёрт побери, чий телиледен кёреем бу уа!

Алауган. Ол да алай, аны юсюне да тенгиз тобукъдан болгъанды да.

Джашар. Алауганчик, шо бери бир тынгыла. Мен быллай бир затны сынагъанма джашауда.

Алауган. Айт, не зат эсе да.

Джашар. Былай бир-бирде сагъыш эте келиб, эшта, менден тели болмаз деб кёлюме келир. Сора эсингде болмагъанлай сенден да дурак берну чыгъады да къалады... *(Кюледиле.)* Аллай дуракланы кёрсенг потом кёл салыб къаласа кесинге.

Алауган. Джаша да къал, мен да алай кёб болама.

Джашар. Огъай, ол бары да бошду. Джаммотну чурукъ олтаны болургъа излегенибизге уа не айтдынг?

Алауган. Ол эшек да кертда деб...

Джашар. Алауганчик, бир огъурсуз къатыны барды дейдиле, джарлыдан бошарыкъды бюгюн.

Алауган. Эсириб, къычырыучугъа миниб баргъаны бла да къалмай ачхасын джойгъанын билсе. Баям бюгече эшикде къалыргъа тебрегенди. Анга къара, къайры барады?

Джашар. Юйю къуруду, терсине кетиб барады. Керти да татыб къалды дейме.

Алауган. Джаммот! Джаммот, аджашыб бараса, бери айлан.

Джаммот *(асыры дженгил келгенден солуун кючден ала).* Кечикдимми?

Джашар. Огъай, скоростунг игиди...

Джаммот. Ма Алауганчик!

Джашар. Ач ары, неге къарайса муну!

Джаммот. Ача айланмай къоярменг, Джагъафарлагъа бармай боллукъ тюлдю сора.

Джашар. Сен бусагъатда тюкеннге кетгенлей, Джагъафар тамада джашын ийиб, асыры кечикмей барынг да бирге келирсиз деб айтдыргъанды. Ма бусагъатда сен джетерни аллында кетди.

Джаммот. Да аны джангыз бир джашы барды.

Алауган. Биринчи къатынындан болур.

Джашар. Да ким биледи, къаллай джашы болгъанын, аны джашыма деди. Энди бирем-бирем созула айланмай барыбыз да барырбыз. Бу шышаны кёлтюрюбмю айланныкъбыз. Башын ачхандан ары, насыб тюгю бар эсе уа, бир кёрейик.

Джаммот. О къой, къой, Джашар, ала бары да бир джыккырдан къуюлалла.

Джашар. Хы, энди ишни серге бурмагъыз да джарашыб олтурчугъуз. Хо, ма алай. Хайда, Алауганчик... *(Къуяды ол.)*

Алауган. Джаммот, Джашар, энди уа къайсыгъыз ичесиз?

Джашар. Ол соруугъа бир къара? Хар ким акъыллыдан акъыллы бола барады, сен а телиден тели бола бараса. Биягъында ким ичген эди алгъа?

Алауган. Сен ичгененг.

Джашар. Энди уа кимни кёзюуюдю?

Алауган. Джаммотну.

Джашар. Вот, дурак, бер Джаммотха. Только Джаммот.

Алауган. Алчы, Джаммот, джанымы къыйыры.

Джаммот. Джашла, къоюгъуз мени, алайсыз да къызгъанига ушайма. Мен бу джол орусча айтсакъ, пас болайым да къалайым.

Джашар. А юйюнге, не насды ол, насны къой да, былай къарачайча ал да бас мупу. Вот, ма алай! Къайда сууутма да бизге да къуйчу.

Джаммот. Джашла, джашла.

Алауган. Не дейсе, Джаммот?

Джаммот (*джашлагъа закуска узата*). Былай дженгилирекчик бола башладым дейме. Кюлюрюм, ойнарым келе тебрегенди.

Джашар. Да андан нгиси къайда. Алай болур ючюн нчеди хар ким да. Алауганчик, кеснинге да къуй.

Джаммот. Эй рийрай-рийрай, рийрай-да-рийрай да, рийрау-рийрара, рийраший!

Джашар кюледи.

Эй рийрау-рийрау да, рийрау-рийрау да, рийрау-рийрау да, рийрара!..

Алауган (*эжиу этс*). Алан, эй Джаммот, сёзлерин да айтыб джырла.

Джашар. Шо, джырла дегенлей бир джырла, сделай одолжение.

Джаммот. Джашар, Алауганчик джырласын да къойсун, биягъында бир аламат бардыра эди.

Алауган. Энди, Джаммот, сен тургъанлай уялмай мен къалай джырларыкъ эдим.

Джашар. Биягъы сен менден алгъа бир джюз граммны агъызырыкъса, къайда болса да. Энди джырны юсюнден сёз баргъан сагъатда Джаммот, Алауганны атын айтыб къалай сёлешесе? Тууар ёкюргенча энди анга ким тынгыларыкъ эди. Тохта, эсимден кетиб тура эди. Бюгюн былай элни ёрге барама. Тюкенни къатында бир талай къыз джопну болуб сёлешедиле. Джаммот деген сёзню эшитдим, эсимде болмагъанлай. Тынгылаймыса, Алауганчик? Мурукку этеме. Тынгыласанг

а аллайгъа тынгыла, бир-бири ауузундан алыб, шо ол Джаммотну джырлатыб, аны джырлагъанына бир тынгылар эди деб тарала тура...

Джаммот. Менинге? Керти эшитдингми?

Джашар. Алай эшитейим аракъыдан толу стаканланы бир-бирине тийиб зынгырдагъан тауушларын!

Алауган. Артыкъсыз да бек сюймеклик джырланы...

Джаммот. Алауганчик, наливай!

Алауган. Аны уа... Ма. Джаммот, ал да, келме къой.

Джашар *(ичкенине)*. Вот орел!.. Энди керти эркиши болдунг.

Джаммот *(джырлайды)*.

Бирча ариу да джылтырайд, дейдиле,
Минги Тауну уа бузлары.
Бир бек кукала болгъанды, дейле,
Бизни элибизни къызлары.

(Эжиц да барады.)

Эй, къолумдагъы къол да джаулугъуму
Хурджунума салсам, турурму?
Мени туурамдан эки кёз къарайды,
Ол сюйгенчигим болурму?..

Алауган. Джаммот, сен барыб тохтагъан къонгурауса да!

Джашар. Сен не къонгурауну хапарын айтаса, Джаммот сыбызгъыды, сыбызгъы.

Алауган. Сыбызгъыса, Джаммот, сыбызгъы...

Джашар. Джаммот, сыбызгъы дегенлей, былай къарачай сыбызгъыны да къалтыраталлыкъмыса?

Джаммот. Сен ишексиз бол, миллетиме керек болса, сыбызгъы да боллукъма...

Алауган. Ийнанама, оллахий, боллукъду.

Джашар. Боллукъса, билебиз. Къайда, сен сыбызгъыча келтир, биз эжиу этейик.

Алауган. Эжиуге уа суу устабыз.

Джаммот. Сора, эжиу! *(Ауузу бла сыбызгъыча согъады.)*

Джашар. Алауганчик, бу болуб бошагъанды...

Алауган. Ангылагъанма... Эжиу кибик эт ары... *(Сыбызгъыгъа эжиу этиб келишдиралмайдыла.)*

Джашар. Нек тохтадынг, Джаммот?

Джаммот. Нек тохтадым, тохтаб а, а... а... а деген эжиу къачан болгъанды?

Джашар. Да не этейик, сыбызгъыгъа эжиу эталмайбыз, къонгурауча келтир.

Джаммот. Аны уа седиретиб къояйым...

Алауган. Ой, аман кесинг...

Джашар. Алауганчик, бизге тамыз. *(Ичедиле.)*

Джаммот.

Эй, тюбюмдеги тору да атым,
Мангылайында къашхасы,
Къызны да сюйюб алмай къалгъанны,
Неди ёлгенден башхасы...

Джашар. Молодец!

Таула башында марал да кийигим,
Тёгерегинде бурууу,
Аны къатына адам да иймейме,
Къуру да алайды турууу...

Алауган. Джаша!.. *(Стакан тауушла.)*

Ай, тюбюмдеги дагъыда тору атым,
Джылтыратхынчы джуугъанма,
Мени сюймегенни мен нек сюеме,
Андан итденми туугъанма!..

(Ахыр тизгинин джыламсыраб айтады.)

Джашар. Джаммот, аллайла этме... Эшитемисе, бир кёлю такъыр адамма, мени да джылатаса...

Алауган. Джаммот, шо ол арт куплетни энтда бир кере айт...

Джашар. Къалай аламат джырлады, не Алауганчик? Айтчы энди ол ахыр тизгинлени...

Джаммот. Сени хатеринги кёргенден айтама...

Эй, тюбюмдеги тору да атымы,
Джылтыратхынчы джуугъанма,
Мени сюймегенни мен нек сюеме,
Андан сабакаданмы туугъанма!..

(Энтда джылайды.)

Джашар *(кёзлерин сюртген кибик эте)*. Джаммот, мени да джылатдынг.

Алауган. Джашла, тохтагъыз аллах ючюн, мен да джыларгъа тебрегенме.

Джашар. Оллахий, Алауган, энди билдим къызла муну джырларына нек таралгъанларын...

Алауган. Джаммот, бизге бюгюнден сора быллай джырланы джырлама.

Джашар. Хо, джюрегибизни эритиб къойдунг да сен а. Ол къызлагъа джырла аланы... *(кёзлерин сюртеди.)* Къайда, Алауганчик, наливай!

Алауган. Ма, тартыгъыз.

Джаммот. Джашар, биз барыбыз да тенглебиз да?

Джашар. Игитда тенгле болабыз. Джаммот, сен нени ичсенг да халалды, джаным, басчы бу стаканны!

Джаммот *(алады. Сёзлени кючден айта)*. Муну... Муну башы ачыкъ кибик бизни... бизни да джюреклерибиз ачыкъ болсунла...

Джашар. Ачыкъдыла. Эй богу ачыкъдыла.

Алауган. Ай джаша, Джаммот, къалай аламат алгъыш этдинг!

Джашар *(анга закуска къабдыра)*. Алауганчик, къуй бизге да.

Алауган. Не затны къуярыкъма, бошалды.

Джашар. Сора къалай бошалыб къалды? Энтда джиберирге керекди.

Джаммот. Бошалдымы дейсе?

Алауган. Хо.

Джаммот. Кече, кюн да бизникиди!.. Къоркъмагъыз, джашла, ачха ит аягъынданды... *(Кёкюрек хурджундан бир пачка ачханы алыб джерге урады.)*

Джашар. Алауган, ачха!..

Алауган. Сау пачка!..

Джашар. Джаммот, ачханы неге атаса? Ма, хурджунунга салайым...

Алауган. Джашар, къайры хурджунуна саласа, менинге, бер да къой.

Джашар. Акъырын сёлеш, аны мен да билеме... *(Джаммотну хурджунуна салгъанча этиб, сора Алауганнга узатады.)*

Джаммот. Джашла, биз бир-бирибизге къуру да тюбеб турмайбыз...

Джашар. Джаммотчик, Алауган не эсе да айтама дейди, бир тынгылайыкъ.

Алауган. Джашла, эшитемисиз, энди бу аламат ингирде, арну ичерик тюл эсек да, барыб ресторанда бир кесекчик олтурсакъ дейме.

Джашар. Ой ауузунга май, джаным. Молодец! Кетдик ресторанга, не Джаммот?

Джаммот. Барайыкъ. Я за...

Джашар. Эркишиди, Джаммот...

Джаммот. Алауганчик, къойчу бу тутханны, мен ичмегенме, эсирмегенме, кесим ёрге тураллыкъма...

Джашар. Да сора тур, кетдик ресторанга.

Джаммот. Алан, ресторанда мен не этерикме, аны бир айтчы.

Джашар. Ма бусагъат барыб ол оркестрге заказны

беребиз, биз харс урабыз, сени къарачайча джангызгъа джиберебиз.

Джаммот. Не годится.

Джашар. Почему?

Джаммот. Мен кесим оркестр болама, сиз экигиз экн джанымда тебсейсиз, ачханы меннге бересиз.

Алауган. Къайда, болчу оркестр.

Джаммот. Поехали... *(Ауузу бла тартыу согъады, ол экиси кюледиле. Аны тохтатыргъа излейдиле, ол тартыуну бардырады.)*

Алауган *(джаягъына азчыкъ къагъады)*. Хо, болдунг энди, тохта, тенгим, тохта.

Джаммот. Нек ураса мени? Биз тенглебиз да.

Джашар. Алай деген неди? Киши да урмайды сени.

Джаммот. Тенг болсанг, тенг бол, тенг болмасанг, кенг бол...

Джашар. Правильно!

Джаммот. Тенг тенги бла, тегене бауу бла...

Алауган. Алайды.

Джаммот. Сен тенгинг бламыса, бауунг бламыса, не зат бласа? Сен нек урдунг мени?

Джашар. Керти да ургъанмы этдинг, гаккыбаш?

Алауган. Оллахий, урмагъанма, былай аязырмы эди деб...

Джашар. Джаммот, тенгим, ол сени эркелетиб, ма былай азчыкъ тийгенди джаягъынга... *(Аныча къагъады.)*

Джаммот. Экигиз да меними урасыз, не?

Джашар. Урмагъанбыз, Джаммот, алай нек сёлешсе...

Джаммот. Огъай, урдугъуз.

Алауган. Урдукъ эсек джылкъыбыздан тай тут!

Джашар. Биз урсакъ былай урабыз... *(Урады.)*

Джаммот. А...а...а, алаймеди этеригиз... *(Аны сермейме деб, Алауганны урады.)*

Алауган. Джыгырагъа къара... Ма, Джаммотчукъ, сенинге!

Джашар. Бегит, къарама да... *(Ол да урады. Экиси да арагъа алыб, ашхы тюедиле.)*

Алауган. Болду энди... Кёрюрме энди ёрге къобсанг...

Джашар. Кёресе аны... Биз аны адамгъа санаб биргесине олтурабыз, ол а... Тыныб къалыр да юйю къуругъан.

Алауган. Огъай, сауду... Шляпасын ары башына сал.

Джашар *(табаны бла уруб шляпаны сценадан чыгъарады)*. Ма шляпасына. Хайда, кетдик былайдан.

Алауган. Хо адам кёргюнчю джанлайыкъ...

Джашар. Джат энди алай, эшегимча... *(Гитараны къолгъа алады.)*

Аракъыса, аракъы,
Бизни кёлюбюзге джетген,
Чагъыр бла аракъы,
Джашауну джашау этген...

(Милицияны сызгъырыучусуну тауушу эшитиледи.)

Алауган. Джашар, джетдиле.

Джашар. Къач, думп бол!

Алауган. Къайры, къайры къачабыз?

Джашар *(къолу бла)*. Ары... Чаб ызымдан!.. *(Къачыб кетедиле.)*

Чакъырылмагъан къонакъ

ОЙНАГЪАНЛА:

Добай — 40 джылда
Бабуш — 35 джылда
Ансар — 45 джылда

Джабыу ачылады. Сценада юйню бир бёлмеси. Стол, диван, шиндикле. Тумбочканы юсюнде телефон. Бир джанында ачыкъ эшик кёрюнеди. Анда да бир бёлме болгъаны белгилиди. Къолунда да уллу портфели бла Добай киреди. Аны да стол юсюне салыб, тёгерекге къарайды.

Добай. Эй, бийче, къайдаса?

Бабуш *(ол бир бёлмеден)*. Мындама... *(Чыгъады.)* Къалыб кетдинг да. Быллай кюн башынгы ары атмай, бери атсанг а.

Добай. Айхай, иш деб да бир къайгъы барды. Сен а не бола тураса?

Бабуш. Майна, ары къара... *(Эрин ачыкъ эшикге джуукъ элтеди.)* Сени къонакъларынг бу джолгъа дери быллай берекетли тебсини кёрген эселе бойнумады.

Добай. Таб алай айтырчады. Кесинг тартхан алтынны багъасы бирсе...

Бабуш. Асыры кеч ангыладынг.

Добай. Хар кюн сайын алай айтыб гугукча къычырыб турмагъанлыкъгъа, аллах джаратхан быстырбашланы ичинде сенден такъылы болмагъаныи эртде билгенме.

Бабуш. Хыликке этсенг да, алайды. Энди къолумдан келгении аямай не усталыгъымы да салыб кюрешгенме. Быллай тебсини биз бир заманда да хазырламагъанбыз.

Добай. Бюгюн келлик къонакълача адамла да келмегендиле бизге. *(Портфелин ол бёлмеге элтиб къайтады.)* Маидариле келтиргенме.

Бабуш. Ала азыракъ эдиле, иги этдинг. Бизни алгъын киши адамгъа санамай эди сора, аллай къонакъла къайдан келлик эдиле. Энди уа ма, кёресе, къаллай сыйыбыз барды. Мен кесинге айтмагъанлыкъгъа эртде, кеч болса да быллай бир уллу къуллукъгъа тюшеринги биле эдим.

Добай. Асыры мийикге кёлтюрюб ийдинг. Мийикден джыгъылгъан а «доб» деб бир табсыз тюшеди джерге... *(Олтурадыла.)*

Бабуш. Нек джыгъыласа сора? Ол кишиге салам берирге турсунмай айланнганладан сенг кемди? Айтдырмай къоймай эсенг, бу къуллугъунг да азды сенинге.

Добай *(ышарады)*. Андан ёргеси керек тюлдю. Былайда тутхаелле ансы...

Бабуш. Къоркъма, мен сау болсам, андан ёрге баргъан болмаса, эннинге тюшюрмем.

Добай. Да аллай къарыуунг болгъаныи алгъаракъ айтсанг а.

Бабуш. Анга алай уллу къарыу керек тюлдю. Ма бюгюн ол адамланы бары бла да танышайым, артыкъ да бек аланы къатынлары бла. Андан сора уа бойнумады сенинге бирею тыйгъыч болса.

Добай. Къарайма да, сен ишни дженгил тындырыб къояргъа ушайса.

Бабуш. Бош кюлесе, хар ким да бирер зат бла тамада болуб барадыла. Ол аякъ тюблеринде чёб сынмай айланнганла керти да бир аламатладыла дебми тураса. Аланы да къайда болса да адамлары оноучула болуб, быланы да ызларындан сюйрей барадыла...

Добай. Тейри, сен айтханда да болур магъана.

Бабуш. Алайды, анга чыртдан да ишегинг болмасынг. А сени уа не хатанг барды? Акъылынгамы керекди, окъуунгамы керекди? Джангыз бир этеринг, бу тамада къауумну бирер сылтау бла юйге чакъыра тур, сора алагъа джол таба билирме. Бюгюн да кёресе, къалай къууаныб кетселе да.

Добай. Къарт анам, джазыкъ, сау болса, сен айтханны аллах айтсын дерик эди.

Бабуш. Ол къонакъланы списогун а не этдинг?

Добай. Хурджунума салгъан болурма дейме... Хы, ма...

Бабуш. Къайда... Сен быланы къайсысы къайда ишлегенни эйтда бир айтчы. Кёбюсю мен билмеген адамладыла.

Добай. Биринчи джазылгъан заводну директоруду...

Бабуш. Ол эсимдеди... Къарны ауруса уа болджалдан алгъын мешина сатаргъа да боллукъду.

Добай. Сора машинаны сёзге салыбмы сёлешесе? Ергеракъдан серме. Этерге сюйсе, мени СССР-ни Баш Советине депутат, неда Социалист Урунууну Джигити этерикди.

Бабуш. Мен кёлюм бла айтама.

Добай. Алай эсе уа экинчиге джетейик. Ол главкадан келгенди.

Бабуш. Алай шой эди, хадауус. Ол эм керекли адам болур?

Добай. Да сен алай эсенг...

Бабуш. Сёзню серге ийме... Айтдырмай къоймай эсенг, ол сени министрге элтген сокъмакъды.

Добай. Министрни билмейме, главканы тамадасына дери уа элтир.

Бабуш. Не башхасы барды. Аны тёрге чёкдюрейик, тамада этейик...

Добай. Огъай, къаракъаш, тамада ючюнчю боллукъду. Ол райисполкомну председателиди. Экинчи аны къатына олтурур.

Бабуш. Алгъы бурун сагъыш этерге керекди ашыкъма. Сени председателингден хайыр чыгъарыкъмыды, анга кёре этейик.

Добай. Хайырны билмейме, бир ариу къызы барды.

Бабуш. Къызын башына урсун, къызыны бизге не кереги барды?

Добай. Алай нек айтаса? Мени кюеу этсе, андан игиси къайда?

Бабуш. Уллу затны юсюнден сёлешген сагъатда неге джаншайса?

Добай. Хо, хо. Къойдум, айт не дей эсенг да.

Бабуш. Тюкенле аны къолунда болурла?

Добай. Бу джол таб келтирдинг, алагъа айтханын этдирликди.

Бабуш. Ол керти келликмиди?

Добай. Къайдам, барырма уа дегенди.

Бабуш. Сора аны тёгерегине айланайыкъ. Ма быллай уллу къонакъла келген сагъатда джунчумазча юйлени ичин ариу джарашдырыргъа керекди. Бу тёгерекде кишиде да болмагъан, тыш къралладан келген затла табмай мадар джокъду.

Добай. Тыш къраллада, бизде этилген болса да, юйге бир затла салыргъа уа керекди.

Бабуш. Огъай, мындан кереклени бир да, эки да

айтма. Тышындан келген деб алайын тутайыкъ. Мен нени да къоюб аны къатыныны джан тенги болайым.

Добай. Къатынын а не этесе сора?

Бабуш. Къатыныны айтханын этмей амалы джокъду. Сен тюз тартхан ёгюзча барыб тургъанлыкъгъа, бусагъатда хар ким аллай бирер зат бла ишни тындырады. Бизге уа ары-бери да чабмагъанлай къолубузгъа тюше турадыла. Бу тёртюнчюнг а кимди?

Добай. Тёртюнчюмю дейсе? Директорну заместители. Бешинчи...

Бабуш. Къалгъанланы билеме... Бу экисин списокдан къорат... Аланы бизге тюкню къарасы бир хайырлары боллукъ тюлдю.

Добай. Чакъырыб бошагъанбыз, айыбды.

Бабуш. Алай шой эди. Да келсиле, ала къабханбламы джарлы боллукъбуз. Къаллайла келликдиле? Кеслерини мешиналары бла?

Добай. Хо, барыны да «Волгалары» барды.

Бабуш. Алай эсе уа бизни бек сыйыбыз чыгъарыкъды. Аллай бир мешина былайда бир юйню къатында да тохтамагъанды.

Добай. Къонакъланы кеслери уа? Аллай бир онглу адам къонакъгъа келиб кимни кёргенсе.

Бабуш. Керти да, эшитген да этмегенме. Хоншуланы джюреклери бир джарылсын. Ала ким, биз ким болгъаныбызны бир ангыларла. Мешиналаны къычыртыб келселе да огъайым джокъ эди.

Добай. Алай этселе менинге къатын келтирелле деб халкъ джыйылыб къаллыкъды.

Бабуш. Аны ючюн къоркъма, мен саулукъдан аллай мадарынг болмазын биледиле... Мени джюрегими джаргъан сени ол алгъынгы тенглерингдиле. Сен болуб да къалмай, мен да барыб, келиб аланы неге санаб айлана эдик.

Добай. Да не хаталары барды? Бек иги адамладыла. Тенг тута билселе, ишлерни тындырсала, кишиге хаталары болмаса...

Бабуш. Андан бизге не? Аллай бир джылны ичинде бизге не хайырлары джукъду? Къуру тенгме дегенден сора да ишле бардыла.

Добай. Хы, хы, болдунг, сен ол адамлагъа тийиб ойнама. Ала...

Бабуш. Тийиб, тиймей да ала менге чыртда керек тюлдюле... Сенге аланы юсюнден сагъынганма, тенгге да тыйышлы адамланы тутаргъа керекди. Тамадаладан, онглу адамладан тенглерниг, танышларынг болмаса не джукъ тюшериги джокъ, не бир джерде иги орун алаллыгъынг джокъ. Сен а аны ангыламайса.

Добай. Бек сау бол юретгениг ючюн, энди алагы барын да къой да кийин. Сагъат сегиз болуб келеди.

Бабуш. Алкъын эртдеди.

Добай. Хар зат хазыр эсе, алгъаракъ кийинсенг да хата джокъду.

Бабуш. Былай джаратмай эсенг кийиниген да этейим. Сен гокка хансланы столгъа сал, вазала шкафдадыла... *(Кетеди.)*

Добай. Болсун, джаным, болсун... *(Къайры эсе да чыгъыб гокка хансла алыб къайтады. Аланы да ийисгей, ачыкъ эшикден киреди. Андан' къайсы эсе да бир джырны макъамын мурулдагъаны келеди. Ол сагъатда мияла саутну полгъа тюшюб ууалгъан тауушу эшитиледи.)* Ма, юйю къуруду, къаллайла ийиб къойдум... *(Къолунда мияла сыннганла бла бёлмеден ашыгъыш чыгъады.)* Аллахха шукур, алкъын чыкъмагъанды... Эм сюйген вазасын къырдым да къойдум... Мен джарлыдан бошарыкъды. *(Ашыгъыш*

сценадан чыгъады. Дженгил огъунакъ къолунда да пол джуугъан быстыры бла къайтады. Биягъы эшикден ичге киреди. Бабуш чыгъады. Ол бек омакъ болгъанды.)

Бабуш. Киши, андан бери не этесе?

Добай (*быстыры бла чыгъады*). Полну эитда бир къат ишыдым.

Бабуш. Мен аны да унутуб тура эдим, къалай иги этдинг... (*Ачыкъ эшик таба атлайды.*) Арну этгенмисе, бир къарайым.

Добай. Къайры бараса, алкъын кебмегенди...

Бабуш. Ичине кирлик тюлме, эшикден къарарыкъма...

Добай (*билегинден тутуб тохтатады*). Андан эсе, мен сенге къарайым... Былай тансыкъ болгъанча болуб турама, бери джарыкъгъа кел...

Бабуш (*терезени къатына кукаланыб сюеледи*). Къалай кёресе?

Добай. Тохта, бусагъатдан... быстырны ары атайым... (*Элтиб къайтады.*)

Бабуш (*биягъынлай турады*). Нек джукъ айтмайса?

Добай. Ауузума сёзюм келмей турады... Бу арнулукъгъа, бу сыфатха, бу саннга къара... Тоба, тоба, бусагъатда бир къучакъларгъа эркинлик берсенг, менден насыблы болмаз эди.

Бабуш. Огъай, аллай эркинлик бермейме, узакъдан къараб къуууанганынг да боллукъду. Къайры джууукълаша келесе?.. Чепкенимни буршу этесе... (*Ауузу алай айтханлыкъгъы, кеси Добайгъа къысылады. Олсагъатдан неден эсе да илгеннгенча артына турады.*) Сен Ансаргъа бюреклеринг аругъанын айтханмыса?

Добай. Не бюрекни хапарын айтаса? Аругъанг огъай, аланы къайда болгъанларын да билмейме.

Бабуш. Анга алай айтыргъа керекди ансы, келиб къаллыкъды.

Добай. Тохта, тенглеримден кишиге айтмагъанмыса?

Бабуш. Да нек айтама да сора? Бюгече ала келмегенликге джукъ да болмаз. Телефонну ал да, къаты ауруйма де.

Добай. Болмагъан затланы айтма, мен ёмюрде да аны алдамагъанма.

Бабуш. Бир кере алдагъанлыкъгъа джукъ да болмаз. Мен айтайым сора.

Добай. Не айтырыкъса?

Бабуш. Ауруб джатыб тураса, дерме.

Добай. Да мен олтуруб турама...

Бабуш. Олтур, кимди сеннге джат деген. Бери, телефонга джууугъуракъ кел. Хо, ма алай. Мен сёлешсем, сенг ынгычха...

Добай *(залгъа)*. Айт, айт, Ансар олсагъатда ашыгъыб келликди...

Бабуш. Башы къысханды да кёзлерин ачалмайды дейме. Энтда берлакъ кел... Ынгычха... Къаты ауругъан алаймы ынгычхайды... Хайда, муну... Алло!.. *(Эрине.)* Тауушунгу чыгъар...

Добай. Андан ары эталмайма...

Бабуш. Бу адамгъа бир къара... Алло. къайсыса?.. Сенмисе, Балбу? Тынч болурсуз?.. Бизни уа чыртда сорлугъунг джокъду. Добай къаты ауруб турады... Тангига дери бюреклерим деб джукъламай чыкъгъанды, энди алагъа да башы къошулгъанды да... Хо, туугъан кюнюдю... Небизни да унутдурду да къойду... Сау бол, артда айтырма. Бусагъатда уа башымы ичинде сёлешгенча болады деб ауузуму ачдырмай турады... Хо, баш тутса дунияны къарангы этиб къояды... Ан-

сар а къайдады?.. А...а...а... *(Трубканы салады.)* Хайда, энди къууан, Ансар бери кетгенди...

Добай. Ий, сен быллайла нек этесе, келе эсе келме къой!

Бабуш. Бюгече аны чыртда кереги джокъду. Огъесе чакъыргъанмыса?

Добай. Огъай, сен айтхан болурса деб тураем. Алгъын биз бир бирибизге чакъырмагъанлай джюрюек да, аны бла келе болур.

Бабуш. Ол алгъын эди, аны къалай ангыламайды... *(Терезеден къарайды.)* Майна, биз аны кюсегенча, ашыгъыб келеди.

Добай. Келсин, сен аны къой да башха къайгъынгы эт. Хант кёбдю...

Бабуш. Сора мен андан хантнымы къызгъанама? Бюгече келликле аны бла олтурлукъ адамла тюлдюле. Ары аллына чыкъ да, бир мадар этиб ызына ашыр.

Добай. Сёлешме болмагъан затланы, айыбды...

Бабуш. Ол айыб тюлдю, аны уллу къонакъла бла олтуртхан айыбды.

Добай. Тохта, къонакъла келгинчи кетерик эсе да билмейсе.

Бабуш. Кетмесе уа? Мени бла даулашыб турма да, ары чыкъ.

Добай. Меннге къыйын ауруйду дединг, сора алай ауругъан арбазгъа къалай чыгъарыкъды?

Бабуш. Сора бери креслогъа олтур... Юсюнге не атайым?.. Халатымы джабайым... Ынгычха... Бу джаулукъну да башынга къыс...

Добай *(Добай ёрге турургъа кюрешеди. Къатыны басыб тургъузмайды).* Ёрге турма къой...

Бабуш. Огъай, ауругъан этесе, къыйын ауруйса... Ынгынчха... *(Эшик къагъылмагъанлай ачылады. Ансар алкъын кёрюнмейди, джырлагъан таушу эшитиледи.)*

Бу Добай санча дунияны башын
Насыблы этгенме деб турады,
Эки аягъын да джылы кюлге салыб,
Ичинден къууана олтурады.

Добай. Энди ойнагъанынг болду... *(Джаулукъ бла халатны быргъаб, Ансары аллына атлайды.)*

Ансар. Ой, юйге игилик, багъалы джолдашла!

Добай. Кел, Ансар, кел...

Ансар. Добай, он кёзюмю джилтини, алгъышлайма туугъан кюнюнг бла... *(Къолтугъунда газетге чырмалгъан бир затны Бабушха бериб, Добайны къучакълай.)* Энтда джюз джылны джаша.

Добай. Сау бол, барыбыз да биргелей джашайыкъ...

Ансар. Анга да разыма. Сен а, гинджи, не эте тураса? Былай джашдан джаш болуб бараса...

Добай. Хозяйыны иги тиширыу алай болады...

Ансар. Ийнанама... Мындан ары да къартлыкъны джууукъ къойма...

Бабуш. Сен алай айг ансы, джууукъ джибермем...

Ансар. Аланла, мени биягъы джарты башым бир уллу айыб алдырыб къоя эди. Бюгюн сизни юйню къууанчы болгъанын унутханма да къойгъанма. Насыбха, юйде къарткъуртха эсиме салгъанды.

Добай. Хата джокъду, къалай алай болду эсе да келдинг, сау бол.

Ансар. Да келиб да, кёресе, кесим башымы тургъузуб келеме. Ол да бусагъатха къарагъанча кесекле тийиб джатады.

Бабуш *(залгъа)*. Юйю къуругъан, ол кесекле сенинге да джетсе не иги боллукъ эди.

Ансар. Ол да дунияны алгъышын эте къалгъанды. Къалгъанына бек къыйналды...

Бабуш. Да аны ючюн биз анга айыбмы этерикбиз. Ауруу кимге да соруб келмейди.

Добай. Ий, неге сюелиб турабыз? Олтурчу, Ансар.

Ансар. Да кел, анга да огъайым джокъду... *(Ачыкъ эшикге атлайды.)*

Бабуш. Анда алкъын хазыр джукъ джокъду, былайда олтуругъуз.

Ансар. Да не башхасы барды, къалайда олтурсакъ да...

Добай. Бийче, столгъа бир джукъ сал.

Ансар. Тохта, бир бири кёзюбюзге бир къарайыкъ, не ашыгъыу барды.

Бабуш. Огъай, ауузлана туругъуз, ансы эригиб къаллыкъсыз...

Ансар. Биз экибиз бирге болсакъ, ёмюрде да эригирик тюлбюз... *(Бабуш бир шыша, рюмкала, къабарыкъ келтиреди.)*

Бабуш *(эрине шыбырдайды)*. Асламыракъ ичир, эсирсе къорар...

Добай. Къайда, багъалы хоншум...

Ансар. Хоншум дегенинг неди, тенгим де муну, тенгим десенг адамла керти да джуукъ болгъанлары, бирбирлерни кемсиз сюйгенлери танылады.

Бабуш. Тоба, тюз айтады, Ансар.

Добай. Мен ол эки сёзню башхалыгъына эс бёлмей айтыб нйгенме.

Ансар. Алан, шышаны бош ачдынг, къонакъла келгинчи сабыр болурмек?

Бабуш *(залгъа)*. Оу, мен джарлы, муну мычыр акъылы барды...

Добай. О къой, къой, ала къачан келликдиле, къайдам!

Ансар. Да бизни да ашыкъгъан джерибиз джокъ шойду да.

Добай. Да ашыгъыб а къайры ашыгъырыкъбыз,

алай а эски тенгле бир кесек алгъа башласала да гюнахы джокъду.

Бабуш. Уртлачыгъыз ары ансы, сизни джапсыгъызны джаратмайма...

Ансар. Бабуш, сени акъыллы адам болгъанынга ийнанырым келе тебрегенди. Алгъын биз шышагъа джити къарасакъ да иманыбызны тубан эте эдинг, бюгюн а бизге джараулу сёлешесе...

Бабуш. Аны ангылагъан эсегиз, сизге джараулу сёлешген сагъатда уртлаб къалыгъыз...

Ансар. Болду, болду. Борчхамы бересе муну? Аллай бирни бир джолгъа къачан ичиученем...

Бабуш. Ансар, тенгинги туугъан кюнюнде алай къалай айтаса?

Добай. Хо, тейри, керти да немечик болуб къалдынг...

Ансар. Ичмейме дегеним тюлдю, бу мени сау ингирге мардамды...

Бабуш. Да сора ич, неге къубуласа?

Добай. Къоркъма, Ансар, мындан сора къуймам...

Ансар. Сен а къуймаз эдинг, ала къоймазла.

Бабуш. Мен айтырма къонакълагъа, къоркъа эсенг...

Ансар. Хо, къууаныб тур, сени айтханынга къарарыкъдыла... Да баргъаныча бир ичейим... Добай, Бабуш, сиз анга ийнаныгъыз, бу тёгерекде менинге сизден багъалы, сизден сыйлы киши джокъду. Сизде бир къууанч болса, сизден эсе мен бек къууанама...

Добай. Сау бол, тенгим, сау бол...

Бабуш *(амалсыздан)*. Биз да алайбыз...

Ансар. Алайды да, къачан да сизге адамла къууанчха джюрюсюнле. Къайгъы, инджиу, къыйынлыкъ сизни арбаздан кери болсун, хайда игиси болсун. *(Экиси да ичедиле.)* Алан, сен да рюмканы тюбюн ачыбмы къойдунг?

Добай. Да тюбюн ачмай, мен сенденми онгсузма?

Ансар. Къонакъла келир заманига экибиз да къычырыучугъа миниб турсакъ айыбды.

Добай. Мени эсириб кёргенмисе?

Ансар. Огъай, тенгим, кёрмегенме.

Добай. Къоркъма тенгим, кёрлюк да тюлсе...

Бабуш *(эрине)*. Къуй энтда, алайсыз къутулаллыкъ тюлбюз.

Ансар. Сизде уа чот къалайды. Хар нени хазыр этиб бошагъанмысыз? Мен джарарыкъ зат бар эсе да...

Бабуш. Огъай, огъай, сау бол... *(Эрине аракъы къуй деб билдиреди.)*

Добай. Не да хазырды, Ансар... *(Рюмкалагъа аракъы къуяды.)*

Ансар. Огъай, огъай болду...

Бабуш. Сен тенгниг ючюн ичгенинге уллу бюсюреу, биртда. Аны адам этиб тургъан менме...

Ансар. Аны уа тюз айтдыг, эгечим.

Бабуш. Сен алгъын мени ючюн ичиб, андан сора тенгниг ючюн ичерге керек эдиг. Хо, аны да кечдим. Энди экинчиге да ичергеми излемейсе мени саулугъум ючюн?

Ансар. Кече алдады, сени саулугъунг ючюн да ичербиз.

Бабуш *(омакъланыб)*. А, мен бусагъатда ич дейме.

Ансар. Добай, ичмей болмазгъа тебрегенди...

Добай. Джазыкъ эркишиле...

Бабуш. Хо, уллу къыйналасыз. Биз болмасакъ, шашыб, чегетге кириб кетер эдигиз.

Ансар. Чегетни билмейме, сиз болмасагъыз даулашыргъа, урушургъа адам табылмай бек къыйналлыкъ эдик. Добайгъа джюз джыл джаша деген эдим да, сен да аллай бирни къууанч бла джаша, асыры къарт да болмай... *(Бирчик уртлаб ызына салады.)*

Бабуш. Алай боллукъ тюлдю. Мени тырнагъыма джетмеген тенгинг ючюн рюмканы саулай агъызыб, мени ючюн а бир уртлам этиб къутулургъамы умут этесе? Мен сенинге джарты адаммы болгъанма... (*Бабуш къойлай ичиреди.*)

Ансар. Эшта, была ючюн отха да кирлик болурбуз.

Добай. Не этериксе, оноу аланы къолларындады.

Ансар. Ол матернарахат деген юйю къурурукъ, айланыб келиб къалды дейме. Да айт, тенгим хапар, къалайды халынг?

Добай. Да бек аламатды.

Бабуш. А мени уа мыдахлыкъ басыб турады.

Ансар. Аны айтыууна къара. Не болгъанды? Бу джанынгы къыйнагъан эсе, къынына джыяйым.

Бабуш. Сиз экеуленсиз да бир-биринги джубата, накъырда, чам эте турасыз. Мен а кесим. Балбу джокъ.

Ансар. Да андан сора джюрегинги къыйнагъан зат джокъ эсе, бусагъатдан барыб, кеси келалмай эсе, орундугъу бла кёлтюрюб келейим... (*Ёрге кёлтюрюледи.*)

Бабуш (*кючден олтуртады*). Сен алай этерге да уялмазса.

Ансар. Артда ауруй турур. Хы, биртда, анга кесекле тийгенди деб бу къуууанч кюн сени мыдах этиб турлукъма.

Бабуш. Гриппден ауругъан адамгъа ёрге турургъа, айланыргъа болмайды. Ол джатыб турургъа керекди.

Добай. Аны уа тюз айтады. Грипп оюн тюлдю.

Ансар. Арпу аны аурууу джюз къат теренинге кетерик эсе да, бусагъатдан джарыкъ болмасанг, сюрюб келликме.

Бабуш (*амалсыздан ышарады*). Туура былай телисе деб турмаем...

Ансар (*кюледи*). Энди аны билдинг эсенг джарыкъ бол. Кюлгенлей, ышаргъанлай турмасанг, арпу андан

бери къобмай къаллыкъ эсе да, айтханымча этерикме.

Бабуш. Хо, хо. Тебсеген, джырлагъан да этейим...

Ансар. Во, джаша да къал...

Бабуш. Кесим ючюн айтмайма, аны ауруб къыйналгъанына джарсыб этеме. Андан эсе кесим аурутъаем. Къатында уа киши бармыды?

Ансар. О къой, къой, къызчыкъ къатындады.

Бабуш. Замира?

Ансар. Да башха ким боллукъду. Мен билиб бир къызыбыз барды.

Бабуш. Энди ол сабий къатындады деб рахат болубму тураса?

Ансар. Он джылдан атлагъан къыз, сабий болубму турлукъду?

Бабуш. Сен мени шаштырыргъа тебрегенсе. Аурутъанны сабийге ышаныб кетерге боламыды? Бир джукъ керек болса, неда джюрегине кириб къалса къалай этерикди. Сабий анга не бла болушурукъду? Сиз эркишилени джюрегигиз таш тюл эсе, адамгъа бир джан аурутсагъыз а. Сизни кесигизге иги болса, башханы сан этмей къояргъа къалай бетигиз джетеди?

Ансар. Хо, хо. Ангылатдынг, сау бол...

Бабуш. Сиз ёмюрде да ангыларыкъ тюлсюз. Мен муну *(эрин кёргюзеди.)* санга да къошмайма. Сени алыб къарайыкъ. Ол анда ауруб башын къалайгъа атаргъа билмей турады, сен а сюйгеннигча бол деб былайда рахат олтураса...

Ансар. Бу адамгъа бир къара... Ол ауруйду деб быллай ишими къоюб къалай кетейим? Къонакъланы аллына чыгъаргъа керекди, алагъа къараргъа керекди...

Бабуш. Айтдырмай къоймай эсенг, къонакъланы бары да Балбуну тырнагъына къор болсунла. Аны къайгъысын этерге керекди.

Ансар. Ол айыбды. Джуукъ, тенг болмагъанча...

Бабуш. А, Балбуну джаны къыйналгъаны уа? Сен алай ауруб, ол кетиб къалса не айтырыкъ эдинг?

Ансар. Билмейме. Къой муну, башымы аурутма...

Бабуш. Мен билеме. Башха болмай ауузунг от чагъар эди. Огъай, аругъанны сабийге атыб къояргъа болмайды. Мен барайым...

Ансар. Ма, тамам табдынг... Добай, халкъ джыйылгъан сагъатда бу юйде болмаса не айтырыкъларына бир сагъыш эт.

Добай. О къой, къой, была бла даулашхандан чыртда хайыр джокъду. Сёз ангыламайдыла сора, айтыб, къалыб да...

Ансар. Джаша да къал, бу джол туура китабха къарагъанча сёлешдинг. Бабуш, аман этме, къонакъла келиб, аланы бир олтуртаным да барыб келирме.

Бабуш. Да неге сакълайса аланы, келселе олтура турурла кеслери. Бар да бир хапар бил, кереклисине кёз джетдир.

Ансар. Сен подруганг ючюн, къолунгдан келсе, мени хомпачха миндириб ашырлыкъса. Тиширыуланы арасында быллай шохлукъ да болмаучан эди да, не Добай? Бизден джашыртын бир ишлери болуб, аны ючюн бир-бирлерин кёлтюре болурламы?.. *(Кюледи.)* Бабуш, вообщем, бармайма джукъгъа да, беригиз, ол да, сен да сютге. Хо, андан сора кесекле тийгенми барды. Эрлеригиз ючюн алай джаныгъыз аурумаз эди.

Бабуш. Бизни сизге аругъанча, сизни да бизге аругъаед джаныгъыз...

Ансар. Бу джол а уллу джангылдынг...

Бабуш. Не сёзюбюзню, не кесибизни къулакъгъа алмайсыз...

Ансар. Алай къалай айтаса, аллахыбыз, пайгъамбарыбыз, милициябыз, прокурорубуз да сизсиз деб турабыз.

Бабуш. Хы алайды... Добай, кел, алмаланы-затны столгъа салайыкъ.

Добай. Ансар, сен бу джангы газетлеге, журналлагъа къарай тур. *(Экиси да кетедиле. Сахнаны бир мюйюшюнде тохтайдыла).*

Бабуш. Мен бу чотну таб кёрмейме, бир мадар этерге керекди.

Добай. Да не мадар этейик?

Бабуш. Аны уа сен бил. Тенгим деб тагъыб айланнган мен тюлме, сенсе. Халкъ ауузларына къараб тургъан адамла юйюнге келелле. Аланы алларына не къуллугъу болмагъан, не ырысхысы болмагъан, не бир джерде аты айтылмагъан бир санча чыгъады. Сен да андан къолай тюлсе деб кетерле.

Добай. Къатын, сен тюрлюле сёлеше тебрегенсе. Арт кёзюуде былай нек тюрлендинг?

Бабуш. Тюрленнгеним джокъду, ишни барыр джерин билиб айтама ансы.

Добай. Да меннге не дейсе, къыстаб ийим?

Бабуш. Къыстабмы дейсе? Огъай, бу джол къояйыкъ. Артда ангылаб кеси тохтамаса уа...

Добай. Болдунг. Сен ол затланы этген огъай, эсинге келтириб да ойнама. Ариу аладан аман джокъ эсе да мен кесими тенглерими бир заманда да юйден чиркитирик тюлме.

Бабуш. Хо, бардыла бир аламат тенглеринг...

Ансар *(къычырады)*. Эй, миллет, къайда къалыб кетдигиз?

Бабуш. Мен кесим ючюнмю этеме, сени сыйынгы кёлтюрейим деб кюрешеме. Бир да къуруса да бу уллу къонакъла биринчи келген сагъатда муну кёргюзме да, артда таиырла болмаса. Бу джол мен айтханны бир эт, иги джашча. Къаллайла этерик эсенг да ариу айт да, юйюне ашыр.

Добай. Тенгими бетине къараб... Огъай, мен алай этеллик тюлме.

Бабуш. Этерге керекди, алайсыз бедишлик болабыз. Хайда, къонакъла келиб къаладыла.

Добай. Ала келирге алкъын заман барды. Ансар бла бир кесек олтурайым, кёбден бери бир-бирибизни кёрмегенбиз. Ол огъай, тансыкъ болуб тураем. Артда бир оноу болур...

Бабуш. Тансыкъ болгъан эсенг тамбла барырса да, ингирге дери кёзюне къарарса да турурса. Энди бюгюн бла тамбланы арасында не барды. Нек джаныбмы былай къыйнайса?

Добай. Юйюнг къуруб, шайтаныг муну юсюнде кёрюнюб къалды да.

Бабуш. Мен да игиси болсун дейме... *(Добай анга къолун силкиб кетеди.)* Хы, алай бол ары...

Ансар. Ий не этесиз, биягъыдан бери анда? Ишигиз алай кёб эсе, мени да ала барсагъыз а.

Добай. Эте тебресенг кёб болады да кетеди ансы, кёблюгю да джокъ эди.

Ансар. Къайда, берлакъ олтур... *(Бир къолу бла Добайны къучакълайды.)* Ийнанамыса, тансыкъ болгъанма. Биз тюбемегенли неллай бир болду?

Добай. Бусагъатдан айтайым... Бюгюн тогъузу... Тамбла бир ай.

Ансар. Джангыз бир ай? Менинге бир кёб кёрюнюб тура эди. Алан, сенде уят, бет деген зат бармыды?

Добай *(ышарады)*. Къайдам, билмейме.

Ансар. Да билмей эсенг айтайым, уятдан, бетден бек узакъдаса. Бетинг керти да чабырлыкъ болмаса, аллай бир заманны ичинде заводха, тенглерниге бир кириренг.

Добай. Сен айтхан да тюздю, алай а иш асыры кёбден...

Ансар. О, къой, къой, бусагъатда адамланы аллай бир сылтаулары барды. Аны барыргъа, келирге, тюберге сюймеселе айтадыла. Сени уа шоферунг, тюбюнгде мешинанг... Мен насыбсыз да хоншунг болгъанма да, джашла сен эслерине тюшсенг менинге сорадыла. Мен да заводха огъай, бизге да басмайды деялмайма. Джюз тюрлю сылтау излейме.

Добай. Ийнан, мен керти айтама, заман чыртда табылмайды.

Ансар. Мен сенинге къачан да ийнанама, алай а...

Добай. Сау бол, ол аламат сёзлеге энди джукъ къошма да къой. *(Аны имбашына башын салады.)*

Бабуш. Бир-бирни уппа-чуппа этиб тебрерик болурла дейме... Иш этиб аллын алай башлагъанлыгъы болурму...

Добай. Джашау бурнубузну элтиб тирегиничи кёб затны ангыламайбыз. Мен да бу джолгъа дери тамада болгъан къыйынды ансы, ол орунда ишлегенни неси барды деб тура эдим. Энди уа, ма, танг атмай кетиб, кече адамла джатхандан сора келеме. Кесинг билесе, завод уллу затды. Ишчилени къой, усталарындан да хазна кишини танымайма. Барын да кёрейим, барын да билейим деб сыртымдан терим кебмей чабыб айланама. Аны юсюне да менинге къарагъанча, джангы техника келгенди, планыбыз толмайды...

Ансар. О къой, къой, тюзеле барырла, неге джанынгы къыйнайса...

Добай. Энди акъылым болса, барлыкъ тюл эдим.

Ансар. Ал кёзюуюнде къайсы иш да къыйын кёрюнеди. Сен кесинг да арада бир кесек тохтамай дженгил кёлтюрюлюб кетдинг, — цехни мастеринден башха уллу заводну баш инженерине дери. Алай бек аз болады. Биз барыбыз да анга къууаныб турабыз. Мындан алда джаш тёлю бла ишчилени тюбешиулери бол-

ду. Сапаргъа кёзюу джетгенинде сени юсюнгден хапар айтды.

Добай. Да мени алай айтырча нем барды?

Ансар. Да сени джокъ эсе кимни барды? Школдан сора келиб ишге къалай юренгенинги, артда техникумну заочно бошагъанынгы, андан сора институтха кириб, айырма диплом алыб чыкъгъанынгы, энди уа къаллай уллу адам болгъанынгы айтды. Ишлей да тургъанлай, ол халда ёсюб барыу джаш тёлюге юлгюдю.

Добай. Менинге сизни бла иги эди, тынч эди.

Ансар. Къоркъма, эски тенглериниг къатынгда болгъанига сана.

Добай. Сау болугъуз, мен да не этерикме, къарыугъа кёре кюреше барлыкъма. Къалайда болсун уртларым келеди... *(Аракъы къуяды.)*

Ансар. Тенгим, бюгюн мен сени алай джаратмайма.

Добай. Нек сора?

Ансар. Бу «кёккёзге» асыры аслам узалгъанча кёрюнесе. Сора...

Добай. Ансар, кел, бу кесек затланы уртлайыкъ да, андан арысын артда айтырса. Къайда алчы!.. *(Ичедиле.)*

Ансар. Къонакъла бизни стол тюбюнден излерикклери кёзюме кёрюне турады.

Добай. Сора деб нени эсе да айтыргъа тебреген эдинг.

Бабуш. Ары дженгилирек къоратмай, джаншай тургъанына бир къара...

Ансар. Не эсе да муал кёрюнесе. Къууанч этген адамгъа ушамайса...

Добай. Тюз эслегенсе. Арт кюнледе ишде бир къауумла бла тик болгъанма. Менми дженгил болгъанма, аламы борчларын тындырмайдыла, билмейме. Сора ол

эртденден ингирге дери бир цехден бирине чабыб айланиганым да татый болур, сылыт болуб турама.

Ансар. А мен а аладан хапарым болмай, нек кёрюнмейсе деб сенинге аманны къуюб тургъанма.

Добай. Сени орнунгда болсам, мен да алай этерик эдим.

Ансар. Огъай, энди джукъ айтмазгъа сёз береме. Заводда ишинге бизден хайыр болмаз, юйде джумушлагъа къараргъа керек болса билдире тур. Бир да къуруса да алагъа заманынг къорамаз.

Добай. Сау бол, Ансар...

Ансар. Да аны не сау болу барды, къолубуздан келгенни бирибиз да аярыкъ тюлбюз. Къайда, энтда бирер кесек тамызчы, тенглик ючюн бир тартайыкъ. (*Добай къуяды.*) Тенглик ючюн, халал тенгле ючюн!

Добай. Тенглик ючюн!

Бабуш. Тенглик ючюн? Тенглигигиз да сиз да къуруб кетигиз...

Ансар. Алгъа!.. (*Ичедиле.*)

Бабуш. Сиз а не аман джюрегими джардыгъыз!.. (*Андан ары аны айтханлары эшитилмейди, эринлерини къымылдагъаны болмаса.*)

Ансар. Тенгим, бир кесек джары, башынгы да ёрге тут. Сюйсенг, ол сен сюйген джырны джырлайым.

Добай (*табыракъ олтурады*). Келмеге къойчу! Тауушунгу бираз акъырыныракъ этиб джырла...

Ансар (*джырлайды*).

Юйню аллында бурма чегетле,
Анда кёгюрчюнле джашайла.
Къара къашларынг, къара кёзлеринг
Джюрек джауууму ашайла...

Добай. Муну къой да, ол бирин джырлачы... Аты да къалай эди? Джашлыкъны юсюнден...

Ансар. Андан бу джарыгъыракъды...

Добай. Ол а алайды, алай болса да...

Ансар. Анга да хо. Бюгюн сен айтхан законду. Багъалы, Добай! Сени бу къууанч кюнюнгде биз сенге атаб, «Джашлыкъ» деген джырны беребиз. Аны бла бирге мындан ары да узакъ ёмюр, кийик саулукъ, ишингде джетишимле теджейбиз!..

Бабуш. Джырынг да, сен да бир кюнлюк болугъуз...

Добай *(ышарады)*. Джырны кёб сакълатыргъа тебрегенсе.

Ансар. Огъай, бусагъатдан анга джетеме... Багъалы Добай! Сен сюйюб тынгыларса деб Гитче, Уллу Къарачайда да белгили джырчы, булбул ауазлы Ансар джырлайды... *(Салам бергенча ийиледи)*.

Сау къал деб кетерге излеб,
Уатаса къолунгу, джашлыкъ.
Мен тансыкъ алалмай тургъанлай сенден,
Ашыкъма джолунга, джашлыкъ!

Джашлыкъ къанатлы джашлыкъ.
Алгъа бардыргъан джашлыкъ.
Сора джангызлай къоюб,
Мыдах къалдыргъан джашлыкъ!

Ансар. Алан, Сапарсыз болмайды. Аны базыкъ ауазы къошулса бир ариу бола эди..

Добай. Магометни къонгурау ауазы да керек болуб турады.

Ансар *(ёрге тура тебрейди)*. Была къайда къалдыла эке? Бир къарайым.

Добай. Тохта, къонакъланы аллына ким чыгъарыкъды?

Ансар. Аны да унутуб тебрегенем. Алгъаракъ эсиме тюшмегенине къарачы. Быллай ишни юсюнде кечикмей эдиле. Къонакъла келе эселе джетерме да къайтырма.

Добай. «Приманг» бармыды?

Ансар. Да мен къуру да аны ичеме, игитда болады.

Добай. Берчи бир тартайым. Андан сюйген тютюнюм джокъ эди. Бусагъатда уа мени тюкенлеге айланыргъа заманым джокъду. Бийче да аны табмай, «Золотое Руноу» алыб турады.

Ансар. «Прима» тюкенлени барысында да барды. Бабуш эс бёлмей къойгъан болур. Бир джаны бла алай этгенин иги этеди. Тамада «Прима» зат дегенча бош сигаретлени ичсе, ол ушагъыусуз кёрюннюкдю... *(Кюледи. Бабуш не этерге билмей, эринлери да къымылдай, сахнаны биягъы мюйюшюнде ары-бери барады.)*

Добай. Энтда таякъны базыкъ къыйырын мен джазыкъгъа джетдиртдинг. Аны алай къой да, цехибизден бир хапар айтчы... *(Тютюн ичеди.)*

Ансар. Да алай айтырча хапарыбыз джокъду, сен къоюб кетгенча турабыз. Джангы цехибизни байрамгъа битдирединe.

Добай. Алайгъа джетгенмиди?

Ансар. Хо. Аны ачхан кюнюбюзде сени да чакъырлыкъбыз. Бусагъатда адамыбыз кёбдю. Профтехучилищени, школну бошагъанладан келгендиле. Барына да юретиб кюрешебиз.

Добай. Алий пенсиягъа кетдими?

Бабуш. Была бир-биринден айырылмазгъа тебрегендиле.

Ансар. Огъай, кетмегенди. Ишлерге къалды. Бусагъатда эки джашчыкъгъа юретеди. Кесине да джангы юй бергендиле. Да андан сора нени айтайым? Планыбыз алгъынча игиди...

Добай. Джашланы бары да ишлеймидиле?

Ансар. Къазий отпускадады. Къалгъанла ишлейдиле. Алан, кимле боллукъдула? Бизни джашланы ба-

рына да айтылгъанмыды? Кимни болса да унутуб, оюнга къойма!

Добай. Унутхан а этгенме, алай а... *(Бу кёзюуде Бабуш башын бери къаратады. Къолларын ары-бери къымылдатыб, Добайдан не бола тураса дегенча сорады. Ачыуланнганын билдире кесин эрши-буршу этеди.)* Бизни къонакъ зат чакъырыр акъылыбыз джокъ эди. Тюлене нигирде планеркадан сора ишчи комитетни тамадасы ёрге турду да, тамблагъы туугъан кюнюнг бла алгъышлайма деди. Аны эшитгенлей а башланды... Ненча джыл болду, энди ненча джашар акъылынг барды, стол ненча сагъатда хазыр боллукъду?.. Алай этиб джагъамдан алгъанларында, не эди амалым, нигирде келе-келирсиз дедим.

Ансар *(сейирсиниб)*. Джашладан кишини да чакъырмагъанмыса?

Добай. Да къачан чакъырлыкъ эдим? Аллай затны алгъаракъ билдиррге керекди. Ансы хар ким солуу кюнлени сакълаб турадыла, аз барлыкълары, келликлери джокъду. Нени да къоюгъуз да келиб мени алгъышлагъыз дерге бетим джетмеди.

Ансар. Аны не бет джетгени барды? Кече уятсанг да, бюгюн билдирсенг да, сен тыш адамлагъамы айтаса... *(Бабуш сахнаны ол къыйырындан Ансаргъа кёргюзмей эрин чакъырады.)*

Добай. Ансар, тохта, бусагъатдан къайтама... *(Кетеди.)*

Ансар *(кеси аллына)*. Тоба, тоба, бу адамны тартынчакълыгъына бир къара... Туура былай тюл эди да... *(Радиону къурады.)*

Добай. Болмайды... Къалай айтыргъа билмей келеме.

Бабуш. Да билмей эсенг аны ийнакълай турмай, келиб менинге айтсанг а!

Добай. Сен бир затны ангыламайса. Мен...

Бабуш. Мен а ангылайма, сен ангыламайса...

Добай. Хо алай огъунакъ болсун...

Бабуш. Сен менинге аны къоратырма деб кетдинг да.

Добай. Мен аллай сёз бермегенме, ол кетерге излемейди.

Бабуш. Аны сенсиз да кёреме. Не этиб да бу генезирни къыстаргъа кереклисин нигирли бери айтыб кюрешеме, сен да барыб аны кёзюне къараб олтураса... *(Добай олтурады.)* Къайры джараша бараса? Тур ёрге, экибиз да барайыкъ.

Добай. Къайры дейсе? Къайры барабыз?

Бабуш. Ол чёкгениге.

Добай. Не этер акъылынг барды?

Бабуш. Анда кёрюрсе... Тур муну.

Добай. Огъай, алгъы бурун айт да, андан сора турурма.

Бабуш. Анда эшитирсе. Сен, мен айтхан тюздю деб бар.

Добай. Мен былайда эшитирге сюеме. Къалай айтырыкъса?

Бабуш. Къалай айтырымы къой да ёрге тур.

Добай. Алай эсе бар кесинг.

Бабуш. Бу адамны тирелиб тохтагъаныпа бир къара... *(Кючден эрин ёрге сюейди.)* Хайда, энтда бир кесек заман барды...

Ансар. Былай келмесегиз мен да сизни излей джайылайым деб тебрегенем... *(Добай аны къатына олтурады. Бабуш джуукъ келиб Ансарны бетине джити къарайды.)* Бабуш, алай тюрлю нек къарайса?

Бабуш. Аны сорууна къара!.. Мен джарлы, ёлгеем андан эсе. Алай болмагъаныи кёзюм джетгенлей да билгенем...

Ансар. Нек къоркъдунг? Не болгъанды?

Бабуш. Ма алай эсде-бусда болмагъанлай келиб къалады. Ансар, джазыкъ...

Ансар *(тынгысыз бола)*. Бабуш, алай нек айтдынг?

Бабуш *(аны мангылайына къолун салады)*. Огъай, тюз танытъанма... Дженгилирек бир мадар этерге керекди...

Ансар. Бабуш, эгечим, айт да къой не болгъан эсе да...

Бабуш. Къайда, кёзлеринги уллуракъ ашчы... Добай, бери къара... Кёремисе?

Ансар *(къоркъгъаны танылады)*. Неми кёресиз? Башым тёгерек айланнганча болду. Айта кир муну...

Бабуш. Добай, къалай этебиз?

Добай. Билмейме.

Ансар *(тамам къоркъгъанды)*. Аланла, бир тюрлю болгъанма... Кёлюме чаба башлагъанды... *(Орнундан кёлтюрюледи.)* Бабуш, джаным, эгечим джашырма...

Бабуш. Энди неге соруб кюрешесе, кесинг сезмегенча...

Ансар. Сезмейме, джукъну да... Къалай да болсун къатышыб къалдым. Кёзлерим алас-булас кёрединле.

Бабуш. Мен айтхан да олду...

Ансар. Санларым да сууу тебрегендиле.

Добай *(секириб ёрге турады)*. Огъай, огъай сууумасынла. Къайда, мен сылайым...

Бабуш. Сылаб не этериксе, ол къачан да алай башланады... *(Добай андан ары бу чотха чыдаялмай бёлмеден чыгъады.)*

Ансар. Добай, къайры бараса? Къоюб кетме, бери къайт!.. Бабуш, не башланады?.. Бабуш, айта кир... Бир да къуруса да джазыкъсын...

Бабуш. Башланыб не башланныкъды, грипп алай башланады.

Ансар. О гриппни да, сени да юйюнге от тюшсюн! Мен джазыкъдан бошаб къоя эдинг да. Кертда бир пелах болду деб джаным табанымдан чыгъа эди. *(Хархэтиб кюледи.)*

Бабуш. Да неге къууанаса, джарты? Бусагъатдан орунга джатаргъа керекди... *(Ансар чючкюреди.)* Майна, чючкюрюб тебрегенсе.

Ансар. Хы, хы. Болдунг энди, сёзню тохтат.

Бабуш. Да, алынган, сени ючюн этеме...

Ансар. Мени ючюн этгенинги сен айтмасанг да билеме. Сау бол, бир хатам джокъду...

Бабуш. Сенинге алай кёрюнеди. Гриппден къаллай бир адам ачыйды...

Ансар. Къоркъма, сени гриппинг меннге бир джукъ да эталлыкъ тюлдю. Мен Добаймы болгъанма, аллай бош затлагъа кесими хорлатыб... *(Кюледи. Бабуш къысха бурулуб, бёлмеден чыгъады.)* Эсимде болмагъанлай гриппни да къайдан табды бу... Хар кимни инджилгени, ауругъаны мынга джетеди... Бары ючюн да муну джаны ауруйду. Бир ачыкъ джюрек насыбсызды...

Бабуш *(Добайны къатына барыб)*. Чыртда джукъ ангыламайды. «Хир» дегенден башха мадар къалмады. Хайуан кёре эдим не зат эсе да... *(Асыры ачыу болгъандан олтуруб джылайды.)*

Добай. Мынга къара... Хы, энди болмагъан зат ючюн неге джанынгы къыйнайса... Болдунг муну, джюрегинги бас...

Бабуш. Бу не азабды меннге?.. Юйден да, элден да къачарыкъ болдум. Бездим быладан да, сенден да, от тёбеси болугъуз барыгъыз да... *(Ансар нарзан ичеди.)*

Добай. Энди аллайла этме...

Бабуш. Сизни аллындан тилигиз бир болур эди...

Добай. Акъырыныракъ бол.

Бабуш. Болмайма акъырын... Мен кесими юйюм-

деме, сюйсем къычырыб сёлешеме, сюйсем акъырын сёлешеме. Болду неинге да тёзюб тургъаным, кёлтюргеним.

Добай. Къатын энди оза тебрегенсе...

Бабуш. Къалдырма менинге этеринги...

Добай. Болдуинг дейме мен сенинге...

Бабуш. Болмагъанлай болугъуз барыгъыз да... Бар да кёзюне къара да тур, мен а кетеме...

Добай. Тохта, алынма. *(Ансар башын ары-бери булгъаб кюледи.)*

Бабуш. Мындан ары быллай азабда джашар къарыуум джокъду...

Добай *(ызына тартады)*. Къайры кетесе? Къонакъла сорсала, мен не айтырыкъма?

Бабуш. Къонагъынг да башынг да керек тюлдю. Бир джерде айтханым болмай, сыйым кёрюнмей... Сенинге иги болсун деб кюрешиб ёмюрюмю ашырыб барама. Алагы барын да кёре тургъанлай...

Добай. Хы, кёреме, билеме, энди...

Бабуш. Бир загны да билмейсе, кёрмейсе, кесинге иги болса, сени къулагъынга киши да кирмейди.

Добай. Бир олтур, мен айтханны эт да, артда сёлеширбиз...

Бабуш. Огъай, мен кетеме... Кимни орнун да ол толтурлукъду.

Добай. Сен аллай бир этгенден ары бусагъатдан къоратайым...

Бабуш. Энди къоратмай огъуна къой...

Ансарны тауушу. Эй, джамагъат! *(Кеси аллына.)* Была къайры тас болдула, бир къарайым...

Бабуш. Къыйынлыкъ келсин юйюнге... Не кесинг джукъ ангыламай, не адам айтханны ангыламай... Бери келеди...

Добай. Бабуш, сен былай тур. Мен аны къачыб

чыгъарча этейим. Бир зат эсиме тюшгенди... *(Ансарны аллына барады.)* Эригиб, бизни излейми тебрегенсе?

Ансар. Да, юйюнге, кесим джангыз юйюмде да олтурлукъма...

Добай. Огъары джаныбызда хоншубуз бир къыйын адам болгъанды да, малын да, тауугъун да, итин да бизни огородха бошлаб къояды. Къойларын кючден къыстаб келеме... *(Олтурады.)*

Бабуш. Джюрегими чанчханына да бир къара... *(Дарман ичеди.)* Юйюнг къуруб айланигын!..

Ансар. Мен биягъында айтханынгы иги ангыламадым, энди джашланы чакъырмагъансыз, не?

Добай. Тохта бусагъатда джашла къайгъылы тюлме. Энтда бир бёлек чыкъгъанды. Бусагъатда эсиме тюшюб келеме.

Ансар. Не болгъанды?

Добай. Сен Исмаилны иги таныймыса?

Ансар. Къайсы Исмаилгъа айтаса?

Добай. Ол сени сояма деб сюрюб айланиганнга айтама.

Ансар. Ол шашхынлыны уа къайдан эсинге тюшюрдюнг? Танымайма, таныргъа да излемейме. Къарачайлы, мен аны сормайма сенинге...

Добай. Да сен сормагъанлыкъгъа, аны ачыуу энтда бурнуидады...

Ансар. Кимин?

Добай. Исмаилны!

Ансар. Да не Исмаилгъа къалдынг муну! Аны менинге не кереги барды?

Добай. Ол сенинге керек болмагъанлыкъгъа, сен анга керексе...

Ансар. Мен да керек тюлме анга. Бир къутургъанны юсюнден сёлешиб, башымы нек аурутаса?

Добай. Ма бу джол тюз айтдынг, керти да къу-

тургъанды. Къара пелах неди десенг, бюгюн, бюгече да бычагъын сенинге билегенлей турады дейдиле...

Ансар. Билеме къой, аны ючюн небиз кетеди? Эгечиниден туугъанны алыб кетгеникде чыртда алыныб къалгъан эди. Башхагъа берирге деб тургъан кёре эдим аны. Ол ишге башчылыкъ этген а мен эдим. Аны ючюн ёлтюреме деб чарс эте эди...

Добай. Ачыуланнганы кетмегенди энтда.

Ансар. Тейри, ачыуун бек терк суутурма. Ол къууанчны юсюнде дауур-сюйюр асыры джайылмасын деб къачханем. Энди уа...

Добай. Да не энди уа? Джан татлыды, энтда къачыб къутуллукъса, ансы не этериксе...

Ансар. Хо, къачыб бара эдим дейме...

Добай. Огъай, мен кёлюм бла айтама. Юйю къурурукъну кесини да бир тюрлю бычагъы барды. Узакъдан эслесенг да санларынг къалтырайды. Сабы кюмюш, бир-бир джерлериндe мычхыныкъыча тишлери да барды. Иран бычакъмы дейдиле, араб бычакъмы дейдиле, бир тюрлю ат айта эдиле кесине да. Аллай уллу, аллай къуджур бычакъны ёмюрюмде кёрмегенме...

Ансар (*кюледи*). Эшта кёзюнге кёрюнген болур...

Добай. Бош кюлесе, мен алкъын эм палахын айтмагъанма...

Ансар. Ол алынмганны юсюнден эсе, айтма.

Добай. Керек болмаса мен аны башларыкъ да тюл эдим. Ол да келликди бюгече бери.

Ансар. Сора нек келеди? (*Добай къалай джууаб этерге билмейди.*)

Бабуш (*залгъа*). Кеси башын алыб къачарча этейим деб кетиб, энди неге джатшай турады... Мындан джукъ чыкъмазгъа тебрегенди, энтда кесим барайым ансы... (*Эшикге джууукъ келеди.*) Бу мынга нелени айтады эке...

Добай. Келиб а нек келеди, мен аны чакъыргъан этгенме.

Ансар. Да юйюнге эмина чакъырлыкъ, аллай чакъыргъан боламыды? Мени кесеме деб бычакъ алыб айланнган адамгъа былайда не барды? Сен мени тенгиммисе, огъесе джауммуса?

Добай. Ийнан, тенгим, былайда менде терслик болмады, бош кёлюнг къалады. Мен да ёмюрюмде бир кере кёрген эдим, танымадым. Чакъырыб бошагъандан сора, келме деб айталмадым.

Ансар. Танысанг чакъырмазлыгъынгы уа билеме, ачыудан айтама ансы. Къайда тюбеб къалдынг да бу алынганнга?

Добай. Ол бизде конторда ишлейди.

Ансар. Тамам аламат къуллукъчугъуз барды.

Добай. Аллайлыкъды... Къалай этебиз да?

Ансар. Да этиб не этериксе, келме къой, юйюне эмина келликни! Аллай къонакъгъа да тёзербиз.

Добай. Тёзген а, неди амал, тёзербиз, мени сагъышлы этген башха затды ансы. Сиз экигиз бир столгъа къалай олтурлукъсуз?

Бабуш. Хы, джагъасындан ала тебрегенди... Аллах сен бер...

Ансар. Бу «кёккёз» джууугъубузну нек сюйгенними биремисе? *(Шышаны сылайды.)* Бу, бир-бирде адамны джибекча сыйдам этеди. Бу джол да мынга ышанайыкъ.

Добай. Ол ким ичгенине кёре болады. Исмаил а бир рюмканы уртлагъанлай эсриб, джугъун билмей, керти да алынган адамча болады, дейдиле. Аллай кёзюуде хаман сеннге аманны къуйгъан хапары барды. Ол бычагъын а чыртда джанындан тюшюрмейди.

Бабуш. Алай этиб къоркъугур орнуна биягъындан бери мени неге джюрегими джарыб турады...

Ансар. Бычакъ огъай, пушка алыб келсинчи...

Добай. Бир палах этиб къояр деб, сеннге къоркъама.

Ансар *(харх этиб кюледи)*. Сора мени ёлтюреди деб къоркъаса? Ой, андан къалгъан джаным Азраилден къалгъа эди.

Добай. Аны уа чыртда айтма...

Ансар *(кюлгенин тохтатмагъанлай)*. Къой-къой муну, болмагъан затла бла башымы къатышдырма. Бабуш ауруб къаласа деб джюрексиз болуб айланады. сен а ёлтюрюб къоярла деб къоркъаса... Ийнан аджал джетгинчи бир зат да боллукъ тюлдю.

Добай. Ол а алайды, алай болса да сакълыкъ керекди.

Ансар. Арну менде не уллу дерти бар эсе да, аллай бир адамны ичинде бычакъны мени юсюмде ойнаталлыкъ болмаз. Бир-экн урлугъу тюлмюдю, къой урмагъа. Не къыйналлыкъ эсем да сени къууанчынгы сыйына джумдурукъларымы хурджунума салырма да турурма.

Добай. Айхай, биз къуру ючюбюз болсакъ а... Ол сени сермегенлей, бизден адамла аны сермерле да узун этерле да къоярла. А ол да кеси тюлдю. Биргесине адамла келликдиле. Тюйюш башланса уа, бычакъгъа, балтагъа узалырла.

Ансар *(харх этиб кюледи)*. Алан, сен мени къарт анам айтхан затланы айтыб башлагъанса. Къайры болса да тебрегенлейиме джолда маннга къаллай къыйынлыкъ джетерин, къалайда ёлюрге боллугъуму тергеб башлайды...

Добай. Сен оюнга бургъанлыкъгъа, бюгюн керти да къоркъарчады...

Ансар. Не айтса да, не этсе да ауузуму ачыб бир сёз айтмам. Олсагъатда кеси тохтар да къалыр.

Бу джорукъ бла джашауумда бир кере да хайырланмагъанма, бюгюн ол сыйсызлыкъны да алама...

Добай. Сизни экинг да алай этеригизге джюз шагъат керекди. Мениге бир башха акъыл келгенди...

Бабуш. Энтда сёзге джарашдыла... Не аман джюрегими джардыгъыз.

Ансар. Къалай да болсун, бюгюн сениге къолай акъыл келмейди. Алай болса да, айт.

Добай. Ма бусагъатдан къонакъла джетерикдиле. Сен алагъа кёрюнме да юйюнге джанла. Мен къалай алай болса да, Исмаил бла сёлешиб, сени кёргенлей отдан кёлек киймезча этейим да, сора телефон бла сёлеширме да келирсе.

Ансар. Тюз ангылагъанма, не эсе да сен бюгюн къатыныбса. Ой юйюнге хычынла джауарыкъ, арну ол атом бомба болуб атыллыкъ эсе да, аны ючюн мен тенгими юйюнден кетмезими къалай билмейсе?

Добай. Мен акъыл этгенге кёре уа...

Ансар. Быллай акъыл этерик эсенг, этме да къой. Къайда, бирер кесек къуйчу, ол да бираз эс джыйдырмаса, сора билмейме, сен къонакъла бла къалай сёлеширинги.

Добай. Аны уа аллах-аллах... *(Къуяды экисине да.)*

Ансар. Къайдадыла бизни джашла?

Добай *(ичеди)*. Билмейме...

Ансар. Билмей эсенг, майна телефон, хапар да бил, бери да чакъыр.

Добай. Сора бусагъатда къалай чакъырлыкъма?

Ансар. Да чакъыргъан къалай чакъырады? Салам алейкум де. Сора быллай къууанчынг болгъанын айт. Дженгил джетигиз де...

Добай. Тюнене, не уа бюгюн эргенбладан бери къайда эдинг деселе не джууаб этерикме?

Ансар. Мен этерме сени орнунга джууаб...

Добай. Огъай, Ансар, туруб-туруб энди къозгъагъан бир ушагъыусуз боллукъду... *(Орамдан бир машина озады.)* Не мешина эсе да бир къараб къайтайым, ала эселе уа.

Бабуш *(тамам ачыуланнганы танылады)*. Бери келе шойду да... Тохта, сен а не аман джюрегими джардынг. Сенинге аны джетдирмесем мен да мен тюлме...

Добай *(келеди)*. Сюйсенг ёлтюр, сюйсенг сой, менден хайыр джокъду.

Бабуш. Аны бламы къууандыраса?

Добай. Да болмайды, къалай этейим...

Бабуш. Нек болмайды, сен къаллай адамса? Къайдан да тюбегенем санга мен джарлы. Ёмюрюмю аман бла ашырдынг...

Добай. Бабуш!

Бабуш. Не Бабуш? Энди уа менден не излейсе? Сен кесинг къалай эсенг тенглеринг да алайдыла. Мени къанымдан тоймай къалдыгъыз барынг да. Къалай этейим, аладан да, сенден да къайры башымы алыб къачайым, мен джазыкъ!

Добай. Мени бла джашагъанынг сенинге алай уллу къыйынлыкъ болгъаныи билмей эдим...

Бабуш. Билмей эдинг эсенг, энди бил... Бу тууарны уа бусагъат, итни къыстагъанча, къыстайым...

Добай. Алай деген неди? Юйюнге келген къонакъны...

Бабуш. Керек тюлдю менинге аллай къонакъ. Болду тёзгеним... *(Бабуш ол юйге мыллык атады. Добай аны къолуна къадалыб ызына тартады. Бир-бирлерине неле эсе да айтадыла, къарагъанлагъа джукъ эшитилмейди.)*

Ансар. Быланы бусагъатда чакъырыргъа нек болмагъаныи ангыламай къалдым. Бу бир тыш адамлагъа этгенча кесибизни джашладан неге уялады? Ала келмей столгъа олтурургъа уа боллукъ тюлдю. Кесим чакъы-

райым да къояйым, экибизни не башхабыз барды. Тюнене сизни чакъырыргъа меннге буйрукъ берилген эди, унутханма да къойгъанма, дейим. Тутсунла барсыпла да джылкъымдан тай. Хо-хо, оноуну къолгъа алайым ансы, болмазгъа теврегенди. *(Трубканы алады. Ауазын тюрлендириб.)* Алло! Кимди бу?.. Мени таныяллыкъ болмазса... Мен адамлагъа иги хапарланы билдириучю акъ джинме... Хо, сенге да аллай хапар айтырыкъма. Бюгюн Добайны туугъан кюнюдю... Игитда, мен болама... Ол сени къайгъылы тюлдю... Дженгилирек къымылда. Амырны да сюйрей кел. Хайда, заман джокъду. *(Къайсы эсе да бир макъамны да мурулдай, дагъыда биреуге сёлешеди.)* Не эте тураса сабийчик?.. А...а...а, сабийчик тюлмюсе?.. Да, кечериксе, къарнаш, билмей айтыб ийдим. Атанг а къайдады?.. Китаб окъуйдуму дейсе?.. Сора ол окъуйдамы биледи?.. Чакъырчы телефонга... Аслан, не юйюнге эминагъа олтуруб тураса?.. Не этейим—деген неди? Добайны къууанчына нек келмейсе?.. Туугъан кюнюдю... Алгъаракъ айтыргъа заман табылмады. Он минутдан былайгъа джет... *(Трубканы салады, дагъыда алады.)*

Бабуш. Ары джибер дейме мен сенге.

Добай. Тохта... Озма энди...

Бабуш. Тартма алай, къолуму аурутдунг.

Добай. Бу адамгъа бир къара... Бери бир олтур.

Бабуш. Мындан да эшитилликди. Анса... *(Добай аны ауузун джабады.)*

Добай. Болдунг! Тохтаб къал бусагъатдан...

Бабуш. Джекирме меннге...

Добай. Джекиргенни кёргюзюрме бусагъатдан. Сен а не аман оздунг!

Бабуш *(бир кесек шош болады)*. Телефонну уа нек алгъанды?.. Ким бла сёлешеди, юйю къуруб сёлешиирик. *(Тынгылайды.)*

Ансар. Дахир, къатынынгы этек тюбюнден бери бир чыкъ... Ай, юйюнге, биз аланы артыкълыкъларына къаршчы кюрешебиз, сен а аны аллында тёрт аякъланыб айланаса. Алай этсенг, узаймай джер салыб юсюнге минерикди, эшекге мининген ча... Сора бу затны юсюнден келишдик, алай а энтда бир иш барды... Тенглериг сакълайдыла... Добайладабыз... Ол мындан къыркъ джылны алгъа дуннягъа джаратылгъанды... Да аны сеннге биз нек айтыргъа керекбиз?.. Тенгинги аллай кюнюн унутхан башны ауурлукъгъа неге кёлтюрюб айланаса?.. Да къачан эди биз бир-бирибизни чакъырыучубуз?.. Алай эсе, бери дженгил джет. Тохта, Чомурну да къолтукъгъа ура кел...

Бабуш. Оу, мен джарлы, тенглерин да чакъыра турады... Ары ий дейме... *(Добайдан ычхыныб, ол юйге чабады. Чачы тозурагъанды. Чепкени буршу-чуршу болгъанды. Добай да аны ызындан салпыланыб киреди.)*

Ансар *(аланы кёрмей, трубканы сала)*. Бу къайдады да?..

Бабуш. Ким бла сёлешдинг?

Добай *(олтурады)*. Аны сеннге неси джетгенди?

Ансар. Да соргъанны не айыбы барды, неге хыны этесе?.. Сиз быллай къууанчланы къурарча, бардырырча талантлы, пахмулу, билимли адамла тюлсюз. Ол себебден заманны излемин толтура, джюрегими таукеллигинге, башымы акъылына базыб, бюгече оноуну къолгъа алгъанма...

Бабуш. Не заманны, не къолгъа алгъанны айтаса? Кимди сеннге...

Ансар. Тохта! Аны чакъырыргъа уялабыз, мындан тартынабыз деб...

Бабуш *(асыры ачыуланнгандан сёз табмай)*. Сен... Сен...

Ансар. Тохта! Тебсини хазыр этгенсе, сау бол. Мын-

дан ары башчылыкъны этерик менме. Ма кёрюрсе, иш къалай барса да. Дженгил джетигиз деб ол санчалагъа буйрукъ бергенме...

Бабуш. Аджалымдан алгъа ёлтюрдю... Кимлелле санчала? Къайры чакъыраса?

Ансар. Оноу мени къолумдады, сюйгенимча этеме, юретирге, джукъ айтыргъа эркинлигинг джокъду. Сен мени кухняда заместителимсе. А ол санчала уа бери бир келсинле кёрюрсе мен джетдирген азабны. Добай, эсимде болмай тургъанлай бир уллу къуллукъгъа тюшюб къалдым. Ха...ха...ха... *(Кюледи. Добай да анга къошулуб кюледи.)*

Бабуш *(залгъа)*. Была менден бошадыла... Къыйынным суугъа кетди... Къалай этейим, не этейим?.. *(Эрине.)* А сен а неге къууанаса? Къайда, былай келчи!

Добай. Бармайма. Мен былайда турургъа сюеме.

Бабуш. Дженгил кел дейме мен сенинге.

Добай. Бармайма дедим да... *(Бабуш къоллары бла бир затланы кёргюзеди.)* Къолларынг бла нелени кёргюзесе?.. *(Аныча этеди.)* Башымы аурутма...

Бабуш. А...а...а, алаймы дейсе? Тохта мен сени...

Добай *(джумдуругъу бла столну урады)*. Болдунг! Ауузунгу джаб.

Ансар. Эй, сизге не болгъанды? Неди бу дауурургъуз?

Добай *(аны имбашына къолун салыб)*. Ансар, алай бош, джукъда болмагъанды. Олсагъатдан къалса уа бола эди...

Бабуш. Аны соргъанына къара... Сени ючюн...

Добай *(аны сёзюн бёледи)*. Къора былайдан. Дженгил къора дейме.

Бабуш. Ай алыннган а... Тохта, ким къорарын кёрюрбюз. Сен джюрегими джаргъанча, мен да сени...

Добай. Болдунг, къатын! Мындан ары сен этген умутла боллукъ тюлдюле. Бу мени тенгимди. Сапар,

Казбек, Аслан—бары да мени тенглеримдиле. Ала адам этгендиле мени. Аланы болушлукълары бла окъугъанма, ёсгенме, ой алтаякъ, аны къалай билмейсе. Мен ала бла боллукъма, ала бла махтанама, сен а шайтанлы...

Ансар (*къычырады*). Ой, адамла, не болгъанды? Нек алыпасыз?

Бабуш (*эрине*). Бол ала бла... Менге ала да, сен да керек тюлсюз. Атагъызны аман кёзюне барыгъызны да!..

Добай. Кёзлериги чыгъарайым бусагъатдан... (*Добай эрши къан алыб ёрге турады. Бабуш артына ыхтырылады.*) Кете эсенг сен кет, Ансар джукъгъа да барлыкъ тюлдю, нерик тюлме аны...

Ансар. Добай! Добай! Кёлюнгю бас. Не болду бюгюн сенинге? Мен джукъгъа да кетмейме, былайдама...

Добай. Менде айыб джокъду, олду болгъанны этген. (*Бабуш таба хыршыланады.*) Сен мени тенглериме тийме. Алагъа джукъ айтма деб мен, огъай деб сен. Къораб кет кёзюме кёрюнмей... (*Аллына атлайды, Бабуш къачыб ол бир юйге чыгъады.*)

Ансар (*тенгини къолундан тартыб тыя*). Добай, болдунг энди, джюрексинме. Мен айтханны эт да, бир тохта...

Добай. Хо, тенгим, болду, тохтайым... Сиз барыгъыз да мени джаг тенглеримсиз, къарнашларымсыз. Керек тюлдю менге къонагъы башы да. Энди мен сизни бла ишлерикме... (*Ансарны къаты къучакълайды.*)

Джабыу

Тенглени болушлугу

SHARP

ОЙНАГЪАНЛА:

Керим
Махмут
Ачей
Аза

Сцена алкъын ачылмагъанды. Къараучуланы аллына автор чыгъады. Ол ханарны аллын башлайды.

Автор. Джашла юйленедиле, къызла эрге чыгъадыла. Бир къауумла, аны сенсиз да билебиз, дерге ауузларын ача тургъанларын, былайдан къараб да кёреме. Аны билгенигизге мени да ишегим джокъду. Алай а бу иш бла байламлы бир зат кёбдеń бери мени эсими бёлгенлей турады. Ол да неди десегиз, къатын алмазгъа ант этиб айланнган къарт джашла тёгерекде асыры кёб болуб барадыла. Хо, джаханим аладан толсун деб къояр эдик, не келсин, аланы оюмсузлукълары бла джыллары джетген ол огъай джыллары озгъаń къызланы саны да ёседи. Джашла эки аякъны тик тиреселе, ала не этсинле? Бусагъатда бизни областда, таб къралыбызда да, сабийле озгъан джылладаń аз тууадыла дейдиле

да, мени сартынга, аны баш чурумун ол затда кёреме. Къарачайлыла алайсыз да кёб тюлбюз. Бу барыу бла барсакъ, андан да аз болгъан болмаса, адам саныбыз ёсерик тюлдю. Да не мадар этейик деб соругъа излегенле да кёрюнесиз. Ол барыбыз да джыйылыб сёлешгенлей, бегим алгъанлай тыныб къалыргъа ушамайды. Нек десегиз, джыллары отуздан атлагъан, беллери къатхан джашла биз умут этгенча алай бой салыб къоярыкъ тюлдюле. Ма былай этсек, хар неда орнуна тюшерикди деб да сизни къуандыралмайма. Джюз тюрлю статья барды законда, не келсин, бу затны юсюнден аладан да хайыр джокъду. Алай болса да, чыртда эс ташлаб къояргъа да джарамайды. Сагъыш этсенг бир мадар табаргъа боллукъду. Бир джолда биз сагъыш этмегенлей да джангы юй къурагъанек. Аны юсюнден айтыргъа деб чыкъгъанма былайгъа да. Аллы мени телефон бла сёлешгенимден башланады... *(Къолуна трубканы алады. Ауазын тюрлендириб.)* Алло!.. Ачей, салам! Биз Махмутдабыз... Шышала бардыла, закуска джокъду... Кел, сакълайбыз... *(Трубканы салады.)*

Шабат кюн эди. Махмут бизни эм сюйген, эм татлы тенгибизди. Тюпене ишгирде, бийчеси бла сабийлерин башха элде джашагъан анасына ашыргъанды. Мен бирер сылтау бла талай тенгибизни ары джыйыб, бир кесек олтурур акъылда эдим. Не келсин, муратым толмады. Къалгъанлагъа сёлешейим деб тебрегенлейиме ишде тамадам меннге сёлешиб къойду. Къатынынгдан ычхынала эсенг, кел, чабакъ тутуб къайтайыкъ, кече да анда къаллыкъбыз деди. Мени къатыным сенникича сарыубек тюлдю дерге да бир тебредим, алай а тамбла аны аллына барлыгъым эсиме тюшдю да, бусагъатдан джетейим дедим. Алайды да кетиб къалгъаным ючюн андан ары хапарны артда эшитдим. Сиз а тамадагъыз чакъырмай эсе, аны кёрюрге да боллукъсуз.

БИРИНЧИ СУРАТ

Джыбыу ачылады. Неси да бусагъатха кёре джарашхан бир фатарны залы. Махмут юсюне да одеял атылыб диванда джукъланды. Эшикни ким эсе да къагъады. Ол, диванны юсюнде олтуруб, кёзлерин ууады. Эшик дагъыда къагъылады. Махмут дивандан тюшеди. Ол ич кийимлери бла болады.

Махмут. Тюшюмю бёлгенине къарачы... Кимди?

Ачейни ауазы. Ач ары!.. *(Киреди. Къолтугъунда газетге чырмалыб бир заты.)* Бу эшигинги бери къобарыб къоймай эсем, бир ачыкъ заманы болмай къалды. Къутургъан тууарны мюйюзюне илинник затынг болмагъанлай неге бегитиб тураса?

Махмут. Да къылычын бегитиб тургъанлай да тынчлыкъ бермейсиз сора, ол ачыкъ болса, сизге тюбеген бла ашыргъандан озарыкъ тюлме. Бюгюн бир рахат къойдугъуз деб тураем да...

Ачей *(къолтугъундагъын столгъа сала)*. Къояргъа деб тураек, къалай этейим, хар кюн сайын сени кёрмесем чыдаялмайма...

Махмут. Сау бол, тамам къууандырдынг...

Ачей *(джарашыб олтурады)*. Къалгъанла уа къайдадыла?

Махмут. Не къалгъанланы хапарын айтаса? Мен эртденбладан бери да кесимме.

Ачей. Кесинг къалай боласа?

Махмут. Да ким болургъа керекди?

Ачей. Оюнну къойчу... Къайдадыла джашла?

Махмут. Ичкенинг бармыды?

Ачей. Огъай, алкъын джокъду, мындан ары болур деб турама... Энди бери киши келмегенди дейсе, не?

Махмут. Не кишини хапарын айтаса, алкъын орнум да джыйылмагъанын кёре тургъанлай.

Ачей. Ай хайуан а...

Махмут. Меннгеми айтдынг?

Ачей. Сен да андан узакъ кетмегенсе, алай а/бусагъатда башхагъа айтама. Джашланы къайсы эсе да бири телефон бла сёлешди. Сабийле дауурдан ала эдиле да, ауазындан таныб да къоялмадым. Сени телефонунгдан сёлешеме деди. Тенгле барыбыз да джыйылгъанбыз, дженгил джет деди. Сора закускабыз азыракъды деб да къошду.

Махмут. Джукъ келтирдингми?

Ачей. Насыбха ол, юйде джылы ваннада джуууна тура эди да, мен да холодильникде бир кесек эт бар эди да алыб келеме.

Махмут. Ачей, мен сени адамгъа санай тебрегенме. Бусагъатдан къууурайыкъ...

Ачей. Огъай, чот болмагъандан ары юйдеги сезгинчи элтиб орнуна салайым.

Махмут. Энди мен саулукъдан сен аны алыб кеталмайса...

Ачей. Огъай, бюгюнге биригиз алдагъан да джетерикди. Аны юсюне юйде да къайгъы чыкъса бир бек ачыу боллукъду. Сора муну сюрдюрюрча джугъубуз да джокъду да...

Махмут. Анга да бир мадар этербиз.

Ачей. Да джаханим сенден толсун... Кимни ауазы эди ол?

Махмут. Ким эсе да, сау болсун. Бюгюн къууурулгъан эт ашарым келиб тура эди.

Ачей. Уртларгъа джукъ джокъду дейсе, не?

Махмут. Огъай, джокъду...

Ачей. Сен болгъан джерде суу да къурур... Телефонунг а ишлеймиди?

Махмут. Ишлейди. Не этесе телефонну?

Ачей. Не этесе деген неди, сёлешейим кимге болсада.

Махмут. Нек сёлешесе?

Ачей. Ол менинге сёлешген алай бош сёлешгенди дебми тураса? Ма, кёрюрсе, тамбла Ачейни джашла былай алдагъандыла деб, элге баям этмеселе. Сора хар ким мени хыликке этген сагъатда мен да биреуню хыликке этерге керекме да. Азретге бир сёлешейим.

Махмут. Аны бла джолунг боллукъ тюлдю. Азретни туфлийлери сени башынгдан акъыллыдыла.

Ачей. А Керимни туфлилери уа къалайдыла?

Махмут. Анга сёлеш. Алай а мени телефонумдан сёлешгенинги айтма ансы, меннге дерт къайтармай къоярыкъ тюлдю.

Ачей. Ассалам алейкум, Керим афенди!.. Луазынгы алай джарыкъ чыгъыб эшитгенимде бек къууандым... Сау бол... Кесим да Махмутну юйюнден сёлешеме...

Махмут. Хы, энди сени джауунг менлей болсун. *(Ачей келтирген этни алыб хант юй таба кетеди.)*

Ачей. Хоншунг сенинге джукъ айтмагъанмы эди?.. Унутуб къойгъан болур. Не айтыргъа деген неди, эки сагъат болады джыйылыб сени сакълагъанлы... Хо, сенден башхала бары да мындадыла... Да бош алай, шабат кюн бир кесек безийик деб... Алан унутуб къоя эдим, ол худжу азыракъды. Да анны уа бетинге кёре эт... Хант сууйду, къымылда, марджа.

Махмут *(кухнядан чыгъады)*. Не болдунг?

Ачей. Мен къолгъа алсам ишни тындырмай къачан къойгъанма? Ол къынгыр аякъларынга бир джукъ къабла, юйюнге от тюшмеген эсе...

Махмут. Аны да унутуб турама... *(Кёнчегин киеди.)* Алан, сени кёлюнге къалай келеди, бу джазыкъны бир джылы орунга кирир заманы болмагъанмыды?

Ачей. Бизни алмастыланы кёрмесе аллыкъ да болур эди.

Махмут. Огъай, мен кёлюм бла айтама. Къыркъгъа джетгенди энди бир кесек турса, анга къатын керек да

боллукъ тюлдю. Аны юсюне да джангыз кеси, не ата, не эгеч, не къарнаш джокъ. Бир ышыкъ керекди да.

Ачей. Тенгинге алай къайгъыргъаныны ючюн бек сау бол. Бизни бу ашыгъыш ёмюрде башханы къой, адамла кеслерини къайгъыларын этерге да джетишмейдиле. Алай а бош къыйналаса, ол юйленирге излемейди.

Махмут. А нек?

Ачей. Да баш эркинликни неден да игиге санайды.

Махмут. Огъай, былайда бир башха чурум барды. Кеси башына мадар эталмай эсе не этиб да муну тиширыу къоллу этерге керекди. Айтдырмай къоймай эсенг, ол бизни борчубузду.

Ачей. Акъыл оноуунг ючюн сау бол, анга мени чыртла огъайым джокъду. Алай а эки аягъын тик тиреб тургъан адамны юсюнде ол ишни къалай тындырлыкъса?

Махмут. Неден да алгъа мынга биреуню табаргъа керекди.

Ачей. Кёкден таш тюшсе къызлагъа тиерикди, аладан бирни табхан къыйынмыды? Азаны огъунакъ ал да къара. Бек эр излеб турады, джазыкъ...

Махмут. Къайсы Азагъа айтаса?

Ачей. Таныйса, таный. Менинге джуукъ да джетеди. Элни огъары джанында джашайды да.

Махмут. А, билеме, атасын, анасын да таныем.

Ачей. Бусагъатда ол да джангызды. Аланы къараларын кнеме деб къалды да кетди. Отуздан атлагъанды. Къыз алайгъа джетсе, чоту бек табсыз болады. Мындан да анга бек джан аурутурчады. Керимни уа бир да къуруса да аты эркишиди.

Махмут. Унармы?

Ачей. Не этсем да аны унатырма. Эртделеде ол кеси да Керимни джаратыб тура эди. Бу уа китабла джыйыб айланнган болмаса, аны сезген да этмей къалгъан эди.

Махмут. Да алай эсе, кёбге созмазгъа керекди. Джаз джуукълашыб келеди, къарачай тойланы заманы озуб кетерикди.

Ачей. Азаны юсюнде ишни къысхаракъ этерге кюреширме, Керимге къалай этейик? Ол къатын алгъан къой, тишрыула болгъан джерде олтургъан да этмейди. Анга сен къалай къарайса?

Махмут. Да сагъыш этейик...

Ачей. Огъай, мен сагъыш этерге сюймеймс. Керим бла ортаны кесиг айыр... *(Эшик къагъылады.)*

Махмут. Келди дейме... Алан, мен кесим аны бюгаллыкъ болмам, сен да сёз къошарса... *(Эшикни ачаргъа кетеди.)*

Ачей. Менсиз иш тындырыб кёрмей къалдым. Сизни насыбыгъыз болса, кёбюрек джашарма...

Махмут. О... о... о, тенгим кел, кир ичгери...

Керим. Къачан да ишленнген адам болуучаненг... *(Киреди.)* Бу джаныуар а тёрге нек чыкъгъанды?

Ачей. Кечикгенинге кечмеклик тилер орнуна ауузунгу нек оздураса?

Керим. Кечикген огъай, алгъа келгенме. *(Портфелин столгъа сала.)* Алкъын столда да джукъ джокъду да.

Махмут. Да биз кухняда олтургъанбыз.

Ачей. Сенича адамны уа былай джасалгъан бёлмеде болмаса, ары къалай олтуртайыкъ.

Керим. Аны ангылагъанынга да къууайдым... *(Портфелден эки шыша аракъыны чыгъарады.)* Къуру экиигмисиз?

Ачей. Огъай, сени бла юч болабыз. Огъесе кесиги адамгъа санамаймыса?

Керим *(олтурады)*. Санамайма мен адам болсам сизни бла бир столда да олтурлукъ тюл эдим. Бир джукъ къабдырыгъыз, алкъын ауузланмагъанма.

Ачей. Махмутха къонакъгъа келиринги аллы бла

ашаб келе тур. Мен кесим да алай этеме. *(Махмутха.)* Къара къазаннга, алан!

Махмут. Къонакъла, джанларым, кечериксиз. Бусагъатдан келтирейим... *(Кетеди.)*

Ачей. Айт хапар. Не эте джашайса?

Керим. О къой, къой, сеннге хапар айтыр къайгъылы тюлме, башым чачылады...

Ачей. Тюнгене оздурубму нйгененг?

Керим. Хар кимни кесингча кёрме. Къабыргъа хоншум хаман ынгычхаб, чыртда кёз къысаргъа кьоймады. Мен да аны аруругъанына джаным къыйналыб, джукълаялмай тангига чыкъдым. Эртденбла ирдим да бираз маджал болуб тура эди.

Махмут *(эт къуурулгъан табаны алыб келеди)*. Джашла, ант этеме, дуния къуралгъанлы бир патчах быллай хантны ашамагъанды.

Керим. Бери, манга джуугъуракъ сал...

Ачей. Бир къабайым да къаллай шапа болгъаныгы артда айтырма...

Махмут. Артда кёрюрсе. Ары атла да ётмек келтир... *(Керимге.)* Сеня да ол бир юйден рюмкаланы келтир...

Ачей. А мен джангылыб ёмюрюнгде бир ишни аягъына джетдирирсе деб тура эдим.

Махмут. Сёзню къойда, бар!.. Табхансыз бир джумушчу... *(Олтурады, джашла да ол айтхан затланы келтиредиле.)*

Ачей. Къайда, Керим, сенден гитче джокъду, шапалыкъ эт.

Керим. Къачандан бери сизден гитче болгъанма? Паспортлада джазылгъаннга кёре, экинг да менден гитчесиз.

Махмут. Паспортда неда джазылыр, биз шериятха къараб айтабыз. Сен алкъын джаш джашса. Алай болса

да сени къыйнамаз ючюн, мен огъунакъ къуяйым... Да, тенглени бюгюн былай тюбегенлери ючюн ичейик.

Ачей. Кетдик... *(Ичедиле.)* Махмут, эт керти да аламат къуурулгъанды. Бир онглу адам болсам, сени кесиме шапагъа аллыкъ эдим.

Махмут. Сау бол, къуандырдынг, тейри Керимге да кесине тыйыпшлы бир орун берлик болуренг?

Ачей. Аны ол соруууна къара, игитда береме. Меннге джумуш этерик адамланы арасында экинчи орунда джазылыбды тукъуму.

Керим. Огъай мени тукъумуму къорат да къой. Сен асыры къаты джюрекли адамса.

Ачей. Меннге джартыракъса дегенден озуб аллай айыбны уа киши салмагъанды.

Керим. Ол кюн Хакимни алай нек урдунг?

Ачей. Да кесинг кёрдюнг да, хар озгъан тиширыугъа аууз джетдириб, къучакъларгъа чабыб азаб бериб къойду. Барыбыз да тохта деб кюрешдик, болмады да...

Керим. Ол эсимдеди, алай а адамны ачытыргъа джарамайды.

Ачей. Хо, хо, кёлюнгю бас, тюнене келиб, мен терс болгъанма кечигиз деб кетгенди. Иче билмей эсе, ичмеге эди...

Махмут. Энди аны къоюгъуз да башха затны юсюндеи сёлешигиз.

Ачей. Энтда рюмкала толуб турадыла да. Да Керим, сени тоюнгда да былай ичейик.

Махмут. Амин! Къысха заманны ичинде болсун ол да.

Керим. Кёбюрек сакъларыкъ болурсуз... *(Кюледи.)*

Ачей. Къарт болуб тынгкынг къуругъан эсе аны айт да къой. Биз да санга къыз излеб, алгъынча къыйналмазбыз.

Керим. Огъай, мени тыйгъан башха затды. Иги къыз меннге келлик тюлдю, аманны уа мен да излемейме.

Махмут. Келген огъай, алай келир...

Ачей. Сен муну джаратама де ансы, андан арысын биз тындырырбыз.

Керим. О къой, къой, джангыз тургъандан игиси джокъду. Кишини сагъышыг этгенинг джокъ, бу къалай болур, мынга не болур деб джарсыгъанынг джокъ. Ол мени хошуму огъуна алыб къара. Джууугъум тюл, тенгим тюл — анга алай нек къыйналыргъа керегем? Ол мени юйдегимден адам болса, аны къыйналгъанынга чыдаялмай не джюрегиме кириб къаллыкъды, не шашыб къаллыкъма.

Махмут. Сени юйдегингден адам алай нек болургъа керекди?

Керим. Адам болгъан джерде аругъан, ёлген да болады...

Ачей. Ой юйюнге эмина болсун огъесе, аллах сени тиширыу эте келиб, артда къаллайла эсе да джангылыб эркиши этген болур эди...

Махмут. Да хар ким, бара-баргъан заманда ким болса да аурур, ёлюр деб аны къоркъууундан юйдегили болмай турсала, дунияда адам улуну арты юзюллюкдю...

Ачей. Ма былай сенича къарангы адамланы заранындан миллетибизни саны эки джюз мингге джеталмай турады. Хар юйдегиде тогъуз-он сабий болса...

Керим. Сизде аллай бир нек джокъду да?

Ачей. Бизни бир да къуруса да ючюшерибиз барды.

Махмут. Сени уа джамагъатха, къралгъа чыртда хайырынг джокъду...

Керим. Башхаладан аманмы ишлейме?

Ачей. Ишлеген а эшек да ишлейди. Сен адам эсенг келир ёмюрлени да къайгъысын эт. Тамбла хомпачха къонсанг, ызыгда да бир-эки адамынг къалыргъа керекди. Къалгъанлача юйдеги къураб, джарашыб джашаргъа нек башынг джетмейди?

Керим. Ий, бюгюн сиз менинге нек къадалгъансыз? Бир да къуруса да бир джукъ къабмагъа къоюгъуз.

Махмут. Къадалыб а нек къадалабыз. *(Аракъы къуяды.)* Сен да юйдегини насыбын сына, кёр деб этебиз. Сабийинги бир ышаргъаныны багъасы дунияда не зат барды.

Керим. Да мен аны билмейди дебми турасыз? Бек ариу билеме...

Ачей. Да биле эсенг нек терсинге айланыб тураса?

Керим *(рюмкасындан ўртлаб)*. Айтдырмай къоймай эсегиз, бир сабий кимге болса да атам деб къычыргъаныи эшитсем, ол адамгъа алай сукъланама... Не уа хар кюн сайын печни тёгерегине айланиган, юй сибирген, кийим джуугъан — аланы барын да къууаныб, джюрек кёлтюрюлюм бла этеди дебми турасыз?

Ачей. Мен а керти да ол ишлени бек сюе болурса деб тураем.

Махмут. Тиширыу къоллу бол энди, тенгим. Къатын алсанг, ол азабланы барын да юсюнгден атарыкъса.

Керим. Огъай, ол ишни эталлыкъ тюлме, бош сёзюгюзню къоратмагъыз.

Ачей. Сен адам боллукъ тюлсе... *(Ачыуланнганы танылады. Ичеди.)*

Керим. Асланны къызчыгъы ёлген кюн мен кесиме юйдеги къурамазгъа айтханма, сёз бергенме.

Ачей. Муну джюрюк джаргъаныпа бир къара. Асланны юч джыл болгъан къызчыгъы бла сени юйленнигинги арасында не барды?

Керим. Барды. Ол сабийни асырагъан сагъатда аны ёлгени ата бла ананы къалай къыйналгъанларын ангыладым. Ол гитче затчыкъны юйден чыгъаргъан сагъатда анасы бла къарт анасыны джюреклерине кириб къалдыла. Атасы уа тартыниган болур эди кёзюне джыламукъ да урмады. Къызчыкъны асыраб къайтхандан сора ол къайры эсе да тас болуб къалды. Адам келген кётген

алкъын бошалмагъан эди да, бир кёз джетдиренйм къайда эсе да деб айлана барыб огородну тюбюнде илининни къатында табдым. Аслан бир уллу ташны юсюне олтуруб сарнай тура эди. Андан бери мен аны джарыкъ кюлюб кёрмегенме. Мени уа кёз аллымдан кетмейди Асланны джылай тургъаны. Огъай, джашла мениге юйдегини насыбы да керек тюлдю, аллай къыйынлыкъны да кереги джокъду. Аслан алай бюгюлген джерде мен ёлюб къаллыкъма.

Махмут. Аллай сагъышлагъа кесинги алдырсанг, джашау джашау боллукъ да тюлдю. Сабийинг боллукъ, къаллыкъ эсе да билмегенлей алай этерге джарамайды.

Ачей. Кесинг андан алгъа къораргъа да боллукъса.

Керим. Ол а алайды, алай болса да юйдегими къайсына джукъ болады деб къоркъуб, кюндюз тынгым, кече джукъум боллукъ тюлдю. О, къой, къой сизге аланы айтыб неге кюрешеме, ангыларыкъ тюлсюз сора. Къалай да болсун, адамла бир къуджур болгъандыла. Джукъ тындырмагъанлай, чарс этиб, чабыб айланнган болмаса, не бири бирине джан аурутхан, къыйналгъан, таза кёлю бла эс бёлген адет къалыб барады. Ма бусагъатда биз былайда олтуруб, лахорну къуруб иче турабыз. Къайда болса да бир джерде уа ким эсе да джан бере турады. Бу тюзлюк тюлдю да. Биз аракъы ичгенни орнуна ол адамгъа къыйналыргъа керек тюлмю эдик...

Ачей. Ой, джазыкъ, ёлмезлик адам джокъду. Заманы джетген кетди...

Керим. Билеме, алай а ол къаллай къыйынлыкъды...

Махмут. Джашла, энди ол болмагъан сёзлени къояйыкъ да бир ичейик. *(Бирер кесек уртлайдыла. Сагъатына къараб.)* Барыр заман болгъанды.

Ачей. Ай сени, Керим, киштикле таласынла, сениге тынгылайма деб аны да унутуб къойгъанма. Къонакъгъа барыргъа керекди...

Керим. Къайры?

Ачей. Азагъа. Эсингдемиди институтда бизден эки курсну артха окъуй эди. Узун чач, къара къашлары бла...

Керим. А... а... а, кеси да къобузчу болур эди дейме.

Махмут. Олду. Анга къонакъгъа барабыз.

Керим. Нек сора? Былайда да столубуз аман тюлдю.

Ачей. Чакъыргъан этгенди.

Керим. Да чакъыргъан эсе барыгъыз, мен юйге джанлайма. Энтда хоншума кириб, не эте тургъанына къараргъа керекди.

Ачей. Хоншунг джукъгъа къачмаз. Аза уа, ючюбюзню да былайда тюбеширибизни айтхан эдик да, барынг да келмей къалмагъыз деб тилегенди. Сакълаб турады, бармасакъ джанына тнерикди.

Керим. Мен аны къолай танымайма, ол а мени чыртда билмейди сора, башымы тургъузуб къайры кириб барлыкъма, нигир да болады.

Ачей. Ол сени бек арну таныйды. Ол огъай, къачан эсе да бек джаратыб тура эди...

Керим. Хы, джаратмай а...

Махмут. Керим, Ачей керти айтады...

Ачей. Ол менинге эгеч болады, къачан барсам да, ким бла барсам да эркинме. А бюгюн а кеси чакъыргъанды.

Керим. Огъай, джашла, кесигиз барыгъыз. Мен бара турмагъан джериме тартынама.

Махмут. Алчыгъыз энтда бу къуюлгъанланы.

Ачей *(рюмкасын уртлаб)*. Эки кере телефон бла сёлешгенди, барыбыз да бармай мадарыбыз джокъду. Алайсыз менден бошарыкъды. Сени уа, Керим, арну сыртыма кёлтюрюб элтирик эсем да, элтмей къоярыкъ тюлме. Кертда дегенинге уа сен бизге тенгмисе, тенг тюлмюсе?

Керим. Джаншама болмагъан затланы. Сизни кёргенден, сизни бла былай олтургъандан уллу насыб менинге керек тюлдю.

Махмут. Аны да билебиз. Хайда, кетдик...

Ачей. Турдукъ...

Керим. Тохта, аллай турдукъ боламыды?.. Сагъыш этиб атларгъа керекди да.

Махмут. Бу джол тюз айтдынг, тенгим. Ачей алгъы бурун этерин этиб бошаб, артда сагъыш этеди. Къайда, сен бар да анда болумгъа къара. Биз бир кесекден джетербиз...

Ачей. Сора угулдум.

Керим. Ачей, тохта. Мен...

Ачей *(бусагъатдан)*. Анда айтырса не айтырыкъ эсенг да...

Керим *(ол кетгенден сора)*. Махмут, алай барыб къалыргъа мен уялама.

Махмут *(бир къолун аны имбашларына салыб)*. Ой, сени огъесе! Кёнчекни орнуна кёлекни кийген айыбды ансы, аны не айыблыгъы барды. Къайда, алчы, ол санчаны юлюшюн да кесибиз ичейик...

Джабыу

ЭКИНЧИ СУРАТ

Хапчюклери алай кёб болмаса да, хар неси таб джыйылгъан бир таза белмечик. Аза чепкенине итиу урады. Ачей киреди.

Ачей. Ингир ашхы болсун, эгечим, сол кёзюмю джауу.

Аза. Ачей, къайдан чыкъдынг?

Ачей. Алгъы бурун былай тёрге чыгъар да, андан сора сорурса.

Аза. Тилеб да айтама, бир амал бар эсе, кеч. Чыкъ тёрге. Огъай ары тюл, бери диванга олтур, бусагъатдан тюбюнге къуш джастыкъ да келтирейим.

Ачей. Керек тюлдю, аллай затны алгъындан хазырлаб къояргъа керек эдинг... *(Олтурады.)*

Аза. Айхай, былай келлигинги билсем а. Джастыкъ салгъанны къой, босагъадан былайгъа дери кюйюз джаярыкъ эдим... Къайда тасса? Нек кёрюнмейсе?

Ачей. Сорма эгечим, сорма. Сен джангыз кесингсе да не къайгъынг, не сагъышынг джокъ. Мен джарлы уа юй тутама. Джарлылыкъ къайгъыдан озмай чабыб айланама. Зуйкъунну самырыча.

Аза *(ышарыб)*. Хо, къарнашым, кёрюнюб турады — бетинг агъарыб, азыб, къарыусуз болуб...

Ачей. Аны да эследи... Ма былай сенича акъыллы адам бла сёлешгенден сюйгеним джокъду. Ийнан анга, хар кюн сайын кириб турлукъ эдим, бираз сени аяйма ансы. Алайсыз да джуукъда, тенгде къайда иши болмагъан бери келеди. Узаймай юйюнг, кече кюн да ишлеген хант юй боллукъду.

Аза. Унутуб къоймай келе туругъуз ансы, алай болуб огъунакъ къалсын. Сен а чыртда джокъламай къойдунг.

Ачей. Да, оюн-оюн болса да, сагъыш эт, келиб мен мында не этерикме? Юйде бир бёрк кийген болса, не бирге джюзюшер грамм ичерек, не шахмат ойнарек, не къатынланы сёзюн этерек...

Аза. Сен иги джаш болсанг, аллай адамны къайгъысын да этерик эдинг.

Ачей. Энтда кеч болмагъанды, сени эрге берейим.

Аза. Сау бол. Энди мен кимге керекме.

Ачей. Сен керекле да табыллыкъдыла. Бизни тукъумда юйде къалгъан къыз болмагъанды, сени да къоярыкъ тюлме... Тебси къурар къарыуунг бармыды? Къонакъла келликдиле.

Аза. Ким къонакъладыла ала?

Ачей. Келселе кёрюрсе. Къабаргъа бир джукъ эт, юсюнге да маджалыракъ джукъ къабла.

Аза. Кёлюнг бламы сёлешесе?

Ачей. Ойнай турургъа заман джокъду. Хайда, къымылда. Къайдадыла кийимлеринг да?

Аза. Тохта, кесим алайым. Айыртыб айт, кимле келелле?

Ачей. Махмут бла Керим. Къыз кёрлюкбюз, келечилик айтырыкъбыз.

Аза. Кимден кимге?

Ачей. Сенинге сёз тауусурукъбуз, Керим сенсиз мындан ары джашаялмайды. Энди ангыладынгмы?

Аза. Ачей, сен эсириб тураса.

Ачей. Эсирмегенме, бир кесек ичгенчигим барды ансы. Аны да Керим бла сени ючюн амалсыздан уртлагъанма. Кийин ары, быллай иш адамны джашауунда бир кере болады.

Аза. Къарайма да экибизден бирибизни башыбыз таб тюлдю.

Ачей. Сора сенкиди. Мен сенинге къарачайча айта турама, Керим сени бла бир юй болургъа излейди деб. Андан артыкъ къалай ангылатайым.

Аза. Мени сартыннга ойнаб айтаса деб турама. Кёлюнг бла айта эсенг да, бек тюрлю хапарды. Мен аны танытъан да этмейме.

Ачей. Артда таный барырса. Бизни къарт аналарыбыз, аланы аналары да эрге алай баргъандыла. Аны ючюн къарачайда бусагъатдача айырылгъан адет болмагъанды... Тохта, сен аны бек арну таныйса. Ол огъай, институтда окъугъан сагъатыбызда джаратыб да тура эдинг. Эсинге тюшюрчю, кёзлюклери бла ол субай джашны. Хаман китабланы къолтугъуна уруб айлана эди.

Аза. Хы, энди къой, болмагъан затланы джаншама.

Ачей. Тейри, къызчыкъ, башха этмей джаншагъаны-

нгы кёзюнге кёргюзюрме. Аны къой да, ачыкъ джууаб бер — джаратаменг аны огъесе джаратмаймы эдинг?

Аза. Энди къачан эсе да бир кёзюм илинигенликге...

Ачей. Огъай, ол къачан эсе да болмайды. Ариу сенинге алай эсе да, Керимге алай тюлдю. Ол алгъын да сенинге термилиб тургъанды.

Аза. Энди нек алдайса?

Ачей. Тенгим Махмут ёлмесин алдамайма. Ол сагъатда мен чотну алай тереннге киргенин билмейем, кёб болмай айтханды. Керим асыры уялчакъ джаныды, сенинге джюрегин ачалмагъанды. Сен да аны кесине джукъ сездирмегенсе...

Аза. Хо, кесимден келечилик айтсам иги боллукъ эди.

Ачей. Да аны ючюн нек чарлайса. Кесигизге таб кёзюуде барыбызны да эркинлигибиз бирди деб эркишилени джагъаларындан аласыз да. Джазыкъ Керим аллай бир джылны ах-ох эте сюймекликден кюйюб тургъанды. Бюгюн а бир кесек таукелирек болур эди деб уртлатхан да этгенбиз. Энди сёзню къысхасы экинг да бир юй болмай мадар джокъду.

Аза. Ачей, оюнну, чамны, накъырданы да бир орну барды...

Ачей. Аза, бу джол хар нени да болумуча айтама. Ма бусагъатдан келликдиле. Аны да мыйдан кёб абзыратма, кесинги сагъышынгы да эт. Сен да насыблыныкъы болсанг, бешик тебретир заманынг болгъанды. Энди неге сюелиб тураса? Кийинниген да эт, къабарыкъ да эт.

Аза. Тохта, ийнаналмайма, сора бир эс джыймагъа да къой.

Ачей. Ийнан, эгечим, ийнан. Эс а артда джыя турурса. «Насыбсызны ханты аллына келсе бурну къапар», дегенча этме. Мен да сенинге аманлыкъны излемейме.

Керим сенинге кимни орнун да тутарыкъды. Сора, дагъыда бир айтырым, соза да турмайыкъ. Ишни бюгече башладыкъ, тамбла тындырайыкъ.

Аза. Ачей, къаллайла сёлешгенинги кесинг ангылаймыса?

Ачей. Бек арну ангылайма. Огъай-зат деймс деб ойнама. Ол кёб джылланы сеннге таралыб тургъан адам асыры ачыудан кесине бир палах этерге артына турлукъ тюлдю.

Аза. Энди бу айтханынгы барысы да кертиди не?

Ачей. Болмагъан соруулану берив башымы аурутуб турма да, кийин кийинник эсенг.

Аза. Да эсимде, бусумда болмагъанлай...

Ачей. Болургъа керек эди... Анга къатын керекди, сенинге да эр керекди. Къатын алгъан, эрге баргъан адетди. Юйдегили болмагъанла ол кёзюню хаман да сакълаб турургъа, хазырланыб турургъа борчлудула... Къабарыкъларынг къайдадыла?

Аза (*алкъын эс джыялмагъанды*). Кухняда... Холодильникде...

Ачей. Сен бар да омакъ бол, ашарыкъ къайгъыны мен этейим...

Аза. Бу адам мени къатышдырды да къойду... (*Бир затланы кеси аллына сёлеше ол бир юйге кетеди.*)

Ачей (*кеси кесине*). Огъай, экили бола теврегенди... Аллах, сен бер. Ачей, тилинге джаныу эт... (*Столгъа бир затланы келтириб салады. Аза бир кесскден омакъ болуб чыгъады.*) Ма, энди келинге ушадынг...

Аза. Ачей, хыликке этгенинг болду.

Ачей. Асыры оздуруб ийгенсе. Алайсыз да Керим джазыкъ джюрек ауруулу болуб турады, былай арну болуб кёрсе уа кёлюне чабыб, аууб къаллыкъды...

Аза. Не ауузунгу тый, не мен быланы барын да тешиб, сени да сюрюб къыстайма.

А ч е й. Огъай, ол айтханынг чыртда келишмейди. Бу кийимлеринг а сени керти да ариу этгендиле.

А з а. Сау бол... Сени тенглернинги келирлери ётюрюк болур эди, алай болса да джангылыб бери къайтханлары болса, керексиз затланы сёлешме. Къонакъгъа мен къачан да разы болгъанымы билесе. Олтурурсуз, ойнарсыз, кюлюрсюз да кетерсиз.

А ч е й. Аланы барын да биз башха джерде да эталлыкъ эдик. Биз уллу ишни юсю бла айланабыз. Керим энтда алай уялчакълай, тартынчакълай турады. Ол сенинге былай деб джукъ айтырына мен ийнанмайма. Сёзню мен башлай, неда мен бошай барлыкъма. *(Эшик къагъылады.)* Ма, сени насыбынг эшигинги къагъады. Терс джууаб зат этиб ойнама. Бар, кесинг ач.

М а х м у т н у ауазы. Ингир ашхы болсун, Аза!

К е р и м н и ауазы. Кечериксе... Замансыз заманда...

А з а н ы ауазы. Ашхылыкъ кёрюгюз, келигиз... Нек замансыз заман болады.

А ч е й *(залгъа)*. Онгсуниган джанысы барды къызны.

М а х м у т н у ауазы. Ачейни излей айланабыз. Телиле тургъан юйден къачханды деб къуугъун этгендиле да, былай мында букъгъан болурму деб келебиз.

А з а н ы ауазы. Хо, мындады... *(Кюле-кюле бары да киредиле.)*

А ч е й. Джаханимге барыб тыгъылсам да, сизден къутулаллыкъ болмам. Туура ашарыкъ бла ичерик болгъан джерни былай къалай билиб къоясыз.

М а х м у т. Ичерибиз кесибизни барды, къабарыкъгъа бир джукъ салсагъыз огъайыбыз джокъду... *(Столгъа бир аракъы бла шампанское шышаны салады.)*

А ч е й. Энди кете барсагъыз да боллукъду...

А з а. Аладан эсе сен барсанг иги боллукъ эди. Биягъы сен кишинге тынчлыкъ берлик тюлсе... Келигиз, озугъуз бери.

Ачей. Къыстамагъыз ансы, ауузуму ачмай турургъа ант этеме.

Махмут. Былайдан ёрге тур, бу Керимни орнуду.

Керим. Махмут, алай нек айтаса, мен былайгъа олтурайым да къалайым, не башхасы барды... *(Эшикден кирген джерде олтурады.)*

Ачей *(Азагъа)*. Кюеуню орнуна олтургъаныи кёресе, сен а нйнанмай эдинг... Махмут, Керим не десенг да сенден акъыллыракъды, бюгече къалайгъа олтурургъа кереклисин биледи. Мен а аман, иги эсем да Азаны къарнашыма. Къалайда олтурургъа керекме?

Махмут. Джазыкъ мен, быллай баш бла дунияда къалай джашайма? Аны да унутханма. Бюгече сен тёрде, ол да эшик къатында олтурургъа керекди.

Ачей. Сора джангыз бюгечеми боллукъду?

Махмут. Огъай, сен былайда болгъан сагъатда къачан да аны орну буду. Керим, алай этиб турургъа кесинге базамыса?

Керим *(эси къайры эсе да кетиб)*. Да къайдам, кёрейним...

Ачей *(Азагъа)*. Ол сенинге къарагъаныи кёрдюнгмю?.. Эх, тенгим, биз къолгъа алгъан иш тынмай къачан къалгъанды. *(Керимге.)* Сен эркиши бол, къалгъаны бары да бошду.

Аза. Энди Керимге нек къадалыб къалдыгъыз?

Керим. Быланы адетлери алайды...

Ачей. Керим, аны ючюн джанынгы къыйнама, онглу адамланы джаулары кёб болады. Алай болса да, эгечим, сен асыры эртде муну джанлы бола тебрединг.

Махмут. Хо, тейри.

Аза. Алай айтырыгъызны биле эдим...

Махмут. Аза, джаным, кёзюм, аны ючюн сенинге кишн айыб салмайды, къууанган болмаса.

Ачей. Керим, столда нек джукъ джокъду?

Керим. Да мен... *(Джунчугъаны бла былагъа шапалыкъ этерге ёрге турады. Аза кухнягъа кетеди.)*

Ачей. Кёресе, быланы, чёгюб бир-бирине къараб тургъанларын...

Керим. Мени юйюме келгенча, неге джекиресе?

Ачей. Кечериксе... *(Аза тарелкала алыб келгенин кёрюб.)* Сен артда тёгерегиме айланнганынг ючюн бюсюрсу этерик тюлме, бюгече бир сау бол да дерме ансы...

Аза. Энтда тохтамагъанмыса?

Ачей. Хата джокъду, бир он джылны мындан алгъа мунуча баргъанымда меннге андан да аман этген эдиле...

Махмут. Да бу да артдан ангыларыкъды бюгюнню къалай багъалы кюн болуб озгъаны... *(Азаны бет къанындан онгсуннганы танылады. Ол энтда кухнягъа кетеди.)*

Керим. Эшта бу орунда меннге тынчлыкъ болмаз, кесинг келчи былайгъа...

Махмут. Тейри, экинг да ишш баджарыр адамлагъа ушамайсыз, кесим шапалыкъ этейим... *(Аза дагъыда бир затланы келтиреди.)*

Аза. Кечериксиз, къолай зат джокъду.

Ачей. Хата джокъду, эгечим, бу ишни аллыды.

Махмут. Аза, озуб боллукъду. Сеннге шампанское къуяйым, бир кесекчик...

Ачей. Кесекчик нек къуяса, бюгюн ичмеген къачан ичерикди. Быллай кюн джашауда бир кере болады.

Махмут. Сёзню кимге беребиз?

Аза. Неда болсун Ачейге берме.

Ачей. Да менден тыйынчлы джокъду. Керимге сёз берирге болмайды, Махмут башласа тохтай биллик тюлдю...

Махмут. Сен аман иги эсенг да Азаны къарнашыса. Ол себебден сеннге да сёлеширге болмайды. Эшта,

сюйсегиз, сюймесегиз да меннге тынгыларыкъ болурсуз. Аза, бу олтургъанланы хар бири сени бирер тюрлю багъалатады, сыйынгы кёреди, сюеди. Ачей эгечича... мен тенгингча... андан арысын айтмайыкъ. Биз джюрегибизни ачыкълыгъы, таза иннетибиз, иги муратыбыз бла келгенбиз. Къачан да биз сеннге къалгъанладан айырыб къарай эдик. Ол себебден насыблы болурунгу, къууанчлы джашарынгы да излейбиз.

Аза. Сау бол, Махмут!

Махмут. Алай болур ючюн адамны къатында нёгери болургъа керекди. Джангыз кеси адам ёмюрде да насыблы болалмагъанды. Сеннге нёгер болургъа излегенле кёб да болурла, алай а биз бирини юсюнден сёлешебиз да, андан ышаннгылы, тыйыншлы джокъду деб акъылыбыз алайды. Къалгъанлада тыйгъыч джокъду, энди сени сёзюнге кёре боллукъду. Мен бу рюмканы биз башлагъан ишни аягъы огъур бла бошалыр ючюн ичеме.

Ачей *(кеси аллына айтханча)*. Сизни насыбыгъыз ючюн... Муну ачылыгъына къара... Хар къуру ичмем дейме, алай болгъанлыкъгъа, келечиле келмесиле, къызла эрге бармасыпла деб къалай айтхын. Адамла ючюн къыйналгъанлай ёмюрюмю ашырыб къояргъа тебрегенме.

Керим. Алай да ёкюнме, тыш адамла ючюн къыйналмайса да...

Махмут. Мен да аны айтыргъа тебреген эдим. Терен акъылынг болмагъанлыкъгъа, ким кимге тыйыншлы болгъаныи иги билесе. Дагъыда бир сейир — сен къошулгъан иш джарсымайды.

Ачей. Сау бол, мындан ары да джарсырыкъ тюлдю...

Аза. Хантха узалыгъыз, сууйду...

Керим *(иги огъунакъ дженнгенди)*. Сау бол, Аза, бир татлы хантла этгенсе да оздуруб ийидик дейме...

Махмут. Оздурсакъ да уялыр джерибиз тюлдю...

Ачей *(Азагъа)*. Ингирли бери къарайма, сенден кёзюню къыйырын алмайды.

Керим *(Махмутха)*. Ол хоншума сагъышлы болуб турама...

Махмут *(аны имбашына къолун салыб)*. Сагъышлы болуб турамамы дейсе? Сенича баргъан сагъатыбызда биз да болгъанбыз сагъышлы, хата джокъду...

Ачей. Туура алай эшегинг ёлюб да къалмасын, мени сартынга, чот биз излегенча болур деб турама...

Керим *(эси къайры эсе да кетиб)*. Да алай болгъа эди.

Ачей. Аза, сени кёлюнге уа къалай келеди? Бир джукъ айт.

Аза. Да мен не айтайым, *(Бети къызарыб.)* сен тургъанлай менинге не сёз джетгенди.

Ачей. Сау бол, эгечим...

Керим. Неме... Керти да къыйын аурууду...

Махмут. Хо, хо, аны къаллай ауруу болгъанын биз да билебиз...

Ачей. Сенден да алгъаракъ сынагъанбыз. Кюндюз ахсына, ингирге джетерсе, ингирден тангига дери да кёз къысмагъанлай...

Керим. Алайды, тюз айтасыз...

Ачей. Эркишиме деб башынга бёрк кийиб айланнганлыкъгъа, ол ауруу джетсе ынгычхагъан, ол огъай джылагъан да этесе...

Керим. Адам туура алай къыйналлыкъды, эс ташларыкъды деб а турмай эдим. Асыры джаным ауругъандан тангига дери кёз къысалмай къалдым...

Ачей *(Азагъа)*. Аллахдан къоркъмаймыса пайгъамбарча бу адамгъа ол къыйынлыкъны джетдирирге?

Аза *(Ачейге)*. Да мени не гюнахым барды? Бир сагъыш этерик эсем да, джукъ билмей эдим.

Ачей. Махмут, къуй бери къуярыкъ эсенг.

Махмут *(къуяды)*. Къуйгъан бла къоймай, сёзню да сенинге береме.

Аза. Тохтагъыз, джылы джукъ келтирейим.

Ачей. Бусагъатда была да боллукъдула... *(Имбашындан басаракъ этиб олтуртады.)* Кече алдады. Махмут бла мени ашыкъгъан джерибиз джокъду. Керим, сени уа заманынг къалайды?

Керим. Мен да ашыкъмайма. Юйге барсам да джукълаяллыкъ болмам. Энтда биягъынлай...

Махмут. Андан арысын айтмасанг да билдик...

Ачей *(Азагъа)*. А сен а нінапаменг... Энди мен сёлеширге алай уста тюлме. Атасы-анасы да эки-юч сёз айтырыкъма. Сюймекликден сыйлы, андан багъалы зат джокъду да, ол ёмюрлюкге сакълансын...

Махмут. Амин!

Ачей. Арбаз толу сабийле болсунла...

Махмут. Амин!

Керим. Анга ау ким огъай дейди. Сабийле дунияны джарыгъыдыла...

Ачей. Алайды, тенгим, алайды. Хайда, игиси болсун... *(Ичедиле, ёрге турады.)* Бир кесек атламасам джукъу баса тебрегенди...

Махмут (ёрге туруб). Мени да аякъларым уюгъандыла... *(Ачейни ызындан чыгъады.)* Не дейсе?

Ачей Мындан арысына не оноу?

Махмут. Да бу халда бардырайыкъ. Чот биз излегенча болгъанды.

Ачей. Аза тюшгенди биз излеген сокъмакъгъа. Керимге уа къалай этебиз?

Махмут. Марджады билген... Сагъыш этерге керекди.

Ачей. Да сагъыш этерик эсенг нигирли бери этсенг а, юйюнге эмина этерик! Мен, джангыз Азаны бойнума алгъан эдим да, аны тындырдым. Энди менинге не дейсе?

Махмут. Да мен да нигирли бери сенинге болушургъа кюрешеме. Энди сен да меннге болуш... Огъай, кесим амал табдым.

Ачей. Айта кир не амал табхан эсенг да, чийибиз ачылыргъа тебрегенди. Кёремисе, сёлеше башлагъандыла.

Махмут. Энтда джюз грамм ичирейик да, Керимни къояйыкъ да къачайыкъ.

Ачей. Туура быллай телисе деб а турмай эдим.

Махмут. Башха мадар джокъду.

Ачей. Сен Азаны къаллай тиширыу болгъанын билмей, аны ючюн айтаса. Аза отду.

Махмут. Андан игиси къайда? Керимни къолгъа джыяр...

Ачей. Бусагъатда аны къолгъа джыя турлукъ тюлдю. Биз джаплагъанлай, терезеден тышына быргъарыкъды. Андан сора ызыбыздан келликди да, сора сени джауунга джетсин бизге джетген.

Махмут. Сора алагъа ЗАГС этдирирге керекди.

Ачей. Ант этеме, сен акъылынгдан чыкъгъанса.

Махмут. Не къан джауарыкъ эсе да аны этерикбиз. Бусагъатдан экисине да заявление джаздырайыкъ, бир юй болургъа излейбиз деб.

Ачей. Джазарыкъ тюлдюле.

Махмут. Керимни орнуна мен джазайым. Ма, къагъытым да барды. Артда къол салдырырма. Азаны къайгъысын а кесинг эт.

Ачей. Тохта, башха мадар излейик ансы, экибизни да тутдурургъа айланаса.

Махмут. Къоркъма, Аза сени тюрмеге джыяллыкъ тюлдю. Керим а бизни тутдурургъа кёзю къыяр деб айталмайма. Хайда, джаздыр Азагъа.

Ачей. Хо. Мен кюреше кетиб аны джаздырдым, андан сора уа?

Махмут. Да не андан ары? Иш битди.

Ачей. Кеслери болмай ким бегитирикди къагъытны? Аны сагъышын этерге чардагъынг джетмеймиди.

Махмут. Да унутмагъан эсем, советни председатели атамы къарнашыды. Ма бусагъатдан анга барыб, Азаны къарны барды Керимден дейме. Бюгечеден къалса, халкъ билликди, Аза кеси келирге тартынады, Керим бетибизни джойду деб аны джууукълары къыркъарла деб базмайды... Къайдам, дагъыда бир затланы айтырма. Андан арысын кёре барырбыз.

Ачей. Да хар неда сен айтханча болуб къаллыкъ эсе, огъайым джокъду. Алай а бир да къуруса да паспорглары болургъа керекди да.

Махмут. Керимнинки хаман да джанында болуучанды... *(Джазады къагъытха бир затла.)* Насыб болуб бюгече да алай эсе, мен алырма. Азадан а кесинг ал... Ма, Керимни заявленнеси хазыр болду.

Ачей. Да кел, барайыкъ... *(Экиси да орунларына келедиле.)* Бизге танысыкъ болмай турамысыз?

Махмут. Тейри, была биз бар, джокъ эсек да унутхандыла.

Аза. Джангылдынг, Махмут, сизни юсюгюзден сёлеше тура эдик. Керим сизден аламат джокъду дейди, мен да кимле болгъаныгъызны ангылатыб кюрешеме.

Ачей. Керимни айтханына чыртда аккыллы болма. Ол хазна джангылмайды... *(Махмутну кёргюзеди.)* Кёресе, тау къушча, бу аждагъанны...

Махмут. Не уа, ма, Ачейни ал да къара. Быллай чырайлы, быллай санлы, кючлю къайда кёргенсе?..

Аза. Махтаныргъа уа киши озаллыкъ тюлдю...

Махмут. Биз экибизни юсюбюзде болгъан асыл шартланы барын да бирге джыйыб, аллах Керимге бериб къойгъанды. Алайды да мен Керимни саулугъу ючюн ичерге излейме.

Ачей. Ой, джаша! Бир-бирде китабха къарагъанча сёлешесе. Мен да ичеме сени ючюн, Керим!

Керим (*къызарады*). Джашла... Туура алай сый берирча... Кесигизни игилигигизди ансы, хо, биртда...

Ачей. Энди сени къаллай джаш болгъанынгы кесингден эсе, биз иги билебиз... Сени саулугъунгду... (*Ичедиле.*)

Керим. Аза, кечериксе мени...

Аза. Алай нек айтаса, Керим?

Керим. Энди мен... Сен кесинг да ангылай болурса...

Ачей. Хо, Керим, хо, къуру ол болуб да къалмай, барыбыз да сени бек ариу ангылаб турабыз...

Керим. Кесими да кёзлерим экили кёре башлагъандыла.

Аза. Энди ичме, кеслерине ичме къой...

Керим. Болсун, энди ичмейим... Алайсыз да оздурдум дейме...

Махмут. Аны уа сезмейбиз...

Аза. Аны ючюн джанынгы къыйнама, алай да болады.

Махмут. Керим, былай къарайма да, бизден талай джылгъа гитчеча кёрюнесе. Бюгече уа артыкъ да. (*Ачей бла Аза чыгъадыла.*)

Керим. Огъай, сизден тамада болурма. Ийнанмай эсенг ма, паспортума огъуна къара.

Махмут. Къайда?.. Да ма сен да къара меникине...

Керим. Сен сабийсе алкъын...

Махмут. Таб аллайлыкъды, джылгъа джуукъну тамадаса. Муну къол салгъанына да бир къара. Тейри министрни къолу кибикди. Къаллайла салгъанса муну, къайда, бу къагъытда бир кёргюзчю...

Керим. Да не кёргюзгени барды... (*Къол салады.*)

Махмут. Молодец!.. (*Къагъыт бла Керимни пас-*

портун хурджунуна салады.) Кел, диванда бир кесек олтурайыкъ... *(Керим диваннга олтурады, башын артына атыб, кёзлерин къысады. Ачей бла Аза киредиле.)*

Аза *(ол бир юйде башланнган сёзню аягъы)*... Ангыламайма, алай а аллай адет джокъду...

Ачей. Аны мен, сен айтмасанг да билеме, алай а бу ишни юсюнде андан игиси, андан табы джокъду...

Махмут *(дивандан турады)*. Керим бир кесек солусун. Хазна ичмеучен эди. Бюгюн ауузуна сёзю келирмеди деб биз уртлатдыкъ, артда кеси сени юйюнгде олтургъанына къуууанганча этиб ичди... Сени кёлюнге джукъ келмесин...

Аза. Артда аурукъсунмай къалгъа эди...

Ачей. Къоркъма, бир зат да боллукъ тюлдю...

Махмут. Хаман сени атынгы шыбырдаб турады...

Ачей. Джазыкъ, бу джылланы ичинде да алай этгенлей тургъан болур. Бу аламат джашны аллай бир къыйнагъан къалайгъа баргъан затды!..

Махмут. Ийнан, Аза, алтынча бир адамды...

Ачей. Эгечим, джаным, кёзюм, насыбынг аллынга келгенди, энди ычхындырма. Артда ёкюннюксе.

Махмут. Быллай адамны табарыкъ тюлсе. Мынга да джаныбыз ауруйду ол хакъды, алай а сенинге да игиси болсун дейбиз.

Аза. Сау бол, Махмут, анга да ишегим джокъду. Алай а эсимде болмагъанлай бу ишни башлагъансыз да...

Ачей. Мен сенинге айтдым, огъай, десенг, аны биз чыртда унарыкъ тюлбюз. Бу джолдан сора Махмут бла мен, сени тилей келе айланныкъ тюлбюз. Керим кеси келлиги бошду, тартынныкъды. Башха келечиле не айланыргъа муну эт джуууугъу-зат хазна джокъду. Сора кесинг билгенден бусагъатда башха заманды.

Махмут. Аза, къарнашынг тюз айтады, хар нени

да тынчы бла этерге мадар бола тургъанлай бошунакъгъа къыйыны бла этерге неге керекди?

Аза. Ол а алайды...

Махмут. Сен бир кесек сагъыш эт, биз да бир тютюн ичиб келейик... *(Джашла чыгъадыла.)* Тохта, Аза не этерик эсе да бир къарайыкъ...

Аза *(Керимни къатына сюелиб анга къарайды).* Былай бла тамбла бойнунг аурурукъду... *(Ол бир юйге чыгъыб джастыкъ алыб келеди. Джукълаб тургъан Керимни башына салады. Сора туфлилерин тешиб, табыракъ джатдырады.)*

Махмут. Алай бол, алай... *(Аза диванны къыйырына олтурады.)* Заявление джаздымы?

Ачей. Джазды... Паспорту да ма. Алай ЗАГС-ни алай дженгил этдирирге унамайды...

Махмут. Бери берчи... Эки заявление, эки паспорт — энди ишни тынинганга сана. Хайда, кетдик...

Ачей. Тохта, бир сагъыш этейик...

Махмут. Сагъыш эте турургъа заман джокъду... *(Аны да къолундан тартыб, алыб кетеди.)*

Аза. Къайда къалдыла была?.. Былай болгъунчу экибизни бирге къояргъа башлары джетмегенине къарачы... Сюймеклигин къалай айтырыкъ эди эке... Хомухлугъунг ючюн сени эптда бир кесек къыйнаргъа керек эди, алай а джазыкъсыннган этеме... Была нек келмейдиле... *(Сценаны къыйырына чыгъады.)* Эй, къайдасыз? Кетиб къалгъан болурла да... Тоба, тоба, былагъа татыгъан кёре эдим... Бир да къуруса да, юйлерине джыйылгъа эдиле... *(Келиб, биягъы орнуна олтурады. Керим ол бир джанына айланады.)* Къалай этсин эке адам, хоншулагъа барыб джатайым мен да... Тышындан кирит да къалай салайым... Не айтыб барлыкъма кесим да кече арасында... Бир да къуруса да чыракъны джукълатайым, терезеден къараб экибизни

кёрмесниле... *(Чыракъ джукъланады, бир кесекден джанады.)*

Керим *(кеси джангыз диваннга олтуруб, кёзлерин уа тёгерегине къарайды)*. Мен къайдама? Кимин юйю болуучан эди?.. Тохта... Ай, ёлге эдим андан эсе!.. Бедишлик болдум... Энди адам кёргюнчю къачайым... *(Туфлилерин кие тебрейди.)*

Аза *(киреди)*. Уяндынгмы, Керим?

Керим *(илгениб анга къарайды)*. Аза, кеч аллах ючюн, ёмюрде былай болмагъан эдим...

Аза. Керим, сен ичкичи адам болмагъанынгы билеме, чыртда джанынгы къыйнама. Ол экиси оздургъан эдиле ансы, сени хатанг джокъ эди. Хауагъа бир чыгъыб кирейик деб кетиб, ызларына къайтыргъа джол табмай къалдыла. Билмейме, къайда эселе да.

Керим. Бирибиз оу, бирибиз шау... Юйлерине джетдилеми эке? Барыб, бир ханар билейим...

Аза. Бу кийимле бла къалай барлыкъса? Болгъанынг буршуду, бир да къуруса да костюмунга итну урайым.

Керим. Сау бол... Алкъын танг атыб да бошамагъанды, киши кёрлюк болмаз... Сау къал...

Аза *(аны кетерин излемегени танылады)*. Бир да къуруса да чай ече бар.

Керим. Былай эртде мени ашагъан адетим джокъду. Акъырычыкъ чыгъайым да кетейим...

Аза. Кёрлюкле тюнене ишгирде кёргендиле. Бюгюн ишге да барлыкъ тюлсе сора, неге ашыгъаса? Бир сёлешген да этейик, ала келгинчи. Биртда къоркъма, джетерик болурла.

Керим. Да кече узуну сёлешгенбиз...

Аза. Мен кесингден эшитирге сюе эдим. Келечиле болмай...

Керим. Аза, алкъын иги аязыб бошамагъанма да, айтханынгы да толу ангылаялмай турама.

Аза. Похмелиться этерменг?

Керим. Огъай, аллай кереклиси джокъду... Келечиле дегениге айтама. Кимлеге айтаса?

Аза. Да мен... Керим, тюнене кесигиз бошму келгенегиз?

Керим. Сен чакъыргъанынга келгенек...

Аза. Мен?.. Хо, хо, аны да унутуб сорама... Бар, бет, къол джуу да, андан сора кетерсе... *(Керим башха бёлмеге кетеди.)* Была мени къозуй тургъан кёреме... Тохтагъыз, мен сизге къозугъанны кёргюзейим... Дженгилирек аланы табыб, паспортуму алайым ансы... Тоба, тоба...

Керим *(бетин къолун джуууб чыгъады)*. Тейри, сени къыйнадым...

Аза. Хо биртда къыйнаб... Тохта, сени паспортунг къайдады?..

Керим. Хурджунумдады.

Аза. Къайда, бир кёргюз.

Аза *(ачыб къарайды)*. Да бу сеники тюлдю. *(Ала паспортну бир-биринден алыб къарайдыла, сейирсинедиле, бир затланы сёлешедиле. Алай а къараучулагъа эшитилмейди.)*

Сценаны бир къыйырында Ачей, Махмут, дагъыда бир узун мыйыкълары бла орта джылладан озгъан токъ киши чыгъадыла. Ол кишини къолтугъунда папкасы барды. Кесин ёхтем тутханындан советни председатели болгъаны белгилиди.

Советни председатели. Къайдалла была?

Махмут. Ма бери барлыкъса. Сен сёлеше-зат эте турма, бир бек уяллыкъдыла. Айтханыбызча, къоллары на ол къагъытны бер да, алгъышлаб, джанлаб кет.

Советни председатели. Энди ол ишни сенден мен иги билеме...

Ачей. Анга уа душман дау табсын. Алай а бу башха тюрлю зат болгъанды да, аны ючюн айтады.

Советни председатели. Аны да ангылагъанма. Чыртда къоркъмагъыз. Хар нени да бек ариу тындырайым... *(Юйге таукел киреди.)* Юйге игилик, эртден ашхы болсун!

Аза *(экиси да ёрге турадыла)*. Сау болугъуз!

Советни председатели *(папкасын ачады)*. Мен сизден джукъ да сормайма. Сорлугъуму барын ышаннган адамларыгъыз айтхандыла. Экинги да таза джюрекден алгъышлайма, уллу насыб, къууанч, ёмюрлюкге сюймеклик излейме... *(Алгъы бурун не айтыргъа билмей тургъан Керимни, андан сора Азаны къолларын тутады. Сора бир юй болгъанларыны юсюнден къагъытны, паспортларын да ол столгъа салады. Узалыб шампанское шышадан бир стаканны къуюб ичеди. Бу кёзюуде Ачей бла Махмут да босагъа юсюне келгендиле.)* Хайда, энди сабийле тууб, аланы къууанчына келейим... *(Юйден чыгъады.)*

Махмут *(Ачейге)*. Энди къачыуду...

Керим. Ачей, Махмут, тохтагъыз... Къайры барасыз?.. *(Ызларындан атлайды. Аза, джетиб, аны къолундан тутуб ,ызына тартады.)*

Чыракъ джукъланады
Дагъыда джанады

СЦЕНАДА АВТОР

Автор. Аза ол тутханы бла джашны чыртда ычхындырмай къояды. Ол да асыры джигит, ётгюр джаш тюл эди да, дауур-сюйюр чыкъмасын деб, амалсыздан бой салады. Алай бла къарт джашланы бири джамалады. «Юйде къалды» деген къызгъа да бедишди. Аза

да ол бедишден къутулду. Сени джауунгу тенги болмасын!..

Алай тюрлю джалгъашхан адамла кёб турмай чачылгъан болурла дерикле да чыгъарла. Огъай, джашайдыла. Сабийлери да барды. Бир къауумлагъа сюймеклик артдан келеди дегенге мен чыртда ийнанмай эдим. Энди анга да ийнандым, быланы юсюнде.

Керим бла Аза юйленнгенли бери бири—бирисиз джашаяллыкъ тюлбюз деб тюбегенледен къуру бизни элде огъуна кёбле чачылгъандыла. Ол алай нек болады? Келигиз, аны сагъышын да бир этейик.

Бобикле

ОЙНАГЪАНЛА:

Салых — тамада къойчу, 33 джылда
Мусос — баш зоотехник, 40 джылда
Хасан — къойчу, 70 джылда
Файруз — 25 джылда.

Сцена экиге юлешинибди. Сол джанында — юйню бир бёлмесини терезе болгъан къабыргъасы. Алайда залгъа туурада тахта. Анда Хасан джатады. Къатында да бир шиндик барды. Арлакъда столну къыйыры да кёрюнеди. Аны юсюнде лампа джанады. Бёлмени ичинде болгъан затла кёрюнедиле.

Сценаны онг джанында джабыу ийлибди. Андан джыр эшитиледи.

Хоншу къызчыгъым бир бек мухарды,
Ташны, агъачны да ашайды.
Зугул джаякълары, къынгыр аякълары,
Бачха къаранчхагъа ушайды.

Табаным бла сермеб ийдим да,
Ол самыр кибик къангсыды.
Ариуум менинге пошел дегенинде,
Джюрегим аман джарсыды.

Джыр тохтайды. Алай а адам сёлешген, кюлген стаканланы бир-бирине тийиб зынгырдагъан тауушлары эшитиледи. Джабыу алкъын ачылмагъанды.

Хасан джатхан бёлмени терезесинден Файруз кёрюнеди.

Ф а й р у з. Бусагъатда былайда атам мени кёрсе аз ачыуланмаз эди... Кече арасында, тау джайлыкълада джангы джетген къыз кеси аллына айланады... Не джинди, не шайтанды, не тайышыб элден къачыб чыкъгъанды деген болмаса, танысгъан адамым тюбесе да, мен болгъаныма ийнаннмыкъ болмаз... Керти да толу акъылым болмаз ансы, кёлеккемден къоркъа бусагъатда былайда айланмай, эртденбла чыкъсам да боллукъ эди... «Эй, тиширыу керекли ким барды», деб къычыргъандан сора энди не къалды... Эртде, кеч болса да бир сууурукъ болурма, эшта... Къошлары уа таб джарашханды, кеслери къаллай адамла эселе да... *(Терезеден къарайды.)* Хы, бир адам кёрдюм... Кеси да ол мен излеген болур дейме... Эшта ол болур, айтыуларына кёре, къошда бир джангыз къарт болургъа керекди... Уятыргъа уа сюймейем алайсыз да боллукъ тюлдю.. Кеси уянса иги боллукъ эди, бир кесек къарайым... *(Къолу бла терезени мияласын сюртеме дегенлей рамкасы ачылады. Аны дауруна къарт илгениб уянады.)*

Х а с а н *(терк огъуна табчанда олтуруб, терезеге къарайды. Кёргенине ийнанмай кёзлерин ууады).* Аллах, сен сакъла!.. Бисмилла, бисмилла... Тьфу, налат сенинге... Къораб кет!

Ф а й р у з. Акка, мен шайтан тюлме...

Х а с а н. Начасны ышаргъанына къара!.. Аллах, кесинг джазыкъсын... Аллах, сенинге аманатбыз, къопакъбыз... Бисмилла, бисмилла!.. Бу нек къорамайды?..

Ф а й р у з. Акка, къоркъма, уян кесинг да...

Х а с а н. Ауазы адамгъа ушагъанына къара, насыкъны... Эй, аллах, кесинг джакъ бол... *(Глоч таягъын аны таба силдейди. Файруз терезеден джанлайды.)* Къорады дейме, къор болайым сенинге, аллах... Шайтанны къыз суратха кириб келгенине къара... Башхалагъа бармай меннге нек келди да бу?!. Джашыракъ эркиши-

лепи дженгилирек алдарыкъ эди... Юйю къурурукъ, шайтан эсе, «бисмилла» дегенлей нек кетмеди?.. Джин болурму?.. Огъай, бу не эсе да башха затды... Тохта, хы...хы...ы...ы, баям, олду... Аны къалай унутханма мен?.. Бобик не сюйсе да болады дей эдиле да. Тоба, тоба, не уллу къыйынлыкъдан къалдым... *(Терезеден Файрузну башы кёрюнеди.)* Энтда къайтды. Ай, аллахны ассысы уа!

Файруз. Акка, эсинги джый, мен шайтан, джин да тюлме... Акка.

Хасан. Билеме, билеме аладан болмагъанынгы...

Файруз. Да биле эсенг, аллайла нек этесе?.. *(Эшикден атлайды.)*

Хасан. Джууукъ келме!.. Аллах, сен джазыкъсын... Келме дейме... Къойларыбызны ашагъанынг болмай, энди мени да джутаргъамы тебрегенсе?

Файруз. Акка!.. Акка, аллайла нек сёлешесе? Мен... Мен адамма...

Хасан. Ай, сени адамлыгъынг къурусун!.. Къораб кет, бобик... *(Аны урургъа бир джукъ излеб тёгерегине къарайды.)* Бу ашарыкъ эсе, нек ашамайды?

Файруз. Акка, мен Файрузма. Сен Хасанса да?

Хасан. Атымы да билгенине къара...

Файруз. Да игитда билеме. Сен да мени таныргъа керексе, районда тюбей тургъанбыз.

Хасан. Тейри, бу бобикге да ушамайды. Сен кимсе?

Файруз. Да айта турама да, Файрузма...

Хасан. Да Файруз эсенг, кече арасында тау джайлыкълада тиширыу башынг бла не айланаса да?

Файруз. Да къаллайла эсе да чыгъа кетдим да...

Хасан. Аллай чыкъгъан боламыды, юйюнге... Кече огъай, кюндюз да хазна джан къымылдамагъан джерде джаш къызчыкъ кёрлюкме деб кимни акъылында бар эди. Джанымы алыб къоя эдинг да.

Файруз *(энтда кирирге базмай, эшик юсюнде сюеледи)*. Мен алай къоркъурунгу да билмей эдим...

Хасан. Ариу къоркъарыкъ тюл эсем да бастырыкъланыргъа тебреген болурем дейме, бир тюрлю тюшле кёре тургъанлай уяндым... Энди неге босагъада сюелесе, ол джанынгда да ит барды...

Файруз. Ой!.. *(Чабыб тёрге ётеди.)*

Хасан *(ышарады)*. Огъай, алай батыр а тюлсе. Къоркъма, сынаргъа айта эдим. Олтур кесинг да. Энди, айт хапар, джайлыкълада ненг къалгъанды, кимни излейсе?

Файруз. Ишим болуб келгенме акка... *(Бир къагъытны кёргюзеди сумкачыгъындан алыб.)* Муну сенми нйгененг?

Хасан. Не затды ол? Мени кёзлерим алай иги кёрмейдиле.

Файруз. Да мында комиссия нйнгиз деб джазылгъанды. Тюбюнде да сени атынг барды,

Хасан. Хо, мен нйгенем. Бир шоферге тилеб джаздыргъанем. Сенинге нек тюшгенди ол?

Файруз. Колхоздан бизге бергендиле.

Хасан. Да, къызым, бу сенинге гинджи оюн тюлдю. Сен не эталлыкъса былайда?

Файруз. Гинджи ойнаргъа юйде бир къызчыкъ барды. Сора мени нёгерлерим да бардыла.

Хасан. Къайдадыла ала?

Файруз. Танг аласында былайда боллукъдула. Мен, ала келгинчи бир хапар билейим деб, колхозну сют ташыгъан машинасы бла чыкъгъанма.

Хасан. Чыкъгъанынгы иги этгенсе, къызым! Мен комиссияны кёбден бери сакълайма. Эшта, келлик болмаз деб, тамбла колхозгъа барыргъа деб тура эдим...

Файруз. Къошну тамадасы къайдады? Атына да Салых дедиле, дейме.

Хасан. Хо, аты Салыхды. Мындады ол да.

Файруз. Мен аны бла бир ушакъ этерге излей эдим. Джукълай болур?

Хасан. Огъай, джукъламайды. Бу джырларгъа кюрешген олду. Мусос да аны блады. Мусосну таныймыса?

Файруз. Мусосму дейсе? Зоотехник болурму?

Хасан. Хо, зоотехникди. Баш зоотехник.

Файруз. Хапарын эшитген болмаса кесин кёрмегенме. Мен халкъ контрольда ишлегенли кёб болмайды. Мен Салых бла аны бла да танышыргъа керекме. Андан сора экибиз да бир рахат сёлеширбиз.

Хасан. Бусагъатда ала бла танышханны да, ушакъ этгенни да къой. Ингирден бери аракъыны тёппелеринден къуядыла, эшта, тенгиз тобукъдан болур.

Файруз. Уртлагъанлары ушакъ этерге да иги боллукъ болурму?

Хасан. Къайдам, тейри. Алай болса да табыча эт. Сакъ бол, ала джаш адамладыла. Анга да аракъы къошулса, асыры джигитле болуб къаладыла.

Файруз. Да была джаныуарла болмазла да.

Хасан. Эй, къызым, адамла да тюрлю-тюрлю боладыла. Алай болса да мен былайдан къымылдамай турурма. Озгъан тёрелери болса, къычырырса, неда бир амал этиб билдирирсе.

Сценаны онг джанында джабыу ачылады. Столну сол джанында къатангы джаш бир затны да чайнай аракъы къуяды. Столну юсюнде шышала, бышлакъ, этле кёрюнедиле. Хасан бла Файруз юйню къабыргъасына бугъуб алагъа къарайдыла.

Хасан. Ма ол бугъача бойну къайнаб тургъан Мусосду. Аны кёлюне джетейим деб кюрешген Салыхды.

Файруз: Мен да алай болур деб тураем.

Хасан. Энди, къызым, мен сени къатыш ол юйге киралмайма. Ала кеслерини малларын кесмегендиле,

колхознукъун кесгендиле. Саулай колхозчуланы хакъы барды анда. Ол столгъа олтуруб гюнах алалмайма. Кесими къыйыным кирмеген затха ёмюрде да узалмагъанма.

Файруз. Тууралярындан бир кесек къарайым.

Хасан. Сора мен барыб таянайым. Джукъларыкъ тюлме.

Файруз. Хо, бар да солу акка. *(Хасан келиб биягъы орнуна таянады.)*

Салых *(хапарыны аягъын айтады)*. Бу арт джыллада, не джашырыу, тиширыулагъа тюбер ючюн къалмадым, алай а Света не джаны бла да къалгъанладан башхады. Мени уа артыкъ да кесине тартханы неди десенг, ол аны уллу кёллюлюгю бла къатына чыртда джуукъ иймезге кюрешгениди. Алай болса да, билесе да джашны, узаймай кютю этерикме.

Мусос. О, къой, къой, бездирдинг бу Светанг бла...

Салых. Сен аны кёрмегенсе да аны ючюн айтаса алай...

Мусос. Да аллай затны меннге кёргюзюрге хазна излемеученсе... Къайда, къуйчу... *(Стаканны алады.)* Салых, джаным, кёзюм, мен айтырыкъ — ма бу стаканны башы кёкге ачыкъ кибик, бизни джюреклерибиз да бирбирине ачыкъ болсунла!..

Салых. Бусагъатха дери алай болгъанды, мындан ары да боллугъу алайды... Чыртда ишегинг болмасын.

Мусос. Ма бу ингирде кесилген къойну юсюнде ненча тюгю бар эсе, аллай бир къууанч, насыб экибизге да келсин!

Салых. Амин! Айтханынг толсун.

Мусос. Ма бу стаканны ичинде ненча капли бар эсе, анча уллу муратыбыз толсун... Хайда, баргъан джерине джарашсын...

Салых. Тохта, ол сен сюйген джырны джырлайым...

Мусос. Ой, молодец, хар нени мен айтмагъанлай билиб къояса.

Салых *(гитараны алады)*. Джангыз бир куплетчигин айтырыкъма... Сен хазырмыса?

Мусос. Мен мынга хазыр болмай къачан кёргенсе...

Салых. Мен джырлагъан сагъатда ичсенг бир бек разы боллукъма.

«Ревность сердце сжигает на тайном костре,
И ужалит она невзначай,
Муж, седлая жену, напевал на дворе:
Долалай, долалай, долалай...»

Мусос *(закуска къаба)*. Ой, джаша... Талант!.. Алай а бусагъатда эркишиле тиширыулагъа тюл, тиширыула эркишилеге джер саладыла.

Файруз. Была болмагъан затланы асыры кёб джаншаргъа тебрегендиле. Юйге кирейим да, артда болгъанны кёре барырма... *(Эшикни къагъады.)*

Салых. Юйю къуруб, кече арасында айланнган ким болду... Бир рахат солургъа къоймайдыла. Кир, кир, ким эсенг да...

Файруз босагъадан атлайды. Эки джаш асыры сейирсиннгенден ауузлары ачылыб, кёзлерин андан алалмай къаладыла.

Файруз. Къонакъ аламысыз?

Мусос. Алмай а, кел, джуукъ бол...

Салых. Бу тюрлю тюшге бир къара...

Мусос *(ёрге туруб)*. Не тюшню хапарын айтаса?.. Бери, бери тёрге оз, арну къыз. Тауда быллай сейир джанны кёрлюкбюз деб эсибизде болмагъанлай келгенсе да... Салых, юйюнге, шиндикге джабышыб къалмадынг эсенг, ёрге кёлтюрюл.

Салых. Тохта, бир эс джыймагъа къой.

Мусос. Алан, сен чыртда ишленмеген адам кёре-

ме... Айыб этме, бу джарлы, ариу къызны кёргенлей къатышыб къалады. Бир кесекден эс джыярыкъды, сен анга къарама да, олтур.

Файруз. Сау бол...

Салых *(секириб ёрге туруб, къатында орунну кёргюзюб)*. Алайын къой, былайы игиди, бери олтур... Энтда эки атлам эт, атламынга къор болайым...

Файруз. Тынчлыгъыгъызны буздум... Кечигиз...

Мусос. Алай деген ҥеди? Бусагъатда биз къууанганча ёмюрде адам къууанган болмаз. Ол огъай, сен киргенингде юйюбюз джарыгъанча болду.

Файруз. Кёлюмю иги этерге айтасыз да, сау болугъуз... *(Къол джаулукъчугъун алыргъа сумкасына узалгъанлай, бир китабны да аны къатыш чыгъарады.)*

Салых. Къаллай китаб келтиргенсе бизге? *(Китабны къолуна алыб.)* Окъумагъанма, келтиргенинг ючюн сау бол. Биз да библиотеканы къуллукъчулары чыртда уҥутуб къойдула деб гурушха эте тура эдик. Башхала къалай эселе да билмейме, мен китаб окъумай туралмайма.

Мусос *(аны къолундан китабны алыб столну бир къыйырына салады)*. Салых, эшта, сен къарачайлы болмазса. Къалай да болсун адебни, джорукъну унутуб бошагъанса. Мындан кеч болгъунчу башха ишге кёч ансы, бу къойла бла айлана, кесинг да «ма... а... а» деб макъырыб тебрерге ушайса.

Салых *(кёлю къалгъанча этиб)*. Сеҥ къаллай тенг болгъанынгы билмей барама. Хар къайда да мени аманлайса...

Мусос. Дагъыда тюзелмейсе. Акъыл, балыкъ болгъан адам къонакъгъа неден да алгъа столда берекетден кёр дерге къалай билмейсе? Босагъадан аягъы атлагъанлай «библиотеканы къуллукъчулары бизни нек унутхансыз?» деб адамны джагъасындан алгъан айыб

болгъанын къалай ангыламайса? Сени орнунга мен уялдым...

Файруз. Бош чамланаса анга, ол тюз айтады...

Салых. Бусагъатдан хар зат орнун табарыкъды. Къайда бу джауорун къалакъны бир кёр, бышлакъгъа да узал. Шорпаны джылытайым... *(Ючюсюне да аракъы къуяды.)*

Файруз. Менинге бош къуйдунг...

Салых. Къайры бош къуяма, татыуун кёр...

Мусос. Мен кесим сартынинга, мынга тиширыу узалса чыртда онгсунмайма... *(Салыхха кёз къысады.)* Ол себебден, ич деб да къысмайма. Алай а къуйгъанындан ары бу кесекни ары уртла да, андан сора ариу ичеме десенг да бермез.

Салых. Хо, мындан сора къуярыкъ тюлме...

Файруз. Да алайсыз болмай эсе... Ызындан уртларгъа суу болса...

Салых. Суу а, ма...

Мусос. О, хайуан, ингирли бери былайда тургъан сууну узатмай, барыб джангы суу келтирсенга. Не болгъанды сеннге бюгюн? Чыртда не этгенинги, не айтханынгы билмей къалгъанса.

Салых. Шашыб къалмагъаныма да сау бол де... Ма бусагъатдан къара суудан алыб джетейим... *(Кетеди.)*

Мусос. Бюгюн, мен мында болгъан сагъатда келгенинг ючюн разылыгъымы къалай билдирирге билмей турама. Къайсы библиотекада ишлейсе?

Файруз. Уллуда.

Мусос. Ой, кёб джаша, сау бол, къууандырдынг... Эй, къайда къалдынг? *(Башын эшик таба бурады. Ол кёзюучюкде Файруз стакандагъын бир джанына тёгеди.)*

Салых *(киреди)*. Ма джетдим... Хасан айтхан тюз эсе, бу къара сууну дарманлыгъы да барды...

Мусос (*стаканын кёргюзмез ючюн ууучуна къысыб тургъан Файрузгъа*). Сени саулугъунг ючюн ичеме...

Файруз. Сау бол! (*Терк огъуна кесини стаканын ауузуна къуйгъанча этеди.*)

Мусос. Ой, молодчина!.. (*Чанчхы бла алыб эт кесекни закускагъа узатады.*)

Салых. Андан эсе бу тузлуну кёр... (*Бир джанындан бышлакъ кесекни узатады.*)

Файруз (*ала бергенни къаба*). Бу ёлюр отду да... Къалай ичелле муну?

Салых. Биричи рюмка бизге да алай кёрюнеди...

Мусос. Тюз айтады, артда тынч барады... Сен джолоучу болуб келгенсе, тартынмай хантха узал. Бир таныш хан да этмедик. Атынг къалайды?

Файруз. Хоббиди.

Мусос. Хобби?

Файруз. Хо.

Салых. Къалай арну атды!.. Бу сёзню мен къайда эсе да эшитгенем...

Мусос. Мен колхозну баш зоотехникиме. Атым Мусосду. Бу къойчуду.

Салых. Тамада къойчу!.. Атым Салыхды.

Файруз. Мусос... Салых... (*Эшикден Хасанны башы къарайды.*)

Хасан. Мусос, сен машинангы асыры узакъда къойгъанса, бирсу сюрюб кетмесин... (*Кетеди.*)

Мусос. Сюрюб кетселе, башха машина алырма...

Салых. Бу юйюне эмина кирлик джукълагъан да этмейди. Хар кимни эрикдириб бошады.

Файруз. Къартны алай джаратханнга ушамайсыз...

Салых. О къой, къой, бир тюрлю халиси болгъан адамды. Муну кёлюне джетген бир зат кёрмей къалдым. Къарт маталлы олтургъан да этмейди, ары бла бери

барыб мурулдаб айланиган болмаса. Мен джангыз ол джукъулагъан сагъатда эркин солуйма.

Файруз. Бусагъатда уа ол тюздю. Мен бери келе машинаны къатында бир айланиганла эслеген эдим...

Мусос. Да бир кёз джетдирейим... *(Босагъагъа дери барады.)* Огъай, экисин бирге къояргъа боллукъ тюлдю. Салых къолгъа джыйыб къойса, джюрегим тарс деб джарылыр... Салых, мени бла келчи, бир-бирде Ходжаны эшегича джюрюмей къалгъан адети барды. Амалсыз болсам ызындан тюртерсе.

Салых. Ол машиганы нек тутханынгы билмейме, сыннган темирле болгъан джерге элт да ат ары...

Экиси да кетедиле. Файруз да Хасанны бёлмесине барады.

Файруз. Акка, быланы чыгъарыргъа таб чурум табдынг.

Хасан. Къалайды чотугъуз. Сеннге табсыз джукъ айтмай турамыдыла?

Файруз. Огъай, бусагъатда кеслерин тутуулары аман тюлдю, мындан ары къалай боллукъ эсе да. Ала менинге библиотекада ишлеген адамды деб турадыла.

Хасан. Ала китабла ташыучуса деб, мен да бобиксе деб...

Файруз. Иги эсиме салдынг, ол бобик дегенинг неди?

Хасан. Кече атларынг кёб айтма, атлары ушхуур артында айтылсын. Аланы юсюнден сёлешиннген джерге джетиб къаладыла дейдиле.

Файруз *(кеси кесине)*. Бобикле... Да аланы да уйутмазгъа керекди...

Хасан. Къызым, сен бизни элденмисе?

Файруз. Хо. Сени да таныйма, энди эсиме тюшдю...

Хасан. Мен энтда танымай турама. Кимни къызыса?

Ф а й р у з. Махмутну.

Х а с а н. Махмутнуму дейсе?

Ф а й р у з. Хо, Шогъайны джашы Махмутну.

Х а с а н. Баям, бизни Шогъайгъа айтаса. Сора къысха джууукълабыз. Сени къарт атанг мени анам бла ючде турады.

Ф а й р у з. Да мен аны да билмейем.

Х а с а н. Ол айыб биздеди. Сизнича джаш адамлагъа джууукъну, тенгни айтыб таныта турургъа керекди. Биз а аны да этмейбиз. Энди кесибиз да адамланы алгъынча тута билмейбиз. Хар ким башы къайгъылы болуб айланнган болмаса. Сен къайда эсе да окъуй болуренг дейме.

Ф а й р у з. Эки джыл да болады институтну бошаб келгенли.

Х а с а н. Аны да эшитгенме. Юйге барсанг атанг бла ананга менден салам айт.

Ф а й р у з. Сау бол, айтырма. Акка, ала болмагъан сагъатда къошугъуздан хапар айт. Не болгъанды?

Х а с а н. Да не айтырыкъма, бары да ол къагытда джазылыбды.

Ф а й р у з. Мында джазылгъан хазна джукъ джокъду. Ма, окъуюм: «Не эсе да къойла къораб барадыла. Комиссия джиберигиз, санасынла». Андан сора джазылгъан джукъ джокъду.

Х а с а н. Да андан сора мен билген да джукъ джокъду.

Ф а й р у з. Къойла кеслери алларына къорарыкъ тюлдюле да. Аланы не кескен этедиле, не сатхан этедиле, не урлагъан этедиле.

Х а с а н. Аны тюз айтаса... *(Юллесин къабындырады.)* Алай а мен къойланы къайры къорагъанларын билмейме.

Ф а й р у з. Да алай эсе, къуугъун этерча джукъ да болмазмы?

Хасан. Огъай чот сен умут этгенча тюлдю. Мен бу къошда кёбден бери ишлейме. Тамада къойчу болуб тураем. Къарт болгъанымы сезе тебрегенимде, энди солур заманым джетгенди, башыма бош этигиз деб тиледим. Тамада болмай эсенг да тюз къойчу бол, сюрюуню къоюб кетме деб тохтадыла. Ёмюрюмю малны къатында ашырыб барама, кесим да аланы къоюб юйге джыйылыргъа хазна сюймей эдим да, аны бла былайда къалдым. Ий, быланы барын да нек башладым?.. Хы, ол къагъытны нек джаздыргъанымы айта тебрегенем. Бу сюрюуде къойланы барын беш бармагъымы билгенча билеме. Быйыл тау джайлыкълагъа чыкъгъанлай, къойла седирей башладыла. Кеслери да эм уллулары къораб барадыла.

Файруз. Къаллай бир къой джокъду?

Хасан. Энди тюз быллай бир деб саныи айтыб къоялмайма, сюрюу ити огъунакъ седирегенди. Ингир сайын бир къарайма. Эртден бла уа ол мен кёрюб кетген къойланы бири-экиси джокъ. Сора дагъыда бир сейир зат, мен сюрюуню къатындан джаилагъан кёзюуде тас боладыла. Была къайры киргенлерни киши билмейди.

Файруз. Былайда хар зат ачыкъ болургъа керекди. Сени кёлюнге къалай келеди? Кимге ишекли боласа?

Хасан. Мени кёлюме келгени, ишекли болгъаным бла былай деб айтыб къоймакълыкъ къыйынды. Энди алай чыртда эте болмазла деб да бегиталмайма, алай болса да биреуге сатсала бир джукъ сезерик болурем. Малны адам къойнуна салыб, алыб кеталлыкъ тюлдю да. Ма былай, бюгюнча Мусос келген сагъатда бир токълуну къанатадыла, бир-бирде кеси алыб келеди. Ол хар айда бир-эки кере келеди. Келсе, башха къошлада къалмай, бизде кече къалады. Ол кел-

ген сагъатда кесгенлери не кёб болса, джай айлада, джыйырма болсун. А бизни сюрюуден а джангыз бир кечеге алтысы къораб кетеди.

Файруз. Алгъын алай боламы эди?

Хасан. Огъай, Салых тамада болуб келгенли башланиганды. Ал кюнлериниде аллай джукъ сезмеген эдим. Бу джаныуарла къоратыб бара болурламы?

Файруз. Бобикле?

Хасан. Атларын айтма... Хо, алагъа айтама.

Файруз. Мен аланы юслеринден былайгъа келгинчи джукъ эшитмегенме.

Хасан. Сеиг огъай, мен да эшитмегенем алгъын. Къайдан чыкъгъан эселе да, быйыл чыкъгъандыла.

Файруз. Акка, сен аланы кесиниг кёргениниг болгъанмыды?

Хасан. Огъай, кёрмегенме. Башхала талай кере эслегендиле. Ала айтханига кёре, бу джаныуарла чыртда джукъдан къоркъмайдыла... *(Шыбырдайды.)* Ол огъай, не болургъа сюйселе, ол боладыла дейдиле. Адам сыфатха да кирген хапарлары барды, алай а анга мен ийнаигмайма.

Файруз. Ийнанмай эсенг, менден алай нек къоркъдунг да?

Хасан. Былайда хамаг аны юсюнден айтыргъа къалгъандыла да, къоркъмазлыкъны да къоркъутурукъдула. Мени уа кесими да джукъу къатышдырыб тура эди. Сен, къызым, аны юсюнден кишиге джукъ айтма. Билесе элин адамларын, эшитселе ёмюрге дери унутурукъ тюлдюле, хыликке этиб турлукъдула.

Файруз. Аны уа къайры айтама. Энди бир затны сорургъа излейме... Келе болурла дейме... *(Кесини орнуна барыб олтурады, Хасан табчанына джатыб, джукъугъа сингиб тургъанча этеди. Мусос бла Салых киредиле.)*

Мусос. Алаҕ, сен къаллай адамса? Туура алай хар неда меннге деб турургъа болмайды да. Уят, бет деб да болады.

Салых. Ол а алайды сен асыры джутлукъ этесе.

Мусос. Ол джутлукъ тюлдю. Сен, не айтсанг да менден джашыракъса, энтда аллайлагъа тюбей барырса...

Салых. Аны уа айтма, быллай сейир джаннга алай дженгил тюберик болсам эндиге дери да бир тюберем.

Мусос. Ол даулашыб тургъанына бир къара... Ариу мени къонакълыкъ, адамлыкъ сыйымы кёрмей эсенг да, ишде сени тамаданг болгъаным ючюҕ да къояргъа керексе аны меннге. Адам адамгъа бир ёзденлик да этеди да муну.

Салых. Мусос, былайда джангылдынг, аллайла бла ёзденлик этер ючюн къалмагъанма. Аллай бир къабынганынгдан ары бу быстырбаш сеники огъунакъ болсун. Джангыз бир затны айтайым — мен да тёгерегинне айланнганымы къоярыкъ тюлме. Чыртда мени таба аууб къалса, артда айыб этме.

Мусос. Анга да разыма...

Салых. Тутдур къолунгу. Кел энди... *(Столгъа келедиле.)* Хобби джаным, кёзюм кечериксе, къонакъны сюймеген къонакъбайлача этдик.

Мусос. Хо, кесинги къоюб кетиб...

Файруз. Хата джокъду, болады алай да...

Салых. Муну машинасы бла кюреше, ауузубуз къургъакъ болуб къалды да... *(Ючюсюне да аракъы къуяды.)*

Файруз. Меннге къуймазгъа деген эдигиз да.

Мусос. Да не къуйгъанлыгъы барды? Атасы, анасы да бир уртламды, ма къара. Стаканланы ючюбюз да бирге алайыкъ деген болмаса.

Салых. Хобби, муну уртламасанг а кёлюм къал-

лыкъды. Ол джол Мусос алгъыш этгенинде ичиб, энди мен алгъыш этерге тебрегенимде огъай, деб тохтасанг адамгъа санамагъанча кёрлюкме. Не уа мени Мусосдан аман джашхамы санайса?

Файруз. Эркишиле алайсыз да, айтханыгъыз бла этгенигиз бир — бирине келмейди. Мындан ары къысмазбыз деб, энди уа...

Салых. Аны энтда айтабыз. Ахыр кере ал да, андан сора сеннге къуймазгъа сёз береме...

Мусос. Алчы, Хобби, ал, бу бир джансыз адамды, бир бек кёлю къаллыкъды... *(Рюмканы тутдурады.)*

Салых. Мен бизни бу аламат тюбегенибиз ючюн ичерге излейме. Сиз къалай эсегиз да билмейме, мени сартын, ма бюгечени унутурукъ тюлме. Ёмюрлюкге эсимде къаллыкъды...

Мусос. Мен да алайма...

Салых *(кёкге къарайды)*. Аллах, кёкге къараб сенден тилейме, энтда бизни былай тюбете тур...

Мусос *(ол да кёкге къараб)*. Амин, мен да тилейме... *(Экиси кёкге къарагъан сагъатда Файруз рюмкасында аракъыны алайда сауутланы бирине тамызыб, аны орнуна суу къуяды.)*

Салых. За встречу!.. *(Ичедиле. Ол заманда Мусос ючюсюне да джангыдан къуяды.)*

Файруз. Энди уа не этесе?

Мусос. Хобби, кёзлерими джилтини, сен огъай, мен кесим да энди бюгече болду, ауузума элтмем деб тура эдим да, сени алгъыш этмегенинг эсиме тюшюб къуйдум. Мен айтдым кёлюмдегин, Салых айтды. Энди кёзюу сеникиди...

Салых. Бу джол Мусосну айтханы тюппе-тюздю.

Файруз. Сора бир-бири ызындан былай дженгил ичмейик.

Мусос. Аллах-аллах анга не сёз барды. Рюмкала бош турмасынла деб къуйгъанма ансы...

Салых. Хо, не ашыгъыу барды. Бир кесек сёлешейик, джырлайыкъ, ойнайыкъ, кюлейик...

Файруз. Мен да аны айтхаилыгъым эди.

Мусос. Хоббий, сен не бла келдинг?

Файруз. Сют ташыгъан машина бла.

Мусос. Сют ташыгъан машина бла? Быллай узакъ джерге? Бизни тау джолла бла? Башха машинанг джокъмеди?

Салых *(залгъа)*. Машиналагъа нек джетди экен?

Файруз. Да бизде машина джокъду.

Мусос. Сора аллай джарлы организацияда нек ишлейсе? Ачха бернулери да анга кёремиди, огъесе...

Файруз. Тогъуз-он тюмен алабыз...

Мусос *(харх этиб кюледи)*. Тогъуз-он тюмен!.. Ол сейирге бир къара... Сора ол ачхамыды? Аллай бирни биз бир кюнге алабыз.

Салых. Огъай, асламыракъ алгъаныбыз да болады.

Файруз. Бир кюнге тогъуз-он тюмен?

Мусос. Аллай бир нек сейирсиндинг? Ол болмагъан джерни къой да, бизге ишлерге кел, сен да аллыкъса.

Файруз. Къойчу болуб ишлеяллыкъ тюлме ансы...

Мусос. Къойчу болгъандан сора ни джокъмуду? Энди аллай бирчикге къарыуубуз джетмеймиди, бир джерде ишлейди дедик да джаздыкъ да къойдукъ... Сора энди сют ташыгъан машинагъа затха мниб кёрсем, кёлюм къаллыкъды. Майна, мени «Жигулийим» барды. Къачан керек болса да телефон бла билдир, айтхан джеринге шыб деб джетерме, барлыкъ джеринге элтирме.

Файруз. Сау бол, Мусос, бек сюйюб минерикме сени машинанга... *(Ол рюмкасында аракъысын тёгюб,*

суу къуяргъа излейди, алай а болмайды, къараб турадыла.)

Салых *(залгъа)*. Машинаны эшитгенинде мынга эс бёле тебреди... Огъай, бу Мусосха асыры кёбдю... Хобби, аллай кереклинг болса, мен да хазырма. Элге терк-терк тюше турама. Керек болса, сени ючюн да барырма. Мени арбама минсенг да, бек разы болуб джюрютюрюкме.

Файруз. Сени да бармыды машинанг?

Салых. Да игитда болады — «Волга».

Файруз. «Волга» огъунакъ? Эскиледенмиди, огъесе джангымыды?

Салых. Энди мен эски «Волгагъа» миниб джюрюмезими къалай билмейсе? Джангыды «Газ—24». Кеси да сени кёзлерингча къаб-къарады... *(Мусосну эрши къарагъанын эслеб)*. Алай а Мусос кесини «Жигулиси» бла мен чыгъалмагъан тикледен да ёрлейди. Скоросту да аны уллуракъды...

Файруз. Салых, аны уа айтма... «Волганы» къатында «Жигули» неди?

Мусос. Узаймай мен да аллыкъма «Волга». Алай а къарагъа алай кёлюм бармайды, акъсылдымны сюеме. Къайда, Хобби, джаным, алгъан да эт, бир-эки сёз да айт...

Файруз. Да айтыб да не айтайым... Бу ингирни мен да кёб заманны эсимде тутарыкъма. Сау болугъуз... *(Амалы болмай, кесини аракъы рюмкасын ичеди. Эшикден джашыртын къарагъан Хасан аны кёрюб джумдурукъ тутады)*.

Мусос *(Салыхха)*. Кёресе къызны бардырыуун.

Салых *(Мусосха)*. Бизге андан игиси къайда?! Бирибизге аш болургъа тебрегенди...

Мусос. Бирибизге тюл, менинге... *(Файрузну аллына эт салады.)*

Файруз. Къалай да болсун, башым тёгерек айланнганча болдум. Бир аяз урдуруб келейим.

Салых *(секириб ёрге турады)*. Мен ашырайым.

Файруз. Огъай, сау бол, кесим барайым.

Мусос. Да бар, тау хауаны сен да солу... Узакъ кетме, быланы бир къайыр итлери барды... *(Файруз чыгъады)*. Алан сен адаммыса, хайуанмыса, не затса?

Салых. Акъырын сёлеш, эшитдиресе, не болгъанды?

Мусос. Юйюнге эмина болгъанды. Мен сеннге заран болмам деген эдинг да, неге арагъа кириб кюрешесе?

Салых. Да мен сеннге не бла бузукъ болдум?

Мусос. Арну сёз билгенинги тизиб, ашырайым деб ёрге туруб, ол машина худжунгу да арагъа уруб... Ала бузукъ болмай недиле?

Салых. Меннге да сёзге къошулургъа керекди да. Бош затла ючюн.

Алайда чыракъ джукъланады. Файруз Хасанны къатына барады.

Хасан. Къызым, неди бу этгенинг?

Файруз. Ангыламадым акка.

Хасан. Ала бла тенг аракъы нек ичесе?

Файруз *(кюледи)*. Ичмегенме...

Хасан. Сеннгеми ийнанайым, кёзлеримеми ийнанайым?

Файруз. Аллында эки рюмканы тёгюб, суу къуюб аны ичгенме. Ючюнчюню уа алай этер мадарым болмады да амалсыздан ичдим.

Хасан. Сора сен къуру аланы алдаб къоймай, мени да алдагъанса. Эсиргенликге бусагъатда артыкъ сёз айтханча кёрюнмейле.

Файруз. Хо, хазна чекден чыкъгъанлары джокъду.

Акка, ол бобикле къуру сизни къошда къойланымы къоратадыла, огъесе башха сюрюулеге да къатыламылла?

Хасан. Былайда бизникиледен сора джокъду. Къалгъанла башындадыла. Ол къойчуладан кишини кёрмегенме, алай а Мусос ол джаныуарла алагъа да уллу заран салгъандыла дейди. Къалай, алай болса да сюрюуге сюрюучю джууаблыды. Аны ючюн бизге хакъ тёлейдиле. Къалай этерик эсек да билмейме.

Файруз. Бобикле, бобикле...

Хасан. Атларын айтма, «ала» де да къой.

Файруз. Сора «ала» сен сюрюуню къатында джатхан сагъатда тиймейле, башхала къарагъан кече къоратадыла, не?

Хасан. Хо, къызым, Салых сакълагъан кече артыкъ да аслам къорайды. Эшта, ала кече джукълаб къалыб, къойла аны бла алына болурламы да дейме. Мен аллай кёзюуде чырт къалкъымайма. Ол огъай, бир джерде хазна олтургъан да этмейме, сюрюуню тёгерегине айланыб тургъан болмаса. Сора къурандан сурала окъугъанымы да къурутмайма. Аны ючюн джанлай эселе да билмейме...

Файруз. Бек тюрлю хапарланы айтдынг, акка.

Хасан. Тюрлю дегенде да бек тюрлюдю чотубуз.

Файруз. Да аланы барын да кёре, биле тургъанлай алгъын айтмай, джазыб билдирмей нек тургъанса?

Хасан. Да нени билдирликме? Айыб мындады деб кишини кёргюзюрча тюлдю. «Ала» къойланы сюйреб баргъанларын да эслемегенме. Джюз тюрлю оюм башыма келеди. Кесим бир акъылда тохтайым да, андан сора билдирирме деб тура эдим да, къарайма да ары дери къойланы джартысы къораргъа ушайды. Аны ючюн амалсыздан джаздыргъанем.

Файруз *(сагъатына къарайды)*. Танг джарыргъа кёб къалмагъанды. Ары дери ол экисинден соруб талай затны билирге керекме. Сен не аладан кимни болса да,

не мени чакъырыб ушагъыбызны бёлме. Джолгъа кёз джетдире тур, мени нёгерлерим келселе, билдирирсе.

Хасан. Болсун, къызым... Сен сакъ бол.

Файруз. Къоркъма, акка, менге джукъ да боллукъ тюлдю... *(Кетеди).*

Хасан *(башын чайкъаб).* Ётгюр тиширыуду, сау къаллыкъ...

Сценаны джашла болгъан бёлмесини джартысы джарыйды. Файруз киргенинде нени эсе да юсюнден даулаша тургъан Салых бла Мусос шум боладыла...

Салых. Мусос, мынга джыр бла тюбейим... *(Гитарасын алыб джырлайды.)*

Ариулукъ, ариулукъ, мен сени аллынгда,
Тобукъланы бюгюб, бёркюмю алама.
Хар кёргеним сайын сенге сый бергенлей,
Джылла озсала да джаш болгъанлай барама.

Менича да болмай, джан тенгим Мусосха.
Сен былай киргенлей, сюймеклик джетгенди.
Эк бёлюб бир къара сен муну халына,
Бир кесек заманнга бек армау этгенди...

Файруз *(харс урады).* Салых, къалай арну джырлайса... Сау кюнню тынгыласам да, эригирик болмазем...

Мусос. Ой, муну аллах урсун, ичкиснинб бирзатны айтсанг, олсагъатдан джыргъа салыб айтады да, сора джунчутхан этеди.

Салых. Аны ючюн нек джунчуйса сора? Не кюрешсенг да, сезиминги билдирмей кёб тураллыкъ тюлсе. Хобби, олтур, чырт тартынма.

Файруз. Энтда бир джырла.

Салых. Бир огъай, тангнга дери джырлаб турайым, сен тынгыларгъа айт ансы. Энди аны башлардан алгъа бирер кесек уртлайыкъ да. Былайда бары-

быз да кесибизбиз, джашырмай айтайым, тиширыу бла джырдан сюйгеним джокъду.

Файруз. Анга уа ийнанама. Аллай талант бла тюз къызгъа огъай, мёлекге да кесиги сюйдюрюрсе.

Мусос *(алай айтханын ушатмагъаны танылады)*. Къайда, алчыгъыз. Мен бу рюмканы, Хобби, сени ариулугъунг ючюн ичейим. Аллахдан тилерим — бу нюр сыфатынг ёмюрлюкге тюрленмей турсун...

Салых. Быллай алгъыш ючюн аракъыны кесинг огъай, рюмкасы бла джутсакъ да айыб джокъду. *(Файруз аманны кебинде кесини рюмкасын ары тюртюб ичинде сууу болгъанны алады.)* Хобби, санга къараб турабыз.

Файруз. Мени къысханыгъызны иги этмейсиз, алай болса да алгъыш менинге этилгенди да амал джокъ... *(Ичеди.)*

Мусос. Ой, джаша, къалай разы этдинг...

Файруз. Сиз къалай джарыкъ, аламат джашайсыз.

Мусос. Муну не аламатлыгъы барды? Ма, узаймай тенгизге кетерге деб турама. Джашау андады.

Файруз. Тенгизгеми дейсе?

Мусос. Хо, Къара тенгиз таба. Бир эки минг сомчукъну да хурджунга уруб, машинама миниб, эшиге айланыкъма.

Файруз. Да алай барсанг а аламат солурунга не сёз. Сора аллай бир ачханы къайдан аллыкъса?

Мусос. Салых, ол соргъаныи эшитемисе?

Салых *(кюледи)*. Эшитеме. Эй, Хобби, джашай билсенг ачха табылады.

Мусос. Салых тюз айтады. Хар неда ишни тыйдыра билгенден чыгъады. Колхозубуз байды да.

Файруз. Да колхоз а бай болур...

Мусос. Биз да колхозчулабыз. Колхоз байды да биз да бай джашайбыз.

Ф а й р у з. Сора колхоз сизге алай кёбмю тёлейди?

М у с о с. Эй, Хобби, Хоббичик, алай айтханым ючюн кеч. Сен алкъын бизни джашауда кёб затны ангыламайса.

С а л ы х. Кёб тёлеймиллеми дейсе?.. *(Кюледи.)*

М у с о с. Неге кюлесе, ол билмейин сорады.

С а л ы х. Да билмей эсе, айтайым, алгъаныбыз тютюнден да къалмайды.

Ф а й р у з. Сора юйде уллу огоротугъуз, кёб малыгъыз барды.

С а л ы х. Хы, бу джол бир кесек джууукълаша тебрединг.

М у с о с. Хо, малыбыз а кёбдю. Ма, Салыхны сегиз джюз къою барды.

Ф а й р у з. Сегиз джюз? Ол асыры кёбдю да!

С а л ы х *(кюледи)*. Огъай, Мусос бу джол бир кесек джангылды. Бусагъатда джети джюзден аз асламды.

Ф а й р у з. Энди сени джангыз кесинги аллай бир къоюнг барды?

М у с о с. Бош джаншайды, андан кёбдю. Кесинги джарлы кёргюзюрге кюрешме, джарлыны аллах да сюймейди. *(Файруз блокнотха бир затланы джазады).*

С а л ы х. Мен кесими джарлы кёргюзтюрге деб айтмайма, муну къойларыны къатында меникиле аз болгъанларын билдиреме.

Ф а й р у з. Мусосну андандамы кёбдю маллары?

С а л ы х. Энди аз, кёб болгъанын кесинг бил, Мусосну джыйырма бла бир минг къою барды. Бусагъатда азыракъ болгъан эсе да билмейме, алгъын аллай бир бар эди.

М у с о с *(Файрузгъа)*. А, сен блокнотха нелени джазаса?

Ф а й р у з. Мен кёбден бери да нарт сёзлени, таб

айтымланы джыяма. Сен бусагъатда аламат айтдынг: «Джарлыны аллах да сюймейди»,— деб. Аны джаздым.

Салых (*Мусосха*). Аллай бир неге къоркъдунг, кёремисе, суубашладанды, арну болгъанлыкъгъа.

Файруз. Мусосну къаллай бирн барды дединг?

Мусос. Тюзюнг билмейме, эшта, бир джыйырма минг болур. Хо, аллай бир чыгъа кетер.

Файруз. Мени алдай турасыз...

Салых. Сора нек алдайбыз? Тюзю да алайды.

Файруз. Къойларыгъыз болгъанына ийнанама, аллай бирин ашагъанынгъызгъа ийнанмайма.

Мусос. Къалай-къалай дейсе?

Файруз. Салых джюз, сен да минг къойну къалай ашаб бошадыгъыз?

Салых (*Мусосха*). Алан, бу керти да телиди.

Мусос (*Салыхха*). Мен мындан маджалыракъды деб тураем... (*Файрузгъа.*) Эх, Хобби, сен джангыла тураса. Биз аланы ашаб бошамагъанбыз.

Файруз. Сора не этдингиз да?

Мусос. Мен юй ишледим, машина алдым. Бу да алача бир затлагъа джойду. Къысхача айтсакъ, къараб къарагъынчы къойла ачха болуб къалдыла.

Файруз. Къалай айтдынг?

Мусос. Нени?

Файруз. Къойла не болдула дединг?

Салых. Ачха болдула дейди. (*Кюледи.*)

Файруз. Ол таб айтханына бир къара. Къойланы сатдыкъ, къойланы сатыб ачха алдыкъ демей, «Къойла ачха болдула» деген бир арну эшитиледи.

Мусос. Аныдамы джазаса?

Файруз. Аны джазмагъанг нени джазарыкъды сора? Салых, сен Мусосданмы хомухса, къойларынг алай аз некди?

Салых. Сора нек аз болады?

Мусос *(кюледи)*. Къуйчу бирер кесек... Хобби, бу муну тёртюнчюсюдю.

Файруз. Огъай, мен болдум. Башым тёгерек айланыб башлагъанды. Мусос ангыламадым, тёртюнчюсюдю деб неге айтдынг? Тёрт къатынмы алгъанды?

Мусос. Тёрт къатын мынга къайдан келликди сора, ол джангызы да кетеме деб турады... *(Кюледиле джашла.)* Сюрюулерине айтама. Бу тёртюнчю сюрюуюдю. Къош тамада болуб бир сюрюуде эки джылдан кёбню ишлемейди.

Файруз. Энтда мени къозуй турасыз.

Салых. Огъай, тюз айтады. Бир джерде эригиб къалама. Алай эрикдирмей тургъаны ючюн мынга эки джюз къойну саугъагъа бергенме.

Файруз *(бир затланы энтда джазады)*. Бир талай кюнню былайда сизни бла турсам, быллай аламат айтымладан бир китаб джазыб кетерик эдим.

Салых. Да тур, биз сюйген да олду.

Файруз. Алай а мен ангылаялмадым,— сени малларынг Мусоспукъуладан талай кереге аз бола тургъанлай, анга нек саугъагъа бересе, ол берсин сеннге... *(Мусосха.)* Огъесе, сен алай къызгъанчмыса?

Мусос. Огъай, Хоббичик, мени чыртда малкёзлюгюм джокъду, къызгъанч да тюлме. Ма, кёрюрсе, мен санга къаллай саугъала этсем да. Салыхха уа хаман да нйнаныб барма. Ол эки джюз дегенликге, манга къуру 150 къой бергенди.

Салых. Огъай, Мусос, артыгъы, кеми болмай эки джюздю.

Мусос. Энди мен башхала къалай болсала да Хоббини алдагъанмы этерикме. Айтдырмай къоймай эсенг, алагъа да документлерим барды.

Файруз. Сора документсиз бир-биринге ышанмаймысыз? Мен а татлы тенглесиз деб тура эдим.

Мусос. Аллай тенгле болгъаныбызгъа чыртда

ишексиз бол. Бир бирибизге ышанныган да этебиз. Алай а Салыхны анда-мында кеси да сезмегенлей джангылгъан адети барды.

Салых. Хасан айтханлай, джангылмагъан бир аллахды.

Мусос. Мен да алай дегенлигимди. Ол себебден бир-бирде къагъытха да къараргъа керек болады. Кеслери ёлгенле аныкъыладыла, колхозну кереклисине къорагъанла меникиледиле.

Салых. Алан, сенинге энди къуярыкъ тюлме, эсире тебрегенсе. Не ёлгенни, не колхозну айтаса бобикле ашагъанларын биле тургъанлайынга...

Мусос. Билеме, биле, кесим алай бош айтама ансы.

Файруз. Бобикле? Ала кимледиле? Ишчиле-затмыдыла?

Мусос *(Салыхха)*. Муну алдагъан къартны алдагъандан да тынчды.

Салых. Огъай, бобикле джаныуарладыла!

Файруз. Къой эт бламы джашайдыла?

Мусос. Арну ашамай эселе да билмейбиз, къоратхан а этедиле.

Файруз. Адамлагъа тнемидиле?

Салых *(кюледи)*. Тиширыулагъа болмаса, къалгъанлагъа хаталары джокъду.

Мусос. Хо, алай айтадыла. Къатынлагъа да узаладыла, къызланы уа артыкъ да бек сюйген хапарлары барды. *(Ерге туруб, юйню ичинде ары бери барады. Салых бла Файруз нени эсе да юсюнден сёлешедиле.)*

Мусос *(кеси аллына)*. Бобикле «ГАЗ-69» машинала болгъанын да билмей, бу къайда ёсген затды?.. *(Орнуна келеди. Файруз энтда блокнотха джазады. Салыхха.)* Алан, танг атады.

Салых. Да эсирмегенди.

Мусос. Энтда бир къуй да, экибизни бир къой... Хоббичка, энтда джазамыса?

Файруз. Къуру сен болуб да къалмай. Салых да сёзлени бир-бирине аламат джалгъайды. Сиз а нек шыбырдашасыз? Таша сёзюгюз бар эсе, чыгъайым.

Мусос. Энди сенден джашырлыкъ небиз боллукъду. Салых къопакъгъа къараргъа унутханды да, аны эсине салама.

Салых. Ол айыбны бойнума алама. Сёзге къызыб борчуму унутуб къойгъанма... *(Къуяды ючюсюне да.)*

Файруз. Мен болдум.

Мусос. Бучукъну бир алайыкъ да, сора сен да, биз да къойдукъ.

Файруз. Мен эркишиле тенгли къалай ичейим?

Салых. Бу ахыр рюмкады.

Мусос. Экибиз да тилейбиз...

Салых. Не боллукъ эсе да, бизни ючюн бир ал...

Мусос. Муну кесни да ёрге туруб, толусу бла ичерге... *(Ёрге турадыла.)*

Хасан *(киреди)*. Къызым, келгендиле ючеулен.

Салых. Ким келгенди? Ючеулен деб неге айтаса?

Хасан. Адамла келгендиле.

Мусос. Ким адамладыла ала?

Хасан. Комиссияды. Сюрюуню санарыкъдыла.

Салых *(къолунда рюмкасы тюшеди)*. Къойланы санаргъамы дейсе?

Мусос. Мен билмегенлей, кимледиле ол залимле?

Хасан. Райондан келгендиле... *(Файрузгъа.)* Сен алагъа бармаймыса?

Файруз. Акка, бери чакъыр, къойланы санаб да къыйналмасынла, мен акт джазыб бошагъанма... *(Джазылгъан блокнот къагъытны эки джашха кёргюзеди.)* Неча къорагъаны белгилиди, сора актха къол салыб къоярмедигиз...

Джабыу

Председателни джашы

ОЙНАГЪАНЛА:

Сапар — механизатор, председателни джашы
Ануар — машиналы отрядны тамадасы
Байдымат — Ануарны эгечи
Борис — механизатор
Таулан — механизатор
Дахир — агроном, комплексни тамадасы.

Сцена ачылады. Иш станны къызыл мюйюшю. Бёлмени къабыргъаларында плакатла, лозунгла, механизаторланы, мюлкню борчлары, колхозну джерини картасы. Столла, аланы тёгереги бла шиндикле. Столланы юсюнде — газетле, журналла, шашка, шахмат, домино. Терезе тюбюнде китабла, аланы къатында — телефон. Байдымат, къайсы эсе да бир джырны да мурулдай, столну юсюн бир быстыр бла сюрте турады. Ол эки дженгин ёрге этибди. Хар нени тазаларгъа ашыкъгъаны танылады.

Эшикден Сапар киреди. Аны Байдымат эслемейди. Сапар, акъырын келиб, къызны сол къолун чынасындан ёргеракъдан тутады. Байдымат, илгениб, алай тутханына ачыуланаракъ да болуб, тюз ол адамны бетине онг къолунда быстыр бла кериледи. Алай а Сапарны кёрюб быстыры болгъан къолун энишге иеди. Аны келгенин онгсуннганы танылады.

. . Байдымат. Алай шыкъыртсыз къалай кирдинг, эсими алыб къояенг да. Кесинге да олсагъатдан таякъ

тие эди... *(Къолунда быстырын кёргюзюб ышарады.)*

Сапар. Огъай, сермерик болсанг, къолунг бла серме. Ансы бу уа чыртда келишмейди. Сени къолунг джаягъыма тийсе, къууанган болмаса, кёлюме чыртда джукъ келлик тюлдю.

Байдымат. Тыич турмасанг, не бу, не къолум, не бир ауруракъ зат тиеринне ишексиз бол... Къолуму да ары ий кесинг да...

Сапар. Менинге къачан келлигинги айтмасанг, керик тюлме...

Байдымат. Чыртда барлыкъ тюлме десем а?

Сапар. Алай десенг а, мен да керик тюлме. Ма былай къолунгдан тутуб, бетинге къараб турлукъма...

Байдымат. Хы, турмай а къараб... Ары ий къолуму, ма джашла джетдиле... *(Сапар аны къолун неди, Байдымат арлакъгъа турады.)*

Сапар *(терезеден къараб)*. Киши да келмейди, алдайса...

Байдымат. Хо, алдадым...

Сапар. Алдадынг эсе мен сени... *(Аллына атлайды.)*

Байдымат. Анния ёлмесин, алдамагъанма... Ким эсе да терезе тюбю бла озду... Келди, аякъ тауушлагы эшитмеймисе?

Сапар. Энди эшитдим, сени къарнашынгды. Ол болгъанын аякъ алыуундан таныб къояма... *(Ануар киреди. Экиси бирге тургъанларын онгсунмагъаны танылады.)*

Ануар. Сапар, бар да тракторну берлакъгъа сюр. Къалгъанлагъа да айт, сабанлагъа асыры терен кирмесинле, джангур тамыб башлагъанды, джер батмакъ болса, баразаланы теблерикдиле... *(Сапар кетеди.)* Байдымат, мени сёзлерим санга джел къакъгъанча да бола болмазла дейме...

Байдымат. Къайсы сёзлегс айтаса?

Ануар. Дагъыда уялмай, аны соргъанына бир къара!.. Мен Сапар бла сени бирге кёрмейим деген эдим да...

Байдымат. Столгъа-затха букъу къонигап болур деб аланы сюрте тураем да, келиб къалды. Эсимде да джокъ эди ол келликди деб...

Ануар. Тейри, къыз, мен сени эсниги орнуна бир саллыкъ болурма. Сен былайын арнулаучу тюлсе, учетчиксе, бар да кесниги ишинге къара. Ол сенинге тенг, сенинге джараулу адам тюлдю.

Байдымат. Да керти да алай эсе, адамла болгъан джерде нек махтайса хар къуру? *(Тракторланы гюрюлдеген тауушлары келеди.)*

Ануар. Ол сенинге джетмегенди. Энди бир кере аны бла бирге кёрсем, ол суу башынгы юзюб, къолунга тутдурлукъма... *(Байдымат кетеди.)* Кёресе аны. Табханса тамам тыйынчлы адам... Уллу насыблы этериксе барыбызны да... *(Тютюн ичеди.)* Хо, хо анга аллах айтхан болур эди, бу ишге къалай этейим экен?.. Туура быллай пахмусузну уа ким кёргенди!.. «Курсла, курсла... Аламат устала хазырлайбыз, ма сизге джаш механизаторла...» Джаш механизаторларыгъызны да, сизни да... Алай а башхала бир джукъну да биледиле, муну аллах эки къолу бла ургъанды да къойгъанды. Джашла бир сезмей къалсала... Алай болса уа сени джауунг менлей болсуй, ёмюрюм сёзню тюбюнден чыгъалмай къаллыкъма... Джашланы бири мени джаулы болса... Керти да... Ол эсиме келмей къалай тургъанды? Председатель мени комплексге тамада этсе, мен да аны орнума къояр эдим... *(Телефон зынгырдайды.)* Да!.. Хо, хо, ангылагъанма диспетчер болгъанынгы... Нени айтырыкъма, хазна джукъ этмегенбиз... Джангур джауады сора, агрегатла игитда сиреледиле... Сизде да джауарыкъды, булутла сизни таба барадыла...

Тюнгенегин а айтайым. 90 гектаргъа культивация салгъанбыз... Бизден кёб этген болмагъаныи кесибиз да билебиз, сен айтмасанг да. *(Трубканы салады.)* Алдаб къойса уа бир кесек ачыу боллукъду... Сен алкъын институтнгу бошамагъанса, заочно окъугъаннга ол ишни берирге къалгъанладан тартынама деб къояргъа председатель ол ариу бетинеми уяллыкъды... «Мени джашым да механизатор болгъаныи адамла кёрсюнле...» Хы, болмай а сени джашынг механизатор... *(Телефон зынгырдайды.)* Иш стан... А-а-а, сенмисе, Ахмат? Салам алейкум!.. Чотубуз алай къойлайлы тюйюлдю. Джангур джауады... Айхай, къуру аны бла къалсам а! Биягъы джашынг болгъанны къатышдыргъанды... Джашла билиб тууайлайла деб къоркъгъандан джаным джокъду... Бетинг уяллыгъыи билеме... Да мен а къолдан келгенни этеркме... Бу джол джукъ сезмей бир къойсала... Къалай дейсе?.. Хы, ангылайма... Бек къууандырдынг... Дахирни уа къайры саласа да?.. Сора кёб къалмагъанды?.. Бек сау бол, Ахмат!.. Болсун... *(Трубканы салады, уллу къууаннганы танылады. Кеси аллына ышара, эшикге чыгъады.)*

Борис, аны ызындан Таулан, Сапар киредиле. Барыны да юслери джибигенди. Телефон зынгырдайды. Борис трубканы алады.

Борис. Эй, не?.. Валянымы дейсе? Бу башха телефонду... Къалайымы дейсе?.. Алынганлагъа къарагъан больницады... *(Трубканы салады.)* Бир алкаш Валя деб бир къызны сорады...

Таулан *(плащын теше)*. Алкаш болмай, бир аламат адам эсе уа?

Борис. Аламат адамла аллайла сормайла...

Сапар. Таулан, сен акъыллы адам болгъанлай, Борис хауагъа кёре тюрленнгенин ангыламагъанынга бек сейирсинеме. Бизни онг кёзюбюз Борис кюн джыл-

тырагъан заманда алай аламат адам болады, бир-бирде асыры джаныма джарагъандан къучакъларым келеди. Кёкге булут айланса, неда джерге тубан тюшсе, киштикча, джукъу басыб къояды...

Таулан. Эйди джангур джаугъан сагъатда къалай болгъаныи да бир айтсанг.

Сапар. Аллах, аллах айтайым... Аллай кёзюуде кирпи тонун кнеди. Хыны-хуну этиб тебреген болмаса, ауузундан бир шапагъатлы сёз чыкъмайды. Айхай, ол ышанланы хауа тюрлениуден алгъа кёргюзсе уа. Эй, бир аламат боллукъ эди...

Таулан. Алай болса, хауа болумну айтыучула ишсиз къалыб кетерикдиле...

Сапар. Къалмагъа къой... Ала мени къулагъыма кирмейдиле. Борис, ол шартларынгы бир кюнню алгъа кёргюзюб, кюнню къалай боллугъун бизге билдире турур мадарынг бармыды?

Борис. Ауузунгу джабчы...

Сапар (*шахматланы тизеди*). Ол ишленмегенликге бир къара? Алай болса да бюгюн сенден кёлюм къалмайды... Тилегеним а аны ючюндю, сёз ючюн, сен тюнене кирпи тонунгу кийсенг, мен бюгюн ишге чыгъарыкъ тюл эдим. Нек десенг, сени алай кёрсем джангур джауарыгъын билген этерик эдим. Бюгюн элде болсам а, мен халкъны аллында гитарамы согъа, Светачыкъ да, къатымда ёрге сюелиб, булбулчукъча джырлай турлукъ эди. Тютюн ичир, меникн тракторда къалгъанды...

Таулан (*беломор пачканы столгъа атады*). Бу джазыкъ синоптиклеге аманны къуяр ючюн къалмайбыз, алай а бир-бирде гюнахсыз джерлеринде да урушабыз... (*Шахмат ойнайды.*) Бир джолда бизни диктор «бюгюн да тамбла да кёк чуукъ боллукъду», деб радио бла айтды. Ол кёзюуде эшик аллында таякъ джангур джауа тура эди...

Борис *(журналгъа къарай)*. Бу хапарны талай кере айтханса...

Сапар *(шахмат ойнай)*. Мен эшитмегенме... Адамны сёзюн бёлген ол ишленмегенликге саналады, аны башынга къалай джыялмайса?

Борис *(энишге ийилиб, салам бергенча этеди)*. Сау бол, акъыл юретгенинг ючюн...

Сапар. Да аны не сау болу барды, кесибизни адамса да...

Таулан *(Сапарны пешкасын ала)*. Ол радио бла сёлешген дикторну мен бир кесек таный эдим. Бир джолда тюбеб къалдыкъ да, ол этгенинг не эди деб сордум. Радиода ишлегенлени къайсы эсе да бирн талай кюнню алгъа джазылгъан хауа болумну джангылыб бериб, мен да бюгюнигю деб аны окъугъанма деди. Сапарчыкъ, шах!

Сапар. Кёреме, джюйюсхан, кёреме...

Таулан. Хо, ол джангылгъанды, алай а сени кёзлеринг барды да, эшикде джангур джаугъанын къалай кёрмединг, дейме мен да. Ол а «менинге пени берселе, аны окъуйма», деди да къойду...

Сапар. Алада адет алай эсе уа...

Борис *(журналны джаба)*. Аллай адет болургъа амалы джокъду.

Сапар. Болургъа амалы болмай тургъанлай да кёб тюрлю зат болады, къарнашым. Ма сёз ючюн, арну Сонияны алыб къарайыкъ. Не джаны бла да ол мени сюерге керек эди, бир да болмаса да Тауланнга кёзю илиннрге керек эди. А ол а, экибизни да къоюб, сени сюеди. Аллай сейир затла боладыла дуниада...

Борис. Аллах сенинге бу ауузну бермей, бир башха затны берсе нги боллукъ эди. *(Борис ёрге туруб, юйню ичинде ары бери барады.)* Бу къаты джаугъанга бир къара, кёкню тюбю тюшюб къалмады эсе, бу неди?

Сапар. Борис, онг кёзюмю гинджиси, джюрегинги къыйнама, ол да тохтар...

Борис. Былай болмаса, культивацияны бошарыкъ эдик...

Сапар. Таулан, мат!.. Джарлы сени бюгюн да джолунг болмады...

Таулан. Матмы дейсе? Алан, керти да алай болуб турады... Борис, тюз айтаса, бюгюн бошарыкъ эдик ишни. Бу джангур да тамам къоркъгъан сагъатынгда джауады...

Сапар. Борис, кел ойнай эсенг.

Борис. Ойнамайма.

Сапар. Ойнамай эсенг, кесинге базмайса, иги джаш. Былайда меннге тенг болмаганын билеме. Мени насыбыма кёре, Карповну да иши кёб болгъанды да... Таулан, шашка ойнайыкъ. *(Ойнайдыла.)* Аланла, къалгъанла къайдадыла?

Борис. Бери чыгъаргъа джангурдан къоркъуб, тракторларында олтурадыла. Тамада къайры джаплагъанындан а хапарым джокъду.

Сапар. Ауа-сауа кухня таба бара эди...

Таулан. Сабаплада иш болмагъандан ары, анда закон сала болур.

Сапар *(шашканы тюрте)*. Хы, салмай а закон... Борисни къынгыр бурну бла ант этеме, ол Розачыкъ бла ушакъгъа къызмагъан эсе. Бюгюн къалгъан кюнледеча сёз табмаймы къыйналлыкъды. Джангур джауады, булутла, кёк къачан ачылыр деген сёзле ушакъны башларгъа бир иги боладыла. Аланы сапаб бошаргъа ауузуна къыз бла джаш бир-бирине айтыучу сёзледеи бири келлик болур, юйю къурумагъан эсе... Таулан, мен дамкагъа чыкъдым...

Борис. Джашла, бу тагъылгъанны кёремисиз?

Сапар. А, «Молниягъамы» айтаса? Игитда кёребиз. Эм залим отрядны сыйына чыкъгъанды.

Борис. Анда джазыллыкъ джазылмай, джазылмазлыкъ джазылгъанды.

Таулан. Тохта бир, сени «Молнияны» къайгъылы тюлме. Кёрмеймисе муну...

Борис. Бир къоюгъуз бу болмагъан оюнланы...

Сапар. Эй джуугъум, была болмагъан оюнла тюлдюле, барыб тохтагъан акъыл оюнладыла. Алай болмаса, Таулан да бир къабар эди...

Борис. Акъыл оюнугъузну да сизни да... *(Шашкаланы къатышдырады.)*

Сапар. Бисмилла, бисмилла, шаша тебреген болур дейме, джазыкъ.

Борис. Шаша тебреген эсем, тур да не джазылгъанын окъу...

Таулан. Аллай бир этгенингден ары мен огъуна окъуюм... Къалай? Огъай алай болургъа мадары джокъду. Сапар сени да тынчлыгъынгы бузаргъа тебрегенбиз. Борис огъай, мен да ангыламайма...

Сапар. Мен болмасам, къалай джашарыкъ эдигиз эке? *(Барыб окъуйду.)* Ангыламазча не барды былайда? Бек арну джазылгъанды: «Озгъан ыйыкъда болумгъа кёре, эришуде Ракайны машиналы отряды алчы болгъанды. Алчы отрядха сый, махтау». Энди ангыладыгъызмы, огъесе энтда бир керени окъуюм?

Борис. Ангыладыкъ, бек сау бол, ол сёзлени окъуялмай тураек.

Сапар. Сен да кёб джаша, къарнашым... *(Кесини орнуна атлайды. Сора тохтаб, ызына къарайды. Къайтыб келиб «Молнияны» дагъыда бир кере окъуйду. Нёгерлерине кёзюю къарайды.)*

Таулан. Неге къарайса бизге? Ауузунга сёз келмей къалды дейме. Ракайны отрядына болмай, бизни отрядха болса уа сый, махтау!

Борис. Байракъ бла ачха саугъа бизге берил-

мей, Ракайны отрядына нек берилирге керекди? Ол акъылны башы болгъан адам, айт энди...

Сапар. Сагъыш эте турама.

Борис. Сагъыш эте турады... Сагъыш этгенден хайыр джокъду, агрономну хамхотуна берирге керекди.

Сапар. Ол да бери анланыб мени хамхотума урмаз деб айтала эсенг, къуру аны болуб да къалмай, дагъыда талай тамаданы хамхотуна берейим былай этгенлери ючюн.

Таулан. Башхаланы къалай этерик эсенг да, Дахирге тийме. Ол агроном болуб да къалмай комплексибизни да тамадасыды...

Борис. Тамада огъай, тамаданы атасы да болсунчу...

Таулан. Джашла, дженгиллик этмегиз...

Борис. Ай юйюнге, дженгиллик этмей боламыды? Кючден бла бутдан бир кере алгъа чыкъгъан эдик да аны да унамайдыла.

Таулан. Хы, тохтагъыз энди, кёлюгюзню бир басыгъыз. Ануар дейбиз деб «Ракай» деб джазыб ийген эселе да, билмейсиз...

Борис. Алгъын нек джангылмай эдиле да алай, ол Ракайны отряды биринчи орунну алыб тургъан сагъатда?

Таулан. Да ол аны джаза тургъанларына, энтда олду деб сызыб ийген болурла...

Борис. Ракайны отряды джангыз эки кере алгъа чыкъгъанды, хаман аны атын джазыб, къоллары юрениб къалгъанды дерча тюлдю.

Таулан. А бизни отряд бир кере да алгъа чыкъмагъанды... *(Ала былай сёлешген сагъатда Сапар, асыры ачыудан не этерге билмей, юй тюбюнде арыбери барады.)*

Борис. Былайда не эсе да башха затды. А не затды?

Таулан. Тохта, аллыдан башлайыкъ... Бизни комплексде, саулай колхозда да отрядыбыз шекер чюгюндюрге биринчи культивация салыб бошаб, партюхге кёчдю...

Борис. Хо... аны билмей тура эдик.

Таулан. Аны бла бирге беш тонна отлукъну, запчастланы да аяулу этдик... Агрегатла бары да тохтаусуз ишлейдиле...

Борис. Айт муну, юйюнге от тюшюб айтырыкъ, не айтырыкъ эсенг да, сора турма да...

Таулан. Ишге кечигиб келген, эртде кетген болмагъанды. Кини кини бла тюйюшмегенди, эсриб джыгъылгъан да болмагъанды. Бу джаны бла да сёз табарыкълары джокъду. Сора бу не болду да?

Борис. Керти да бир зат айтырыкъды деб, сеннге тынгылагъан биз сенден да тели... Аланы барын да сенден да игги билебиз, андан ары айтырынг джокъ эсе, не юйюнге эминагъа джаншайса... Мени сартын барын этген да агрономду...

Таулан. Агрономда уа неинг къалды?

Борис. Тюз агроном сагъатында кесин адамча джюрюте эди. Аны юсюне да сау комплексин бергенлеринде, дунияны тутуругъу менме деб, тюрленнб къалды. Джукъ айтсанг, хыны этиб, башхалагъа ат юсюнден къараб тебрегенди...

Таулан. Болмагъан затланы айтма...

Борис. А муну юсюнде уа!.. *(«Молнияны» къабыргъадан алыб, уучуну ичинде гютдю этиб мюйюшге быргъайды.)* Муну орну андады. «Молнияны» да сизни да...

Таулан. Борис, шашыбмы айланаса?.. Алай этерге боламыды?

Борис. Терс джазылгъан затны алай этерге керекди...

Сапар *(аны къатында тохтаб)*. Дурдомгъа керти тыйыншлы адамла былай кёбдюле деб турмай эдим. Бек къууандым, тейри.

Борис. Бу болмагъан чамларынгы тохтатмай эсенг, ачыу болуб тургъаны бла башха тюрлю къууандырлыкъма...

Сапар. Ангыладым, къойдум энди... *(Къабыргъаны джумдуругъу бла урады.)* Тамада келсин да, андан сорайыкъ. Анга бир джукъ айтхан болурла...

Борис. Мен Дахирни юсюнден айта тура эдим. Не этген эсе да ол этгенди. Не ууакъ зат ючюн да джагъабыздан алыб тургъаныг кёресе да.

Таулан. Бош гюнахын алма. Башха отрядлагъа да алай этеди да.

Борис. Огъай, этмейди алай. Бизге илинирге табса, анасындан джангы тууады...

Таулан. Къой, болмагъанны айтма... Бизге нек илинирге керекди...

Борис. Аны уа кесине сор...

Сапар. Таулан, тели болгъанлыкъгъа, бу джол мен да Борисни тюзге санайма. Юсюбюзге ёрге туруб, аны алай этмедигиз, мунгу былай этмедигиз деб азаб бериб тургъаныг кёресе да...

Таулан. Не десенг да бизни отрядда джаш адамла кёбдюле, бир кесек сынам алгъынчы деб аслам эс бёле болур. Сора эришиуню болумуна джангыз ол къарамайды да, анга алай айыб салырча.

Сапар. Ол а алайды, алай а кёбюсюне ол айтхан болады. *(Къабыргъаны энтда джумдуругъу бла урады.)* Къайда къалды Ануар? Былай урсакъ, эшитиле шой эди да...

Таулан. Дахирни да англыргъа керекди. Ипатовчуланы джорукълары бла ишлегенли кёбмю бо-

лады. Излем уллуду, биз а алгъынча тура болурбуз...

Борис. Хо, хо, хо, алайды... Ол барысы да бусагъатда бизге неге керекди. Мен бусагъатда биринчи орун бизни отрядха нек берилмегенин билирге излейме. Аны ангылаймыса, ангыламаймыса?

Таулан. Ангылайма. Аны билирге мен да излейме... Тамада келе болур дейме... *(Ануар киреди.)*

Ануар. Бу къабыргъаны оюб къоясыз. Не болгъанды, не къан джаугъанды?

Борис. Дагъыда аны ол соргъанына бир къара!..

Ануар. Да мен билген зат джокъду сора, сормай не этерикме...

Сапар. Бизге биринчи орунну нек бермегендиле?

Ануар. Аны ючюнмю кесигизни кёбдюресиз?

Таулан. Сен «Молнияны» окъугъанмыса?

Ануар. Окъугъанма...

Таулан. А бизге нек джукъ айтмагъан эдинг?

Ануар. Да билесиз деб тура эдим. Тюзю, анга алай уллу эс да бёлмеген эдим...

Сапар. Ай юйюнге, алай эс бёлмеген боламды? Огъесе, отряд къайсы орунну алса да, сенинге башхасы джокъмуду?

Ануар. Телинге сёлешме.

Борис. Огъай, ол бек тюз сорады...

Ануар. Биринчи орун берилсе, сизни барыгъыздан да бек мен къуууанныкъ эдим. Аны билгенигизча уа дегеем. Алай болса да иш къуру «Молнияда» тюлдю да...

Борис. Огъай, анда да барды... Ануар, биз сени ангыламай тебрегенбиз. Арт кёзюуде сен бир тюрлюле этесе...

Ануар. Чыртда тюрлю этгеним джокъду... «Молниясы», адамла айтхан да къулагъыма кирмейди, мен ишни эм баш затха санайма. Ишибиз а игиди. Аламат ишлейбиз...

Борис. Къайда аны юсюнден джазылгъаны? Артха къалгъан сагъатыбызда бек ауузубузну къысыб тура эдик. Бу джол а алгъа чыкъгъанбыз. Этгенлерин а кёресе...

Таулан. Ануар, джашла тюз айтадыла. Бу ишни былай къояргъа боллукъ тюлдю. Джангыдан къарагъыз дерге эркинлигибиз барды, айтайыкъ.

Ануар. Эркинлигибиз джокъду демейме, барды эркинлигибиз, алай а энди, заман озгъандан сора, кимге не айтырыкъса?

Борис. Сен отрядны тамадасымыса, огъесе оба къаранчхамыса?

Ануар. Сиз барыгъыз да мени юсюме неге секиресиз? Барынгдан да мен бек къыйналгъанма алай болгъанына... Эришиуню болумун менинге соруб чыгъаргъанча этдигиз арну...

Сапар. Биз къалай болсакъ да комиссия сен айтханнга эс бёлюрге борчлуду. Биз аны айтабыз.

Ануар. Да барыб ала бла талашырдан алгъа, бизге биринчи орунну нек бермегенлерин билирге керекбиз да.

Борис. Да бил, ма телефон, сор. Биз сорлукъ эдик, айтханыбызгъа хазна эс бёлмезле деб, аны ючюн турабыз.

Ануар. Кишиге соргъа да керек тюлдю, бусагъатдан комиссияны тамадасы келликди. Ол айтыр.

Таулан. Быллай джауумда, келир, хо, къууаныб тур...

Борис. Тамадала туфлилерин батмакъ этерге излемеучендиле...

Ануар. Танг аласында тёртюнчю отрядха кетген эди, дейди Роза. «Молнияны» да ол тагъа кетгенди. Эртде, кеч болса да ызына бир къайтырыкъ болур. Тохтатырбыз да сорурбуз. «Молния» уа къайдады?

Борис. Майна, алайда атылады...

Ануар. Ол джигитликни этерге уа кимни къолундан келди?

Сапар *(Борисден алгъа)*. Мен атханма... Аны орну алайыды...

Ануар. Такъгъан адам аны орну къалайда болгъанын бизден иги билиб такъгъанды. Ал да биягъы орнуна такъ...

Сапар. Хы, тагъарма, къууаныб турсунла...

Ануар *(туруб «Молнияны» алыб, тюзетирге кюрешиб, келтириб орнуна тагъады)*. Сен эртде чыкъгъанса сабийликден, не этеринги, къалай этеринги билир заманынг болгъанды...

Сапар. Уллуланы да нервалары барды. Башхалагъа къалай сукълана эдик. Не уа кесибиз бу джол къалай кюрешдик алгъа чыгъалсакъ деб. Чыкъдыкъ. Дуния бизни махтарыкъды, бизге алгъыш этеркди, юлгюге айтырыкъды деб башыбыз кёкге джетгенча болуб турдукъ...

Борис. Энди уа ма итге атылгъан сюекча болдукъ да къалдыкъ. Къысхасы, Ануар, сен комиссиягъа барыб сёзюнгю айыртмай эсенг, биз барыбыз да джыйылыб парткомгъа барлыкъбыз...

Таулан. Энди парткомгъа уа неге джетдигиз?

Борис. Таулан, башынгы джетгени ол эсе, сёлешме да къой. Бу джол алай къойсакъ, была нени ангылайдыла деб, алай этиб турлукъдула...

Сапар. Не уа чырдта телиге санарыкъдыла...

Ануар. Былай этдиле деб, ала бла тик болгъан да иги тюлдю. Артда кесибизге табсыз боллукъду...

Сапар. Барсынла да джылкъымдан тай тутсунла...

Борис. Мындаг табсыз боллукъ тюлдю, Ануар. Танг аласындан ашхамгъа дери тохтаусуз кюрешебиз, энди бизден не излейдиле...

Ануар. Башхала да алай кюрешедиле...

Борис. Кюреше эселе, аланы анда-мында атлары бир айтылады. Биз а, гыбышы къабырча, къыйырда къалабыз да кетебиз... *(Машина тауушы келеди.)*

Сапар. Борис бек тюз айтады. Былай къачаннга дери турлукъду?

Таулан. Дахир келди дейме...

Сапар *(ёрге туруб къарайды)*. Хо, джюйюсхан кесиди...

Борис. Босагъадан бери бир атласын ансы, кёлюмдегин бир айтайым да...

Ануар. Айтханны, майтханны къой...

Сапар. А нек къоркъаргъа керекбиз биз андан? Не этериги да бу эди да, этгенди.

Таулан. Хы, болдугъуз...

Борис. Алайлай бизге хакъ тёлегенча бир этдигиз мынга. Анаур, сен а мындан къоркъгъандан, къалтыраб джашайса...

Ануар. Мен кишиден да къоркъмайма, бош сёзлени сюймейме ансы...

Сапар. Биз да андан итден туумагъаныбызны билсинг...

Таулан. Тохтагъыз келеди... *(Эшикден Дахир киреди, саламлашады.)*

Дахир. Не эте джашайсыз?

Ануар. Да турабыз, ма, джангургъа аманны къуя...

Дахир. Сиздечада болмай, бир къауум джерлени джуугъанды джангур. Ючюнчю отрядны бигимлериге уллу заран этгенди. Эртдеи бла сизге да къайтхан эдим, бир татлы джукълаб тура эдигиз да, уятыргъа кёзюм къыймай кетген эдим... Кесигизни да нек эшегигиз ёлгенди?

Борис. Аны уа сеннге сорургъа керекди...

Дахир. Менинге? Къайдам, сизге хата этгенме деб билмейме...

Сапар (*«Молнияны» кёргюзюб*). Муну сенми такъгъанса былайгъа?

Дахир. Хо. Хы, энди билдим нек къаш-баш тюйгенигизни.

Таулан. Сен кёб затны да биле болурса, биз къуру муну да анґылаялмай турабыз. Алай нек болгъанды.

Борис. Сен кесинги комиссиянг бла къачанига дери бизни хыликке этиб турлукъса?

Сапар. Хаманда джаратханыгъызны, ишлесе къалса да алгъа чыгъарыб тургъан адет къачан тохтарыкъды?

Борис. Чыртда бетигиз джокъду, тейри-адамы...

Сапар. Биз сыйыгъызны кёрюб джукъ айтмагъаныбызгъа, чыртда телиге санаб къойдугъуз да...

Таулан. Собраннеледе биз да башхалача кесибизни махтаб сёлеше билликбиз, къуру аллайланы аламатха санай эсегиз. Адамла къалай ишлейдиле деб анга къараргъа керекди да...

Борис. Болмагъан бегимлени чыгъарыб, иги тинтмей, эсигизге не келсе, аны джазыб, ишлерикни да ишлемезча этиб барасыз. Сора аллай эришиуню башыбызгъамы урабыз?

Сапар. Бу бегим чыртда терсди. Джангыдан къарагъыз.

Таулан. Нек тынгылайса?

Сапар. Огъесе болгъанны къатышдырыб, энди не джууаб берирге билмейми тураса.

Дахир. Да аууз ачаргъа къоймайсыз сора, тынгыламай не этерикме...

Борис. Сен айта-айта, бизни сёз бла эртде тойдургъанса. Айтханны къой да, бизни сорууубузгъа джууаб бер.

Дахир. Не соруууъузгъа? Сизни не айтханыгъызны ангыламай турама...

Борис. Ангыларгъа сюймейсе да, аны ючюн ангыламайса...

Дахир. Аланла, бу иш станмыды, огъесе психбольницамыды? Ануар, бир да къуруса да сен ангылат, была менден не излейдиле?

Ануар. Да ангылаб нени ангыларыкъса, джашла бу «Молнияда» джазылгъанны терсге санайдыла.

Дахир. Неси терсди. Къалай терсди? Нек терсди? Джарашдырыб айтыгъыз, сабнйлеча эте турмагъыз да.

Таулан. Биричи орунну бизге бермей, Ракайны отрядына нек бергенсиз? Озгъан ыйыкъда не джаны бла да биз иги ишлегенбиз. Къалай ишлегенбизни сен кесинг къолунг бла джазгъанса...

Дахир. Да иги этгенлеригиз да болгъанды, алай а эм баш ишни къолай тындырмагъансыз.

Сапар. Къайсыды ол эм баш иш дегенинг?

Дахир. Этген ишигизни агъачына айтама...

Борис. Чийсилми этгенбиз?

Дахир. Хо. Гектарыгъыз кёб болгъанлыкъгъа, къалай этебиз деб хазна къарамагъансыз.

Таулан. Сен къатышдыра тураса, Дахир. Ишни чийсил бир заманда да этмейбиз. Аны толу билгенбиз себебли, ишни агъачын сёзге къошуб да айтмайбыз...

Дахир. Да бош къошмайсыз. Ануаргъа мен аны юсюнден талай кере иги къаты айтханма.

Сапар (*Ануаргъа*). Сора сен аны бизге нек айтмагъаненг?

Ануар. О, къой, къой унутуб къойгъанем...

Дахир. Олсагъатда хо, тамадаларына айтдым, кеслери да джаш адамладыла, тюзелирле деб кетгенем. Алайсыз да, башыбызны бездиреди деб, меннге аманны къуя турасыз, ол кемликни Ануар къоратыр деб, кесигизни джыйыб айтмагъан эдим. Сиз а кюнден кюнге

амандан аман этиб тебрегенсиз. Тюнене культивация салгъан бачхагъыз да анга шагъатды...

Таулан. Аманмы этгенбиз?

Дахир. Айхай, къуру аман этген бла къалсагъыз а...

Борис. Ол кюн махтаб кетдинг да къалай унутуб къойдунг?

Дахир. Да ол да эсимдеди. Мен ол кюн сиз культивация салыб чыкъгъанлай къарагъан эдим. Булут кюн эди. Битимлени бары да кёгериб тура эдиле. Тюнене уа, эришиуню болумуна къарарны аллы бла бачхалагъа айланиганыкъда, къайсы эсе да бир агрегат тюбю бла кесиб кетген битимле саргъалыб тура эдиле.

Борис. Алай болургъа чыртда мадары джокъду...

Дахир. Да мадары джокъ эсе да, болуб турады. Ол баразаланы кесилген джерлерине къолугъуз бла джангыдан шекер чюгюндюр салыргъа керекди. Джангур да насыбха джаугъанды. Джер мылы болуб дженгил чагъарыкъды.

Таулан. Сен адам ийнанмазча затны айтдынг бизге...

Дахир. Да джангур тохтай эсе, барыгъыз да кёрюгюз кесигиз. Ишге алай ат юсюнден къарагъанлагъа уа биринчи орун берилмейди, аны менден да иги билесиз. Аллайлагъа айыб салынады. Тамбла комплексни джыйылыуунда аны юсюнден сёлеширикбиз. Баш агроном да, парткомну секретары да анда боллукъдула.

Сапар. Сен бизни чыртда къатышдырыб къойдунг да. Ким кесгенди эке битимлени? Джашла, мен кесген болурмамы?

Ануар. Огъай... Сен джазгъы сабан ишледе биринчи кере ишлейсе. Ол себебден мен сени агрегатынгы ызындан кёз алмагъанны орнунда айланама. Кесгенинг болса кёрлюгем.

Таулан. Мен ишлегенли да талай джыл болады. Алай болуб билмейме. Унута эсем, айтыгъыз.

Борис. Айыб мендеди деб мен да айталмайма. Рамазан бла Мунирге уа киши сёз табарыкъ болмазсыз. Бу ишге аладан уста джокъду...

Сапар. Ануарны кесини уа алай этмезлиги белгилиди.

Дахир. Сора сизден киши баразалада битимлени кесмегенди?

Борис. Да алайды деб турабыз.

Дахир. Тыш адам болуб сизни чюгюндюр бачхаларыгъызгъа келиучю менме да, мен да агрегат джюрютмегенме алада. Сора ким кесди да? *(Джашла тынгылайдыла.)* Сиз алай этерге сюйюб этмегенсиз белгилиди. Къайсынг эсе да эслемей этгенсе. Отрядда уа кёб тюлсюз, алты, джети адам. Биринги баразадан чыкъгъанынгы биринг кёрюб, алай этме да, былай эт дерге керек эдигиз...

Ануар. Кёрсек а айтырыкъ эдик...

Дахир. Кёрмей амалыгъыз джокъду. Кёргенликге, не ючюн эсе да айтмагъансыз. Ма энтда ачыкъ айтыргъа излемей турасыз. Алай бла сиз кесигизни тенгигизге игилик этмейсиз, аманлыкъ этесиз, отрядха айыб келтиресиз, колхозгъа да заран тюшюресиз...

Таулан. Ол бары да тюздю, алай а...

Дахир. Биз кишини сюдге беребиз демейбиз. Алай а ким этгенни бусагъатда билсек, ол адамгъа агрегатны къалай джюрютюрюнгю унутхан этгенсе, мындан ары сакъ бол, юрен дерикбиз. Джашла, келигиз, ара ачыкъ болсун. Кесине ишекли болгъан, ачыкъ айтыгъыз... Неге тынгылайсыз?.. Биреуге ишекли болгъан а бармысыз?.. Энтда тынгылауну басасыз... Бу этгенигиз аманлыкъчыны джашыргъаннга саналады...

Борис. Башха сёз бла айтыргъа болмаймыды?

Дахир. Сизни бусагъатда этгенигиз ол мен айтхан сёзге тыйыншлыды. Мен сизни башха тюрлю адамлагъа санаб тура эдим. Сизни ишигизге кесим къарагъан-

лай турлукъма, эртде-кеч болса да кёрлюкме ким этгенин. Олсагъатда башха тюрлю сёлешрикбиз. Бусагъатда уа биринги хатанг бла саулай отрядха айыб тюшерикди. Да мен кете барайым. Эртденбла унутуб кетген эдим, джангы газетле, журналла бар эдиле. Биринг келигиз да машинадан алыгъыз... *(Юйден чыгъады. Аны ызындан Сапар да газетлени, журналланы алыргъа чыгъады. Къалгъанла джерге къараб, шум болуб бир кесек турадыла.)*

Ануар. Хы, энди былай ёлгени болгъанча джерге къараб да турмагъыз...

Таулан. Быллай кёзюуде сёлешмей тургъан игиди.

Борис. Огъай, мен алай тынгылаб къояргъа излемейме.

Таулан. Да сора юйню башына мин да къычыр, хахай эт...

Борис. Огъай, къычырлыкъ, хахай этерик да тюлме. Билемисиз, мен кесими сизни аллыгъызда айыблыгъа санайма. Аны айтыргъа излейме.

Ануар. Да сен этгенсе деб кими да айтмайды да.

Борис. Да сиз айтмагъанлыкъгъа, мени къыйналгъаным къаллыкъ тюлдю, менден кёресиз деб ишекли болуб турлукъма.

Таулан. Алайсыз да ачыуубуз бурнубуздады, сен да башыбызны къайнатма...

Борис. Тохта, сёзюмю бёлме. Мен да алай асыры къуууанигандан айтмайма. Дунияда эм къыйын зат — белгисизликди. Кимди агрегатны баразала бла тюз элтмеген — меннмеми, сенмисе, огъесе ол биримиди, деб аны сагъышы къабыргъамдан тюртерикди.

Таулан. Да Борис, андан не барды? Ол сен айтханланы кесими юсюмден мен да айтыргъа боллукъма. Алай айтханлыкъгъа белгисиз зат белгили болмайды да.

Борис. Биз аны белгили этерге борчлубуз...

Ануар. А меннге къараб нек айтаса?

Борис. Да кимге къарайым да?

Ануар. Аны уа билмейме...

Борис. А сен билирге борчлуса. Мен, Сапар, Таулан, дагъыда бирси джашла агрегатларын къалай элтгенлерин эслемезге боллукъма. Ала да мени. Сен а кёрюрге керексе, отрядны ишине кимден да сен джууаблыса. Къертисин айтсакъ, бизден кёз алмай да кюрешесе. Майна, тюнене бир кесек джерчикни хансын таза алмагъанымда, ызыма къайтардынг. Алай эсе айыб къайсыбыздады, нек айтмайса? Огъесе, айтыргъамы излемейсе?

Ануар. Мен сизни къайсы биринге да ышанама. Ол себебден хаманда къараб турмайма. Айхай, сизге кёз-къулакъ болгъандан сора ишим болмаса уа. Мени кесими агрегатым болгъанын да унутмагъыз. Мен да сизни тенгли ишлейме. Барыгъызны да ызыгъыздан къараб турамайма. Эшта, ол керек да болмаз...

Таулан. Аланы бары да тюздю, алай а мени сартынга, сезиб турама, сен бир затла билесе, ариу билмей эсенг да, биреуге ишеклисе. Джуудура турма да, айт да къой, къайсыбыздады айыб?

Ануар. Билмейме, ангылаймысыз, билмейме...

Борис. Алдайса, билесе...

Ануар. Алдамайма... Билмейме... Билсем, айтырыкъ эдим...

Таулан. Алай эсе, биз, сени агрегатынг кесгенди дерикбиз. Отрядны саулай да бетин джоярыкъ тюлбюз...

Ануар. Айтыгъыз, аны бламы къоркъутасыз...

Таулан. Да андан башха амал мен билмейме. Къертиси да былай алыб къарасанг, айыб алайсыз да, алайлы да сенникиди.

Ануар. Хо, айыб менде огъунакъ болсун, энди къойчугъуз.

Таулан. Огъай, къоярыкъ тюлбюз...

Ануар. Сен болгъан кирни мени юсюме кюрединг, энди уа не излейсе?

Таулан. Да не излегеними айтханма. Бир адам ючюн барыбызгъа да айыб келирин излемейме...

Борис. Ануар, сенг къачан да тюз адам болуучан эдинг. Терслигибизни бетибизден да айта эдинг. Энди не болуб къалды сеннге?

Ануар. Меннге джукъ да болмагъанды. Не болгъан эсе да сизге болгъанды, асыры дженгилден не этгенигизни, къалай сёлешгенигизни билмей, урдура турасыз...

Борис. Бир адамны айтыр орнуна, сен кесинги да, барыбызны да терслейсе. Сора саулай отрядны джашлары телиле болуб, джангыз сен къалай акъыллы болдунг?

Ануар. Тоба, тоба бу адамлагъа бир къара...

Таулан. Небизге къарайса?.. Аллай оюмунг бар эсе, сеннге бизни бла ишлегенг бек къыйын боллукъду...

Борис. Хо, биз тамадабыз деб сени аллыбызгъа салыб айланаллыкъ тюлбюз. Бир-бирибизден джукъну джашыра, ышанмай, аккыллы бола тебресек, тенгликден тенглик къалмайды...

Таулан. Эшта, отрядха тамадагъа башханы айырсакъ иги болур...

Ануар. Алаймы дейсе?.. Сёзню нек башлагъаныгъызны энди ангыладым. Бош кюрешесиз, алай бла чыртда джолугъуз боллукъ тюлдю... *(Къолунда журналлары, газетлери бла Сапар къайтады.)*

Борис *(Ануаргъа)*. Мен сенги орнунгда болсам, чот алайгъа джетгенден сора, кесим огъунакъ кетиб къаллыкъ эдим...

Сапар. Ануар, Дахир сеннге энтда бир зат айтама дейди. Чыкъ, сакълаб турады.

Ануар. Былайда айта барса юйю къуруйму эди!..

(Чыгъады. Телефон зынгырдайды. Сапар трубканы алады.)

Сапар. Да... Алейкум салам... Алан, сен хоншу болуб чыкъмадынг бизге. Бизни башыбыз джетмей эсе да, былай сёлеше, хапар айта, хапар сора, хапар ала турсанг а... Джокъду хатыбыз... Джашау аламат, кёлюбюз джарыкъ... Къатынгда кишн бармыды?.. Мен кесимме... Не десенг да хоншулабыз, сенинге башхаладан джашыртын бир затны айтайым... Огъай, къууанырча зат да тюлдю, алай болса да сени алгъаракъдан билгеннинг игиди... Эртденбла уянганыкъда, Ракайны отряды, озгъан ыйыкъда биринчи орунну алгъанды деб, «Молния» тагъылыб тура эди... Хо... Биз да бир да къуруса да телефон бла алгъышлайыкъ деб башлагъанлай, Дахир келди. «Молнияны» къабыргъадан алды да къойду. Машинистка джангылыб бизни тамаданы орнуна сенги атынгы джазыб къойгъан кёре эдим... Ой, алан, быллай нишн юсюнде ойнаргъа боламыды?.. Сенинге нек билдирмегенлерин а билмейме... Алкъын Дахир сизге джетмеген эсе, джашлагъа айт да англат, ансы, билмей тургъанлай бу барыб айтса, башларына ургъанча бир ачыу боллукъду. Хо, башха «Молнияны» элтиб тагъарыкъды... Анда Ануарны аты джазылгъанды... Аны уа англайма, алай а ол сёзлени Дахирге айтырса. Экинчи джангылмазла... Кертда дегенинге алай эс ташлаб да къоймагъыз, бу джол биз биринчи орунну алгъанлыкъгъа экинчи джол сиз алырсыз... Да, эсен бол... *(Трубканы салады.)*

Таулан. Ракайнымы агъартдынг?

Сапар. Хо.

Таулан. Айтса айтды дейсе, энди аны алдаргъа неинг джетди?

Сапар. «Къалайды халыгъыз? Кюн аманны къушларыча болуб турамысыз?..» Былай хыликке этгенча сёлешгенинде, мен да ачыудан айтдым.

Борис. Бек иги этдинг, чыртда бурнун ёрге этиб тебрегенди...

Сапар. Ол тюлмюдю джюрегими джаргъан... Аланла, келчигиз, ауузланайыкъ. Ансы энтда Розачыкъ заманында ашаргъа келмегенсиз деб дунияны бузарыкъды...

Борис. Къой-къой, ауузланыр къайгъылы тюлбюз...

Сапар. Мен эртденбла да джукъ ашамагъанны орнунда къалгъан эдим. Сиз къайнайсыз... *(Кетеди.)*

Таулан. Къалай этебиз, Борис?

Борис. Да къалай этериксе, не айтыргъа да билмейме.

Таулан. Джыйылыу бола эсе да, олтурлукъбуз, биз джарлыла, суд этилген адамлача. Ол къол бла саллыгъынгы да кёзюнге бир кёргюз, хар озгъан да сенинге кюле.

Борис. Былай деб бир джукъ этерча мадар да джокъду... Тохта, мадар барды...

Таулан. Мени эсиме келген мадарны айта болурса, эшта...

Борис. Къаллай мадаргъа айтаса?

Таулан. Саулай отрядха айыб келмез ючюн, бирибиз мен этгенме деб бойнубузгъа алайыкъ. Сен да аны айтыргъамы излей эдинг?

Борис. Хо... Алай а бир къоркъгъан джерим барды. Къалгъанла бизни ошоубузгъа кьошулмасала уа?

Таулан. Къошулмагъан къалыр...

Борис. Андан эсе джашланы барысына да айтыб айланмай, мен, сен, Сапар ючюбюз тындырыб къоярмек?

Таулан. Сапарны «хо» дерине ишексизмисе?

Борис. Игитда ишексиз болама...

Таулан. Мен аккыллыма... Алан, эртде-кеч болса да Ануар айтырыкъ болурму ким этгенин?

Борис. Хы, иги сакълаб тур, айтмай а сенинге... Ол а биледи...

Таулан. Мен сейирсиниген бир зат болду — сени орнунга башханы саллыкъбыз дегеникде, не айтханын эшитдинг да?

Борис. «Алай бла уа чыртда джолугъуз боллукъ тюлдю», деб къулагъына алмай къойду. Бизден чыртда къоркъмагъаны белгилиди.

Таулан. Мен да аны айтама... Алай ёхтем нек сёлешди. Аны ёхтемлиги бу битимлени кесилгени бла байламлы болурму? Сени кёлюнге къалай келеди?

Борис. Сюйсенг ийнан, сюйсенг къой, бусагъатда мени башым чыртда ишлемейди. Келчи, барыб бир джукъ къабайыкъ да, дагъыда бир сагъыш этербиз...

Таулан. Да алай дей эсенг да, хо... *(Эшик таба атлайдыла, эшикден быланы аллырына Ануар киреди.)* Ашаргъа бармаймыса?

Ануар. Мен артда ашарма, бир санарыкъ затларым барды... *(Джашла кетедиле, Ануар олтуруб, блокнотун къолуна алады. Бу кёзюуде эшикден Байдымат киреди.)*

Байдымат. Энди билдим мен сени чотунгу...

Ануар *(башын кёлтюрюб)*. Не дейсе?

Байдымат. Адамны бетине джарашмазлыкъ затны этесе...

Ануар. Не джарашмагъанны айтаса? Нелени джаншайса сен а?

Байдымат. Аны уа ариу билесе, бек... Сен айтхан сёзле бары да къангъа къабыргъадан ол джаныпа бек ариу эшитилгендиле. Аллай бир аманлыкъны этерге сени бетинг джетерикди деб турмай эдим...

Ануар. Мен сени тилинги арты бла бери юзюб алгъынчы, ауузунгу джабчы. Сен юретирик къалыб тура эди...

Байдымат. Сен джашлагъа тюзюн айтсанг, мен олсагъатда джабарыкъма ауузуму...

Ануар. Башымы аурутма, алайсыз да ауруб турады. Нени айтдыраса джашлагъа, юйюнге эмина айтдырлыкъ?

Байдымат. Былайда сиз сёлешген ол джаныпа ачыкъ эшитилгенин айта турама да. Сени председателге айтханынгы, джашланы ачыуланиганларын, Дахирни сёзлерин да эшитгенме...

Ануар *(кюледи)*. Да алай айт сора, боран-гылан этиб тебреме да. Аланы барын да мен сени ючюн этеме. Сени сюйгенинги, сени аллыкъ джашны къалай бедишлик этейим? Сагъыш эт, башынгда джукъ бар эсе. Кесим да болумну сенинге айтырма деб тура эдим.

Байдымат. Менинге айтханынг керек тюлдю, джашлагъа айт. Аладан кечмеклик тиле. Сен айтмасанг да, мен айтырыкъма...

Ануар. Да сора сен Сапардан къуру къаллыкъса. Аны бетин джойсанг, ол сени аламыды.

Байдымат. Сапар да сенича эсе, андан къуру мен огъунакъ къалайым. Аллай къара джюрекли адам менинге керек тюлдю... *(Ызына дженгил бурулуб къызыл мюйюшден чыгъады.)*

Ануар. Къара анга, алынганнга!.. Сапаргъа айтайымчы битимлени ол къыргъаныи. Кёрсюн Байдымат да ол кишиге тенг эгмеген Сапары мени аллымда тобукъланыб, кишиге билдирме деб къалай тилегенин... Аны бла да къалмай, Сапар атасына да айтханын этдирликди да... *(Сапар киреди.)*

Сапар. Роза чартлайды... Заманында ашамайсыз да, сауутланы затны экинчи ашарыгъызгъа джуууб джетдиралмайма дейди...

Ануар. Керек болса, джетдирир...

Сапар. Аны мен да айтханма. Алай болса да, сен да бар да, аша ансы, бусагъатдан бери да джетерикди. Дауурдан сюймезим джокъду. Мен да джангы журналлагъа бир рахат къарайым.

Ануар. Да сенинге уа не... Газетле, журналла, доминю!.. Мени чотум табсызды... Бек къыйын болумгъа тюшюб турама..

Сапар. Бизни да къууаныб тургъан джерибиз джокъду... Аны бла да къалмай, джыйылыуда да аманны къуярыкъдыла. Алай а мен ол джыйылыугъа милиционерлени ийселе да барлыкъ тюлме. Адамланы бетлерине къалай къарарыкъма...

Ануар. Сизни бирнгиз бармай къойгъанлыкъгъа аны эслемезге да болурла, къайнайсыз сиз, менинге тийгенди иги кюн ансы. Мени кёрмеселе уа къоюнларына от тюшеркди. Сен бир да къуруса да, таб тюшсенг, ол бюгюн болгъан затны атанга айт...

Сапар. Башхала урушханны азгъа санай эсенг, анга да айтырма.

Ануар. Огъай, мен аны ючюн айтмайма. Менинге былайда сени бла ишлеген тынчды деб турмасын дегенлигимди. Сен а, майна, кесинг кёрдюнг, джашланы юсюме учханлары. Ала бир джанымдан, тамадала да бир джанымдан...

Сапар. Тохта, мен сени не айтханынгы ангыламайма. Ол затланы барын да атам билирге нек керекди? Сора мени бла ишлеген сенинге алай зор нек тиеди? Не аманлыгъымы кёргенсе?

Ануар. Сора, ангыламаймыса аны? Анга айт, ол ангыларыкъды... Барыб бир джукъ къабайым. *(Ёрге турады.)*

Сапар. Тохта, сёзлерингни магъанасын айырта бар?

Ануар. Кесинг айырмайса. Не?

Сапар. Да айырсам, сорлукъ болмаз эдим.

Ануар. Эришнуде биринчи орунга сени хатанг бла чыкъмагъанбыз...

Сапар *(бети тюрленеди)*. Мени? Сора битимлени менми кесгенме?

Ануар. Игитда сен кесесе. Тюнене уа баразаланы

хансларын иги ариуламай кетдинг да, Борис, была сени баразаларынгдыла деб, аманны кебинде аны да нйнандырыб, анга джангыдан этдирдим. Алгъын да алай этиб, сени уялтмазгъа кюреше тургъанма, билмегенлигинге.

Сапар. Да битимлеге аламат къарайса деб хаман махтаб тура эдинг да...

Ануар. Да алай айтханлыгъыма уа... Былайда бир затны ангыларгъа керексе. Сен къуру Сапар деген механизатор тюлсе. Аны юсюне да председателни джашыса. Ол себебден хар кимни кёз туурасындаса. Сени юсюнгден аман айтылса, ол сени атангы юсюнден айтханча боллукъду. Анга да къараргъа керекди...

Сапар. Анга чыртда къараргъа керек тюлдю. Айтдырмай къоймай эсенг, бу этгенинг барыб тургъан итликди.

Ануар. Сен ангыламай сёлеше тураса. Атанг а ол затны бек тюз, бек иги ангылайды... Болумну билгеч этеди.

Сапар. Мен ангыламайма, ангыларгъа да излемейме. Мен неден да алгъа адамма, андан сора председателни джашыма. Мен сени отрядынга келгенимде, мени юретирсе, терс этсем, тюзетирсе, алай бла уста механизатор болурма деб тура эдим. Сени да тюрсюнюнг адамгъа ушайды, эки бетли болгъанынгы билмедим. Сен а юретир, тюзетир орнуна, экинчи кюн, сенден иги ишлеген адам джокъду дединг да тебрединг. *(Бу кёзюуде Байдымат киреди, алай а джашла аны кёрмейдиле.* Мен да сени тюз адамгъа санаб, хар айтханынга ийнаныб тургъанма. Да джашла да, сени ким болгъанынгы билсинле... *(Эшик таба атлайды. Байдыматны кёреди. Дагъыда ызына бурулуб, Ануаргъа.)* Сенича эки бетли адам бла ишлерик да тюлме. Отрядынгдан да кетеме...

Байдымат. Мен да кетеме... Сени бла... *(Экиси да эшик таба атлайдыла.)*

Ануар. Сапар, тохта, шашыбмы айланаса... Бери къайт дейме, сеннге. Эшитемисе? *(Сапар бла Байдымат чыгъыб кетедиле.)* Бу быстырбашны да анга къошулгъанына къара... Бери къайтарайым ансы, сени джауунг менлей болсун!.. *(Эшикге мыллыгын атады, алай а босагъаны юсюнде Таулан бла Борисге тюбейди.)*

Таулан. Ануар, ала сенсиз да къайтырыкъдыла, сен а бюгюнденг сора бу сабанлада кёрюнме...

Джабыу

Джылтыргъан сурат

ОЙНАГЪАНЛА:

Люба — ийнек сауууучу, джыйырма джылда
Магомет — аны атасы, ферманы тамадасы
Къасбот — Магометни атасы
Казим — колхозну комсомол организациясыны секретары.

Сценада юйню бир бёлмеси. Табхада сауутла, аланы тюбю бла полда сют фляга. Стол, шиндикле, киним такъгъыч. Тюз къарачан печлени бир мюйюшю да кёрюнеди. Терезе тюбюнде талай китаб, арлакъда телефон. Сынаб къарагъан адам бу шахарда фатар, неда элледе джарашхан юйню бёлмеси болмагъанын билликди. Туура аладача кирсизлик да джокъду. Стол джанында эки къолун да сакъалына тиреу этиб, Люба олтурады. Ол бек мыдахды.

Люба *(кеси аллына)*. Эндиге дери мен аны сезмей къалай тургъанма? Не тели да ангыларгъа керек эди да... Энди уа къалай этейим? Алай этерикди деб кимни эсинде бар эди... Нёгерлерими бетлерине къалай къарарыкъма?.. *(Кёзлерин сюртеди.)* Ала менден да алгъа билиб, джукъ айтмай тура эселе уа... Башым да чачылыб къалады... Бир кесекни къалкъысам, маджал болур эсе уа... Кече узуну кёз къысмагъанма, сора кюндюзмю джукъларыкъма... Ол цитрамонланы да къайры салгъанем... *(Ол бир юйге киреди.)*

Къасбот (*киреди. Къолунда бир агъач кесеги, олтурады. Терезе тюбюнден бир газетни алыб столгъа джаяды*). Бу ол бирлеринден ариу боллукъ болур дейме. Этиб бошай эсем, къызчыкъгъа саугъагъа берейим... (*Джонуб башлайды. Дженгил-дженгил ёрге кёлтюрюб къарайды. Залдагъыла аны къашыкъгъа ушаб баргъанын кёредиле.*) Иги агъач кёреем, мындан энтда этерге керекди. Битдирейим да къояйым, кёбю да къалмагъанды... (*Биягъынлай джонады.*)

Магомет (*эшикден киреди*). Энтда къашыкъларынг бламы кюрешесе?

Къасбот (*башын да кёлтюрмей*). Хо...

Магомет. Атам, сют джукъадан-джукъа болуб барады. Бир мадар этмей эсек, энтда биринчи орундан къуру къалыргъа тебрегенбиз.

Къасбот. Ай джангы башланиганды, аллай бир неге эс ташлайса?

Магомет. Бусагъатда къайгъысын этмесек, артда кеч болур. Не айтыргъа да билмейме.

Къасбот. Сютню къалыны артдан чыгъады, иги саумай ийнеклени джелинлеринде къоя болурламы. Ол джангы келген къызчыкъла асыры къоркъуб узаладыла.

Магомет. Ол а мени кёлюме да келгенди. Тамада ийнек саууучугъа ала бошагъандан сора, кесинг да бир саууб кёр дегенме. Аны айтханын да эшитейик да, сора ингирде джыйылыб бир оноулашайыкъ.

Къасбот. Хо, адамла бла сёлешиб кёр, кёбню акъылы да кёб, айтханларын эшитирсе. Алай а ийнекни сютю ауузундады, бизни бусагъатда ашыбыз къолай тюлдю. Ол джангы ачхан силосубузну чыртда джаратмайма. Мюрзеу ашладан бир джукъ тиле.

Магомет. Энди бермейдиле...

Къасбот. Алгъынчы къойма, ансы ала уа айтырла.

Магомет. Да кёрлюкме энтда айтыб... Джукъ

юзеллик эсем... Атам, ол журналны эслегенниг болмадымы?

Къасбот. Къагъытларыгъыз, журналларыгъыз асыры кёб болгъандыла да, башхала огъай, кесигиз да къатышыб айланасыз. Къайсы журналны излейсе?

Магомет. Да ол немеге айтама, сары тышы бла. Биз ол кюн сайын сауулгъан сютню джазыучугъа айтама.

Къасбот. Огъай, аны уа кёрмегенме.

Магомет. Эртенбладан бери излейме, табмайма, къайры джерге кирди эсе да. Мени столумда затлагъа тиймегиз деб джюз кере айтама, а была уа, къайда иши болмагъан да, алайда къагъытланы чучхуйду.

Къасбот. Да ненча саугъанларын хаман айтыб бара болмазса да, кеслери кёз джетдире болурла.

Магомет. Бу фермада биринчи кюн ишлегенча нек сёлешесе, атам? Айтханны къой, майна, къызыл мюйюшде да ыйыкъ сайын джазыб барама. Сынджыр бла столгъа такъмай эсем, азаб бердиле бу журнал бла.

Къасбот. Къайры эсе да салыб унута болурса...

Магомет. Къайдам, алкъын склерозум барды деб а билмейме...

Къасбот. Ол дегенинг неди?

Магомет. Бош, алай, ачыудан айтама... Да бир къарайым энтда.

Къасбот. Тохта, айтырым барды...

Магомет. Артда айтырса, атам, бир бек ашыгъама.

Къасбот. Хо, хо, биртда, къуш тутмагъаенг... Люба къайдады?

Магомет. Да бери кирген эди. Ол юйде болур.

Къасбот. Аны нек халы тюрленнгенди? Бетикъуту кетиб айланады.

Магомет. Эки кюн болады ол мени бла сёлешмей айланнганлы. Сен бир джукъ биле болурса деб тура эдим.

Къасбот. Тейри мен билген да джукъ джокъду. Тынгылауну басыб тургъан болмаса, джукъ айтмайды. Алай а бир уллу къайгъысы барды. Юйню ичин кюзгюча тута эди, бюгюн а кёресе, анга да эс бёлмегенди.

Магомет. Сеня бла сёлешеминди?

Къасбот. Хо, энди ол къалгъан эди, менден да бир тил тутса. Тюнене тилегенинде, эски джырланы да джырладым, бир кесек кёлю кёлтюрюлюр деб, алай а эси къайда эсе да бирде эди.

Магомет. Анга да акъылым бёлюнгенди да... Аллай адети джокъ эди, не болду эсе да мынга. Сизни арагъыз иги эсе, бир соруб кёр.

Къасбот. Соргъанма. Бир огъай, талай кере соргъанма. Сизге алай кёрюнеди ансы, мени хатам джокъду дегенденг башха джууаб алалмайма.

Магомет. Огъай, бир зат а барды. Бир юйде джашаб, аууз къара тутхан, ол къалайгъа баргъан затды. Тыш адамла да сезген болурла дейме. Мен да не игилик да анга болсун деб кюрешеме, ол да мени сыйсыз этеди. Сор энтда не къан джаугъан эсе да мынга.

Къасбот. Хо, хо, сорурма, кертда деб сен да джанынгы къыйнама... *(Биягъы къашыгъын джонуб башлады, Магомет анга бир кесекни къараб туруб, юйден чыгъады. Къасбот бычагъы бла джонуб бошагъан къашыгъын столну юсюне салады.)* Бошупакъгъа уа алай этерик тюлдю... Эки кюнню ичине азыб къалды... Биреуню сюйген болурму?.. Сюйсе да, заманы уа джетгенди... Огъай, алайгъа да ушамайды... Кеси да былайда кимни сюеркди... Алай болса, атасындан кёлкъалды боллукъ тюл эди... Джашчыкъ бир джукъ айтхан болурму?.. Алай этсе, меннге да бир тарыгъыучан эди... Нёгерлери бла да урушмагъанды... Бир услу тиширыу болса, хо-хо, деренг. Къайда энтда бир соруб кёрейим... *(Ёрге турады. Дагъыда олтурады.)* Артда сорурма, къалкъыб тургъанлай кириб уятмайым... *(Биягъы бычагъын*

алыб, къашыгъын къырады. Люба ол юйден чыгъыб аны туурасына олтурады. Ол биягъынлай мыдахды. Люба къарт атасына къараб турады. Къасбот а аны сезмейди.) Энди болду болур эшта... Огъай энтда былайчыгъын къоратайым да сора... *(Любаны кёреди.)* Сен да былайдамыса?

Люба. Хо, акка...

Къасбот. Къызчыкъ, халынгы джаратмайма, джугъунг ауруй болурму?

Люба. Джугъум да аурумайды, акка.

Къасбот. Да сора былай нек абзырагъанса? Чыртда бетинг-къутунг да кетиб къалгъанды. Эшта, сен кече да джукълай болмазса, кёзлеринг къызарыб турадыла.

Люба. Да сора нек джукъламайма? Алай къаты джукълайма...

Къасбот. Акъ сакъалым бла мени бетиме къараб ётюрюк айтыргъа уялмаймыса, къызчыкъ?

Люба. Алай нек айтаса акка? *(Къасботну къучакълайды.)* Мен сени биртда бек сюеме, ёмюрюмде алдагъан да этмегенме.

Къасбот. Анны да билеме, алай а бу джол алдадынг. Бюгече сени бёлменги эшиги ачыкъ къалгъан эди да, сезиб тургъанма, таныга дери орнунгда ары бла бери бурулгъанлай чыкъдынг. Ахсынганынг да къурумай эди.

Люба. Акка, бир да иги джукълагъанма...

Къасбот. Сен мени алдаб къутулаллыкъ тюлсе, бош кюрешесе. Къайда, былай мени къатыма олтурчу!.. Хы, энди айт, не болгъаныи сенинге, ётюрюкню уа эшитдирме.

Люба. Болсун, тюзюн айтайым... Огъай, бусагъатда айталлыкъ тюлме.

Къасбот. Нек айталмайса? Менден хазна джукъыгу джашырмай эдинг да.

Люба. Къысма, акка, артда айтырма... Ингирде айтырма, неда тамбла.

Къасбот. Да алай дей эсенг...

Люба. Кёлюнг къалмасын, акка.

Къасбот. Болсун, къызым, ингирде айтырса... *(Люба босагъагъа тюгел джетгинчи тохтайды.)*

Люба *(кеси кесине)*. Къалай этейим, кимден оноу сорайым?.. Бетим джетиб, аны къалай да айтырыкъма... Айтмасам да, боллукъ тюлдю... Казим а?.. Ол мени ангыларыкъ болур, айтайым, бир оноу этер... Къайдады эке кеси да, телефон бла бир сёлешейим... *(Ызына къайтады. Телефон бла кёреди. Киши джууаб бермейди.)* Айхай, кабинетде олтурса уа...

Къасбот. Не дединг, къызым?

Люба. Джукъ да демейме, акка...

Къасбот. Хы, да алай эсе... *(Люба кетеди.)* Кимни излейди бу телефон бла?.. Мынга бир болушлукъ керек болурму?.. *(Телефон зынгырдайды. Къасбот илгенеди. Сора трубканы алады.)* Не!.. Хо, фермады... Менме... Алейкум салам, джашым... Джокъду, бусагъатда былай чыкъды... Мындады, мында, айтырма... *(Трубканы орнуна салады. Магомет эшикден киреди.)* Табдынгмы журналны?

Магомет. Джокъду, учду, кюйдю, тас болду! Бу юйге да бир къарайым...

Къасбот. Къызчыкъны бёлмесинде боллукъ тюлдю, анга сени журналынг неге керекди?!.

Магомет. Аны да билеме, ишексиз болайым дейме ансы... *(Журналны къолуна алыб чыгъады.)* Табдым. Анда кёреем.

Къасбот. Сенг кесинг ала барыб къоюб кетген болур эдинг...

Магомет. Таб, алай этген эсем да, билмейме. Алай а Любаны бёлмесине мен кирген да этмейме... *(Журналны да алыб кетеди.)*

Къасбот (*къашыгъына къууаныб къарайды*). Энди уа киши сёз табмазча болду... Арну ташчыкъ бла тышын ичин да бир къат ышысам...

Люба (*киреди*). Акка, киши звонит этмедими?

Къасбот. Этди.

Люба. Ким?

Къасбот. Да ол, неме... Аты эсимден кетгенине къара... Да бир аллахыгъыз барды да сизни...

Люба (*биринчи керс ышарады*). Акка, нелени сёлешесе, къайсы аллахха айтаса? Сора аллах меники нек болады? Телефону бар эсе сенинге сёлешсин, сенсе аны атын ауузунгдан тюшюрмеген...

Къасбот (*ышарады*). Огъай, ол аллахха айтмайма. Аты да къалай эди... Ол сизни комсомол аллахыгъызгъа айтама...

Люба (*къууаннганы танылады*). А... а... а... къачан сёлешди?

Къасбот. Сен келирни аллы бла.

Люба. Ол менинге бир бек керек эди...

Къасбот. Энтда сёлеширме дегенди...

Люба. Къайдан сёлеше эди?

Къасбот. Сормадым, къызым. Телефон бла сен да сёлеш.

Люба. Къайсы бригадада, къошда, фермада излериксе. Насыб болса, кеси сёлешир.

Къасбот. Да иши алай болур...

Люба. Ишича болмай, адети алайды — бир кюнню ичинде коллективлени барына да джетмей амалы джокъду. Тюнене къаллайла эсе да джангылгъанды. Келмеди фермагъа. Сёлеширикме дегенликге, сёлешмей къоярмы?

Къасбот. Огъай, сёлеширик болур, айтханын этерик джашха ушайды.

Люба. Мени да ол кёзюучюкде чыкъгъаныма бир

къара... Къызыл мюйюшге джетиб къайтайым, сёлешсе, трубканы салмай тур.

Къасбот. Болсун, къызым, болсун...

Люба. Джетиб къайтыб къаллыкъма... Бир къагъытха къараргъа керекди. *(Чабыб кетеди.)*

Къасбот *(башын чайкъайды)*. Тейри, муну биз къоркъарча къайгъысы, инджиую болмаз, дейме... Ол сёлешгенни билгеннинде, къалай къууаныу этди... Эшта, бизни да къоюб, секирлик болур... Бир насыблыны къолуна тюшер, иги тиширыу, иги ана боллукъду, муну уллусун аллах ургъанды ансы... Да ары къашы-башы джарыгъа эди, не боллукъ эсе да... *(Казим киреди.)*

Казим. Не эте турасыз, акка? Салам алейкум!

Къасбот. Алейкум ассалам, кел, джашым, джуукъ бол!

Казим *(къашыкъны къолуна алыб сынайды)*. Бек арну этгенсе, таб выставкагъа ийсенг да, бек сейирсиниб къарарыкъдыла.

Къасбот *(махтагъанын онгоуннганы танылады)*. Энди быставкагъа нер заты барды деб да билмейме, хантха темир къашыкъладан эсе, была игидиле. Бир да къуруса да эрнинги кюйдюрмейдиле. Хар элге баргъаным сайын элтиб сабийлеге бир чачар эдим дейме, анча сайын унутуб кетеме.

Казим. Сора, дагъыда этгенлеринг бардыла?

Къасбот. Кёбдюле!

Казим. Да, муну менинге бер.

Къасбот. Не сёз барды — джарата эсенг, ал! Мындан сора да бир талай берейим...

Казим. Огъай, огъай, сау бол муну ючюн да...

Къасбот. Кесигизге керек болмаса да, хоншуда, тийреде сабийлеге берирсе. Ол юйде, майна, эки джыйырмадан артыкъ тагъылады.

Казим *(сейирсиниб)*. Къачан эте тургъанса аллай бирни?

Къасбот. Ол джукъуну аязытхан дарманды.

Казим. Джукълатмагъанмы дейсе?

Къасбот. Хо... Мен аланы ийнекле тёлю берген сагъатда этеме. Бир къауум малчыла, заманы джетген ийнекни, джангы туугъан бузоуну къайгъысын этер орнуна, саламгъа аууб, хурулудаб джукълаб турадыла. Кёб чамланнганма алагъа да. Алай этерге джараймыды. Малгъа да эсинги бёлюб, адамгъа къарагъанча къараргъа керекди. Нек башладым мен муну?

Казим. Къашыкъны юсюнден айта келиб.

Къасбот. Хо... Джаш заманымда талай кюнню джукъламагъанлыкъгъа, къулакъгъа алмай айланыучан эдим. А энди уа санларым ингир болгъанлай орун излеб тебрейдиле. Къалкъыб къалмаз ючюн, была бла булджуйма. Бир кечеге бирин, бир-бирде экини, бузоула туугъанына кёре.

Казим. Иги амал табханса, акка... *(Люба эшикден киреди.)*

Люба. Сау кел, Казим!

Казим. Сау бол! Тынчмыса, Люба?

Люба. Джокъду хата...

Къасбот *(ёрге турады)*. Сиз олтуругъуз, мен маллагъа бир кёз джетдирейим... *(Мыйыкъ тюбюнден ышара эшикге чыгъады.)*

Казим. Кючден тутдум да сени... Телефон бла бери сёлешдим, джокъ, ферманы ичинде болурмуса деб, ары барама. Былайда эди, кетди дейдиле. Бузоу орунига айланама, андагъыла да сени силос чунгурну къатында эследик дейдиле. Алайгъа джетеме, анда да джокъ. Неге тынгылауну басаса?

Люба. Сеннге тынгылаб турама...

Казим. Да мен бошадым. Люба, кесинг да бир арну болгъанса...

Люба. Тюзелгенмисе сен да алдаргъа?

Казим. Алай айтыб, джанымы къалай къыйнайса! Кёлюм бла айтама.

Люба. Хо, алай огъунакъ болсун, алай а аны айтыр ючюн комплексде мени излеб айланнган болмазса.

Казим. Ол айтханынг а тюздю... Бусагъатда сени тюл сени картынгы сюрюб айланама...

Люба. Мени картымы? Ангыламадым не айтханынгы...

Казим. Картынг керекди. Аны айтханлыгъымды. Дженгил огъунакъ картха тюшерге керекди.

Люба. Нек? Не этесиз мени картымы?

Казим. Кесиме излемейме, колхозгъа керекди. Бу эки-юч кюнде областдан комиссия келеди...

Люба. Мени картыма къараргъа?

Казим. Хо, анга да къарарыкъдыла. Кёргюнчлю агитацияны къалай къурагъаныбызгъа къараргъа келедиле.

Люба. Сора мени картым неге керекди?

Казим. Бу адамны ангыламагъанына бир къара... Сени картынг «Сыйлы къангада» тургъанын билесе. Кеси да анга бир бек джараша эди. Тюнене ким эсе да сызыб кетгенди. Аны ючюн келгенме.

Люба. Урлагъандыла деб алдай тураса... Аны бери алыб, дуккул-дуккул этиб, джерге къуюб, юсюн теблеб кетгендиле.

Казим *(джунчуяракъ болуб)*. Хо, сен джанынгы къыйнама, аз аман адам джокъду! Мен алай джыртханларын айтыргъа тартыныб тура эдим. Бир къууанч хапарны джетдиргенча, сенинге уа аны ким джетдирди олсагъатха?

Люба. Киши да джетдирмегенди.

Казим. Да сора къайдан билдинг да?

Люба. Картымы мен кесим джыртханма...

Казим. Сен? Кесинг?

Люба. Хо, мен, кесим.

Казим. Къой, болмагъан затланы айтма. Безий турургъа заман джокъду.

Люба. Казим, безигенлигим тюлдю.

Казим *(анга тынгыламай)*. Ол парткомну секретарыны буйругъуду. Тюнене тындырыргъа керек эдим, джетишалмай къалгъанма. Бол, кийнге кир, мешина сакълаб турады. Ийгирде нинек сауаргъа ызынга да къайтарыргъа керекди...

Люба. Кийинген да этмейме, баргъан да этмейме.

Казим. Къалай бармайса? Бармай боллукъ тюлдю.

Люба. Да айтдым да, картымы кесим джыртыб атханма.

Казим. Бу адамгъа бир къара... Тур муну, турлукъ эсенг, джаншай турма да. Заман джокъду, ангылаймыса?

Люба. Нек ачыуланаса? Мен тюзюн айтама.

Казим. Да аллай тюзюн айтхан боламыды?

Люба. Болады...

Казим. Энди, керти, «Сыйлы къангада» картны сен джыртханса?

Люба. Мен джыртханма.

Казим. Да алай хулиганлыкъ этерге къалай къолунгдан келди?

Люба. Нек хулиганлыкъ болады? Мен кишиге аманлыкъ этмегенме...

Казим. Да аманлыкъ этмегенлигинге... Аллай бирни къалай ангыламайса?

Люба. Карт меникиди, аны сюйгенимча этеме, кимни не ишим барды?

Казим. Картны правлениени, парткомну, профсоюз, комсомол организацияны бегими бла салгъандыла ары. Сора сен аланы барындан да онглу да, акъыллыдамы болдунг?

Люба. Да мен алай айтмадым да.

Казим. Карт алгъын сеники эди, артда джамагъатныкъы болду. Анга тийерге болмагъанын сен къалай ангыламайса? Туура алай къарангыса деб турмай эдим...

Люба. Къарангы эсем, мени бла неге сёлешиб къыйналаса?

Казим. Бу адамны джюрегими джаргъанына бир къара... Колхозну «Сыйлы къангасы» сеннге оюнчакъмы болгъанды? Айыб кесинде болгъанлай, кёресе дагъыда... Энди сёзню бошадыкъ, аны юсюнден кишиге айтылмасын, адам билмесин. Хайда, кетдик.

Люба. Бармайма! Сизни «Сыйлы къангагъыз» керек тюлдю.

Казим. «Сыйлы къанга» сеннге керек болмагъанлыкъгъа, сен анга керексе. Кертда деген неге даулашыб тураса, ары кимни карты салынырын сенден эсе биз иги билебиз.

Люба. Билмейсиз...

Казим. Сен барын да биле эсенг, бизге да айт да ангылат.

Люба. Алай сый берирча, мен джукъ этмегенме. Ол, мен кёб сауду деген, ётюрюкдю. Энди мени башымы аурутмагъыз, кесигизни башыгъызны да аурутмагъыз. Биринги кёрюрюм да келмейди. Эшитирим да келмейди. *(Джылайды.)*

Казим *(джунчуйду)*. Мынга къара... Энди неге джылайса? Хы, болдунг энди, унамай эсенг, къой. Сизни фермадан сенден башха ары салыргъа адам болмай, аны ючюн этебиз.

Люба. Нек болмайды сора? Менден иги сауучула кёбдюле.

Казим. Да биз билиб, джокъду. Бир уллу коллективден биреуню салмай къойгъан ушагъыусуз болады.

Люба. Не, нек салмайсыз? Майна, Асият, Халимат, Света!..

Казим. Да аланы саугъан сютлери сенден узакъ азды, тамадала унарыкъ тюлдюле.

Люба. Джангыласа, ала менден кёб сауадыла.

Казим. Люба, чыртда бир-бирибизни ангылаялмайбыз. Экибизден бирибиз тайыша башлагъан болурбузму?

Люба. Мен кесимде аллай зат сезмейме...

Казим. Да сезмей эсенг, неге сабийча этесе? Сенигеми ийнанайыкъ, сауулгъан сютгеми ийнанайыкъ?

Люба. Не сютге айтаса?

Казим. Да санга къаллай бир джазылгъаныны айтама. Ийнанмай эсенг, бар да журналгъа къара. Атанга ышана болурса, анга сор бир да къуруса да. Сенден кёб сют саугъан джокъду.

Люба. Сизден да, журналдан да, атамдан да мен кесим иги билеме ненча саугъанымы, кесими болумуму да. Айтдырмай къоймай эсенг, ким аслам сют саугъанын да сизден иги билеме. Хар ийнекден къачан, къаллай бир алгъаным да кесиме белгилиди.

Казим. Хо, аланы барына да ийнандым, айтханынгы магъанасын ангылаялмай турама. Менинге уа конторгъа баргъанлай сорлукъдула—нек келмеди деб. Усутутхан эди да, аны ючюн келмеди деяллыкъ тюлме. Не болгъан эсе да, не чурумунг бар эсе да, ачыкъ айт да, ангылат, мен да аны бла аладан башымы алырма.

Люба. Да не этесе аны барын да, картха тюшерге унамайды де да къой.

Казим. Сен комсомолчу къызса, аллай затны юсюнде унамазгъа эркинлигинг джокъду — аны ала да биледиле.

Люба. Билсиле. Энди мени къысма, джукъ айтырыкъ тюлме... Хы, энтда бир затны айтайым,— мен бу фермадан кетеме.

Казим. Не дединг?

Люба. Былайдан кетеме дейме.

Казим *(ёрге турады)*. Да сау къал... *(Эшик таба тебрейди.)*

Люба. Тохта, къайры бараса... *(Казим джууаб бермейди, тохтамайды.)* Казим!.. Казим, тохта... *(Джетиб къолундан тутуб ызыны къайтарады.)* Кетме!..

Казим. Кетмей не этерикме, сени бла даулашыб тургъандан башха мени ишим джокъмуду?

Люба. Мен да асыры къууанигандан даулашмайма...

Казим. Хар нени бир джолу, джоругъу барды. Джарым сагъатдан артыкъны кюрешеме, бир джукъну ангыларгъа унамайса, сабийча этиб тургъан болмаса... *(Ол сёлешген сагъатда Люба аны къолундан ичкери акъырын-акъырын тарта, столгъа джуукълашдыргъанды.)* Сёз ишни юсюнден баргъан сагъатда адам бир кесек сагъыш этерге, эс бёлюрге керекди. А сен а биягъындан бери сандыракъ этгенча, къайда болмагъанны айтаса...

Люба. Айыб кесингде болгъанлай менинге неге аманны къуяса.

Казим *(не этгенин да билмегенлей, Казим шиндикге олтурады.)* Эшта, сен мени бюгюн телиле тургъан джерге ашырлыкъ болурса...

Люба. Кесим сенден алгъа ары кетмесем...

Казим. Къайда былай олтурчу... *(Олтуртады къатына.)* Хы, энди кел, араны айырайыкъ. Бюгюн сеннге не болгъанды? Айыбны уа манга нек салдынг? Мен не бла терс болама? Неге тынгылайса?

Люба. Къалай айтыргъа билмей... Казим, сени кёргенлей айтырма деб, ашыгъыб тура эдим, энди уа...

Казим. Да не энди уа, айт да къой, не болгъан эсе да муну...

Люба. Бусагъатдан... Айыбны уа сенинге нек салама? Сен болмасанг, ол эсиме келлик тюл эди...

Казим. Ма энтда башлады. Сёз нени юсюнден ба-

рады, аны айт алгъы бурун. Сен бюгюн адамча болумну айтыб ангылаталлыкъмыса, огъесе чыртда къатышыбмы тураса?

Люба. Эсинґдемиди мындан алда бир затны соргъаненг...

Казим. Да мен адамладан аз затнымы соргъанма, сен айт, къайсысына айтаса?

Люба. А мени бюгюн кибик эсимдеди. «Сют фермаланы тамадаларыны юй бийчелери хаман да алчы болуб нек барадыла?» деб сордунг да? Эсинге тюшдюмю?

Казим. Хы, тюшдю. Аны неге айтханлыгъынгды? Бизни бюгюнгю ишибизге керек джери бармыды?

Люба. Барды! Болмаса, айтырыкъ да тюл эдим. Ферманы тамадасыны биргесине юй бийчеси ишлемесе, къызы болса, ол ишлемей къалмайды, алайда...

Казим. Нек тохтадынг, айт андан арысын да.

Люба. Сени ол соруунгдан сора эс бёле тебрегенимде, бир сейир затны ангыладым,—сют фермаланы тамадаларыны къызлары да алчы бола кёреме. Сен анга къалай къарайса?

Казим *(сагъышланады)*. Да алай айтыб къойгъан къыйынды. Сен сёзюнгю боша.

Люба. Да мен бошадым. Андан арысын кесинґ ангылагъан болурса.

Казим. Огъай, мени ангылагъанымы, ангыламагъанымы къой да, сенґ аягъына дери айт кёлюнгдегин.

Люба. Да айтыб нени айтырыкъма, мен да ол ферма тамаданы бирини къызыма.

Казим. Атам джан басады дегенлигинг болур? *(Люба башын силкиб, ол оюмну тюзге санагъанын билдиреди.)* Да алай айтыр ючюн, не шагъат керекди, не адам кеси анга къолу бла тутханча ишексиз болургъа тыйыншлыды.

Люба. Мен ишексизме...

Казим. А мен ийнанмайма. Ийнандырыр къарыуунг бар эсе, айт.

Люба. Мен сюйюб айтады дебми тураса? Къолум бла тутхан затым а джокъду. Журналда, башха къагъытлада джазылгъанланы бары да тюздюле.

Казим. Бары да алай эсе, картынгы нек джыртдынг? Былайда биягъындан бери мен джазыкъны башымы нек къайнатаса?

Люба. Казим, алай хыны сёлешме, алайсыз да асыры къыйналгъандан къайры кирирге билмей турама. Къагъытлада хар не орнунда болгъанлыкъгъа, мени ишим бла ала бир-бирине келишмейдиле.

Казим. Магомет къошуб джазады деб ишекли боласа? Ачыкъ айт да къой муну.

Люба. Айхай, къуру ишекли болгъан бла къалсам а. Тёрт кюнден бери хар ийнекден алгъан сютюмю кесим тергеб барама... *(Ёрге туруб, ол бир челекни алыб келеди.)* Ма, муну ичине къарачы!.. Ол сызланы кёремисе?

Казим. Кёреме.

Люба. Аланы мен кесим этгенме. Бир сызгъа дери сют джетсе, ол бир килограмм болады. Экинчи сыз эки килограмм. Ма, алай, челекни башына дери хар сызда бир килограмм къошулуб барады. Анга, кёре, кюн сайын хар ийнекден ненча саугъанымы чыгъарама. Бусагъатда ортача онушар килограмм бередиле ийнекле. Журналда уа онбир-онеки килограмм джазылады.

Казим *(не айтыргъа да билмей)*. Да ол алай кёб да тюлдю... Сен бу сызларынгда джангыла болурмуса?

Люба. Огъай, сызлада джангылмайма. Талай кере ёлчелеб кёргенме. Ол алай кёб да тюлдю деб, мени кёлюмю басаргъа айта болурса, алай а аз да тюлдю. Мен джыйырма ийнекни саума. Алагъа бирер, экишер килограмм къошулса, кюн сайын меннге джыйырма, къыркъ

килограмм артыкъ джазылыб барады. Ол килограммла кёкден тюшюб барсала, «хо» дерек да къоярек, не келсин, ала башхаланы къыйыпларыдыла. Нёгерлериме азыракъ джазылыб, меннге кёбюрек джазылады.

Казим *(ёрге туруб ары-бери барады, келиб орнуна олтурады)*. Сен адам ийнанмазча хапарны айтдынг...

Люба. Да ийнансанг, къалсанг да алайды, Казим...

Казим. Энди къалай этеме дейсе?

Люба. Билмейме. Кечени кече узуну джылаб чыкъгъанма, асыры ачыудан. Картымы да джыртыб атдым. Эки кюн, къайда болгъанымы билмей айланиганлы...

Казим. Кишинге айтханмыса?

Люба. Огъай... Уялмай къалай айтырыкъма. Ол мени атамды. Джангыз мен этерик — бу фермадан кетерикме.

Казим. Андан сора уа? Юйдеми олтурлукъса?

Люба. Башха фермагъа барлыкъма... Тынгылама да, бир джукъ айт.

Казим. Да мен не айтайым? Фермадан кетерге ашыкъма. Башха не дерге да билмейме, эсимде болмагъан затны айтыб, къатышдырыб къойдунг.

Люба. Мен а бир оноу этерсе деб санга ышаныб тура эдим.

Казим. Айтамада, билмейме не оноу этерге. Бир зат этерге уа керекди...

Люба *(ачыу болгъаны танылады)*. Аны уа сенсиз да билеме. Адамны быллай бир кюнюнде бир джанындан ёрге туруб, былай этейик дерге киши табылмайды. Сюйгеннигча бол, меннге джукъ айтылмасын, мен къатышмайым деб хар ким башын алыб джанлайды. Энди мен къалай этерге керекме?.. *(Джылайды. Казим аны къатына сюелиб не этерге билмей турады.)*

Магомет *(киреди. Алагъа сескекли болуб къарайды)*. Не болгъанды, къызым? Нек джылайса?.. Ким не айтханды?.. *(Аны къатына келеди, Люба андан да къа-*

ты джылайды.) Нек сёлешмейсе, не болду?.. Ким джюрегинги къыйнады?.. *(Казимге бурулуб, ачыулана тебрегени танылады).* А... а... а, энди ангыладым сеня ууунг болур...

Казим. Магомет, алай къалай айтаса...

Магомет *(анга тынгыламай).* Не чыкъгъан эсе да, сенденг чыкъгъанды... Юйде экингден башха киши болмагъанды. Люба алай бош джыларыкъ тюлдю...

Казим. Мен джукъ айтмагъанма, джукъ этмегенме...

Магомет. Тохта, джукъ этер акъылынгдамы бар эди?

Люба *(башын кёлтюреди).* Атам!

Магомет. Не атам!.. *(Казимге.)* Айт бусагъатдан.

Казим *(бир кесек джунчугъаны танылады).* Нени айтдыраса менинге? Мени джукъдан хапарым джокъду...

Магомет. Хапары джокъду... Билеме мен сеничаланы, кесчиклерин мёлекча кёргюзюб, нинетлери къара...

Люба. Атам, болмагъанланы сёлешме...

Магомет. Хуппеги излеген итча, нек айланады деб тургъанма, ол а...

Казим. Магомет, бош ачыуланаса...

Магомет. Болдунг энди... Тохта, сени демлешир акъылынг да болур дейме. Тейри, джаш!..

Люба *(ёрге турады).* Атам, не этесе?.. Анда айыб джокъду...

Магомет. Айыб болгъаны бла къалгъаныны мен кёрмеймеми?.. *(Тюйюшюр къан алыб, Казимге джуукъ-лашады.)*

Казим. Магомет, тохта, шашыбмы айланаса...

Магомет. Сени бир умутларынг болур... Огъай, биз сенг ойнар адамла тюлбюз... Мындан ары тебдирмей, къораб кет былайдан! Мен кимге айтама?

Люба *(не этерге билмейди)*. Атам, атам... алай къалай айтаса? Атам...

Магомет. Бусагъатдан бойнунгу бууб къояйым...

Люба. Атам, сеннге не болгъанды?..

Магомет. Мен аны...

Люба. Атам, айыбды... *(Экисини арасына киреди.)*

Магомет. Арлакъ тур ары... *(Бир джанына бырргъайды. Казимни урургъа кериледи. Алай а эшикден кирген Къасбот къолундан тутуб джибермейди.)*

Къасбот. Не болгъанды сизге. Джашчыкъ не этгенлигингди?

Люба. Атам, болдунг... Нек къызыб къалдынг?

Магомет. Аллымдан ары тур!..

Къасбот. Не болду бу хайуаннга, алыныб къалмады эсе...

Магомет. Атам, къолуму бери ий...

Люба. Акка, чыртда сёз ангыламайды.

Магомет. Тохта, сени бла артда сёлеширкме... Бетибизни джоюб къоя эдинг да...

Казим. Сен чыртда тели кёреем... *(Тёзгеним болду дегенча, Магометни хыны тюртюб, кесинден айырады.)* Кертда дегеннге, сен а...

Магомет. Тохта, мени урур джапсынг болур дейме... Да сора кёрейик!.. *(Казим мыллык атады.)*

Къасбот *(белинден тутуб тохтата)*. Тоба, тоба... Бир тохта муну, юйюнге эмина тохтарыкъ.

Магомет *(Къасботха)*. Ары ий... Тутма мени...

Къасбот. Менигедамы джекиресе?.. *(Керилиб джашыны джаягъына тартады, Магомет илгеннген да этиб, артына турады. Казим башын энишге ийиб сиреледи. Люба джылайды.)* Сиз а не аман оздугъуз! Бусагъатдан орнугъузну таныгъыз ансы, ючюнгю да ууатырыкъма!.. *(Барыб мюйюшден глоч таягъын алады.)*

Казим. Къасбот, бу нек къабынганын билмейме, ант этеме менде чыртда айыб джокъду.

Магомет. Джокъду, хо, сенде айыб... Аллай зат ючюн адамланы ёлтюрген этедиле.

Казим. Не зат ючюн?

Магомет. Аны билгенингча уа...

Къасбот. Ауузунгу джаб... Неге къызыб къалды бу эшекден туугъан эшек. Бу сени къонагъынгды, о хайуан...

Магомет. Къонакъ? Аллай къонакъны босагъагъа джууукъ ниимезге керекди. Биз а...

Къасбот. Ауузунгу джаб дейме мен сенинге...

Магомет. Керек тюлдю аллай къонакъ меннге...

Къасбот. Мен аны сенинге сормайма... Бедишлик болуб къала эдик да. Киши кёрмегени да иги болду. Энди неге сюелесиз, олтуругъуз ары...

Казим. Сау бол, Къасбот, мен кете барайым...

Люба. Тохта, Казим... Машина бла мени ары бир атарса. *(Къасботха.)* Мен да кетеме...

Къасбот. Сен а къайры бараса?

Люба. Бу фермадан кетеме...

Магомет. Къалай дейсе?

Къасбот. Къалай кетесе? Къайры кетесе? Нек кетесе?

Люба. Башха фермагъа...

Магомет. Хы, кетерсе, кетмей а...

Къасбот. Къызым, не айтханынгы ангыламадым.

Люба. Бу фермадан кетеме дейме...

Магомет. Джаншама болмагъан затланы...

Люба. Сени фермангда ишлерге сюймейме...

Магомет. Сюймей эсенг, юйде олтурлукъса.

Казим. Сора алай къалай болады?

Магомет. Мени да, ферманы да, коллективни да бетин этмей...

Казим. Люба, сен...

Магомет. А сен а сёзге къошулма, биз кесибиз оноу этербиз.

Люба. Атам...

Магомет. Кетеме дей эдинг да, кет, джаш.

Къасбот. Сен ауузунгу джабамыса, джабмаймыса?

Магомет. Юйде олтурлукъса...

Казим. Магомет, къалай юйде олтурады бир уллу къыз?..

Магомет. Джаш, болдунг, сен бизге джуукъ тюл, тенг тюл. Бастанг болмагъан джерге къалакъ урма!

Казим. Да, Люба комсомолка, мен комсорг...

Магомет. Да мен аны атасыма, ол мени къызымды. Экибизден къайсыбыз бек къыйнала болурбуз аны ючюн, къайсыбыз бек джууаблыбыз анга? Сени ол тели башынг аны нек ангыламайды?

Люба. Турлукъ тюлме юйде...

Магомет. Алай турурса... Мен сени башха фермагъа перик тюлме...

Къасбот *(джумдуругъу бла столну урады)*. Болдугъуз энди. Мени юйюмде ёмюрде дауур болмагъанды. Сиз къаллайла этесиз былайда? Хар ким мен айтхан деб, киши кишини ангыламай — неди бу? Сен а къалай дейсе деб сорургъа биринги башынга нек келмейди? *(Магометге.)* Мен ёлюб, аны ючюн мени туудугъума оноу эте болурса?

Магомет. Огъай, мен... *(Джерге къарайды.)*

Къасбот. Мен саулукъда, мен къатынгда тургъанлай, алай хылымылыла этерге уялмаймыса, итдет туугъан ит! Алай а сенде уят, бет болса, юйюнге келген къонакъ бла тюйюшюргеми чабарыкъ эдинг! Бет джойгъан, не зат эсенг да! *(Любагъа.)* Мен къартлыгъымда бир джерден бир джерге кёче айлансам, джарамаз ансы, башха фермагъа мен да кетерик эдим. Сен а, барама дей эсенг, къарама, бар.

Магомет. Атам... Атам, алай къалай айтаса? Мында уа ким ишлерикди? Адамла не айтырыкъдыла?

Къасбот. Мен айтырымы айтдым.

Магомет. Адамла алайсыз да джетишмейдиле...

Къасбот *(Любагъа)*. Къызым, сюйгенингча эт...

Люба. Сау бол, акка, сора мен къуралайым... *(Ол бир эшикге атлайды.)*

Магомет *(аны аллына туруб тохтатады)*. Бир кесекчик сабыр бол. Къызчыкъ, сен дуниягъа туугъанлы бюгюнгге дери къолумдан келгенг бла не игиликни, не ашхылыкъны, не къууанчны да сенинге теджеб, къуру сени ючюн джашагъанны орнунда алай келгенме...

Люба. Билеме, аланы барын да билеме...

Магомет. Да аны биле эсенг, сора бюгюн мени бетиме къазан къара джагъыб, нек кетиб бараса... *(Казим акъырын чыгъыб кетеди.)* Не бла кёлюнге джетмедим? Туура алай этерча, не аманлыгъым болду? Нек бедишлик этесе?

Люба. Огъай, атам, бедишлик болмайыкъ деб аны ючюн кетиб барама. Сенинге да айыб келмесин, менинге да адамла къынгыр къарамасынла деб.

Магомет. Да сора айта бар не болгъаныв. Сен аллай бир этгенден ары, мен да тюзюн билирге керекме да.

Люба. Аны уа атам, бек арну билесе, мен айтмасам да.

Магомет. Мен билген зат джокъду.

Люба. Бусагъатда мен кюн сайын ненча сауама?

Магомет. Хар нинекден он килограмм болады. Нек сордунг аны?

Люба. Сора журналгъа онбир килограмм нек джазылады?

Магомет. Хы, энди ангыладым... Аны да сени ючюн этгенме, къызчыкъ.

Люба. Да алай этген боламыды? Сен алай къо-

шуб бармасанг, бусагъатда мен тюл, башха адамны аты айтылыб турлукъ эди. Ол мен алгъан саугъала, грамотала анга бериллик эдиле. Башха адамгъа бериллик затны алыб тургъанма. Андан уллу аманлыкъ джокъду. Кёлюнг барыб, бетинг джетиб, туура алай къалай этгенсе?

Магомет. Сен бусагъатда ангылаяллыкъ тюлсе аны. Алай болса да, айтайым. Мен сабийим къалгъанладан баш болурун, башхалагъа юлгюге айтылырын излегенме. Къайсы ата, къайсы ана да алай болурун сюедиле.

Люба. Да алай болсун деб сен этгенча этерге джараймыды да. Ол адамны бетине джарашмагъан ишди да?

Магомет. Тюз айтаса. Алай а мен, сени сыйынгы кёлтюрюрге андан башха мадар табмадым...

Люба. Хо, тамам сыйлы этгенсе...

Магомет. Табалагъанча алай айтма, къызчыкъ. Сеня бир кесек юренигинчи алай этсем, артда кесинг алгъа чыгъа барырса деб умутум алай эди. Андан башха ырысхы, ачха-джукъ излегеним болмагъанды. Къалгъанла, кесинги къызынг игн ишлеялмайды сора, бизге не дейсе, дерле деб да къоркъдум. А саугъаларынгы уа, сеня ненг да барды, сауууччу тенглеринге бер деб, алагъа бердириб тургъаныма уа кесинг да шагъатса. Ол артыкъ литрле ючюн сенинге ачха джазмагъанма. Сенинге барындаг да джетген къуру грамотала эдиле. Алай а мен терслигими джуудурмайма, айыблы иш этгенме. Аны бойнума алама. Алай болса да, энтда къайтарыб айтама, не этгеня эсем да, сени ючюн этгенме...

Люба. Да ол этгенинг ючюн энди мен сюйген адамларымы, юренген коллективими къоюб барама...

Магомет. Огъай, къызчыкъ, айыб менде болду эсе, мен кетерге керекме. Бусагъатда ийнек сауууччу

табхандан эсе, ферма тамада табхан тынчды. Сенг биягъылай былайда ишле... *(Магомет джерге къараб юйден чыгъады. Люба, бир кесек сюелиб, сора бутлары къыйылгъанча, шиндикге олтурады. Бетин къоллары бла джабады. Къасбот къатына келиб, аны башын акъырын сылайды.)*

Джабыу

Къуджуро адам

ОЙНАГЪАНЛА:

Осман
Халит
Фаризат
Салис

Ичинде тёрт столу бла кабинет. Гитче тумбочканы юсюнде телефон. Китаб шкаф. Аны ичинде журналла, китабла, папкала, чырмалгъан уллу къагъытла кёрюнедиле. Аланы бири да кесини орнуна джарашыб, салынмагъанды. Къараучулагъа туура къабыргъада уллу сагъат тагъылыбды.

Эм теренде столну къатында Осман олтурады. Столну юсюнде китабла, журналла, башха къагъытла кёбдюле. Осман, аланы кёзюу-кёзюу алыб къарай, бир затланы джазады, сызады, линейка бла ёлчелейди.

Къалгъан юч стол къараучулагъа джуукъдадыла. Кеслери да бир-бирлерине иги къысылыб салынгандыла. Экисинде Салис бла Фаризат олтурадыла. Аланы столларында да бир-эки къагъыт бла линейка бардыла. Алай а была энтда ишни башламагъанлары танылады. Тюрсюнлеринден къалай да болсун, кёллерине джетмеген бир зат болгъаны белгилиди. Кеслери да бир-бирлерине терк-терк къарайдыла, шыбырдаб, Османнга эшитдирмей да сёлешедиле. Къабыргъада сагъат онгнга джуукъладиханды.

Эшикден Халит киреди. Ол бек омакъды. Бетини кюнде кюйгениден тенгиз джагъада болгъаны танылады. Кеси да бек джарыкъды:

Халит. Ой, ассалам алейкум, юйге да игилик, эртден да ашхы болсун!

Фаризат. О... о... о! Обещалкин, тамадабыз, джаныбыз, кёзюбюз...

Салис. Тоба, тоба, кабинетни джарыкъ болгъанына бир къара.

Халит *(сир къатыб)*. Джолдашла, отчет береме: Ауурлугъума къошулмагъанды, къысталгъынчы кесим кетдим, халым игиди, кёлюм джарыкъды, ишлеб башларгъа алкъын хазыр тюлме.

Фаризат. Алгъынча турады, тюрлеńмегенди. Джаша!.. *(Къучакълайды.)*

Салис. Бизге багъалы тамада! Сен кесинг кёбден бери тамам тюз башчылыкъ этген коллективни атындан, тенгизге батмай сау-эсен къайтханынг бла алгъышлайма... *(Ол да къучакълайды.)*

Халит *(кюледи)*. Сау болугъуз, сизде да тюрлеńну кёрмейме. Алгъынча секретарыбыз сагъат онбирге дери кюзгюню аллында кесин тюзете болур. Сиз да энтда ишни башламай, джангы анекдотланы бардыргъаныгъыз танылады. Бир кесекден кёзюу-кёзюу шахаргъа джанларыгъызгъа ишегим джокъду.

Салис. Шо, сенича бир эсим болур эди, тамада... *(Фаризат кюледи.)* Алай а бир-бирде джангылгъан да этесе. Адамгъа айтырча джангы анекдот болуб джугъубуз джокъду.

Фаризат. Сени кёрюрге хазńа излемегенликге, аланы джыйгъан болурса деб келиринге ашыгъыб тургъанбыз.

Халит. Келтиргенме аланы да, бир солуу алайым да сора ингирге дери бардырырма. Сизде уа къалайды джашау? Шахарда не джангылыкъ барды?

Салис. Да эм уллу джаńгылыкъ исполкомну тамадасын сюрюб къыстадыла.

Халит. Иги этгендиле. Къатыны, кеси, къызчыгъы

беш комнатлы квартирде джашай эдиле. Андан сора да биреуге аллай квартир берирге керекди да... Продолжай!

Салис. Энди бир кесек энишгеракъ тюшейик. Автоколоннаны тамадасыны иши сюдге тюшгенди. Машиналаны ары-бери джюздюрген хапары барды.

Халит. Ол къолай хапар болмады, мен да бир-бирде андан машина алыучанем. Сау бол, энди къаллай джангылыкъларынг болуруп сен айтмасанг да билеме: кимни юйю тоналгъанын, кимни тюйгенлериг, ким кеси-кесин асханын, кимге артыкълыкъ этилгенин, ким медвытрезвительге тюшгенин тизериксе. Къайда, бурмачач, сени хапарларынг башха тюрлю болуучан эдиле. Келме къойчу.

Фаризат. Сора тынгыла... Назир къатын алгъанды...

Халит. Алай деген неди? Ёмюрде къатын аллыкъ тюлме деб, эшек бузгъа тирелгенча, тирелиб тура эди да. Кимни келтиргенди, джазыкъ?

Фаризат. Мен таныгъан зат тюлдю. Шахарны къыйырында джашайдыла дейдиле.

Халит. Шахардан къызмыды?

Фаризат. Хо.

Халит. Ой, юйюнг къурусун дегин, туура аллай телиди деб турмаем. Шахарда матриархат джашаугъа кёчюб бошагъанларыг кёрмеймиди, дурак. Элде бир-бирде тиширыула эрлери айтханны да этедиле...

Фаризат. Тохта, андан арысыды сейир. Дунияда болмагъанча бир той этген хапарлары барды. Кюеу бла келиннге бир кёб саугъала берилди дейдиле. Бир джуукълары бриллиант сыргъала, бири да джашха алтыг сагъат келтиргендиле. Башха саугъаланы да санаб къолларындан келмейди. Андан бери Назирни да башы кёкге джетгенча болгъанды да, хазиг киши бла сёлешмей айланнган хапары барды.

Салис. Ол а бош хапарды. Юйленнгенли бери Назирни киши шахаргъа чыгъыб кёрмегенди, сора аны сёлешири бла къаллыгъынг да къалай биледиле.

Халит. Хы, чот мен айтханнга келгенди. Босагъадан джангы атлагъанлай огъунакъ шахарчы къыз джюген салыб, миннгенди. Ой джазыкъ а.

Фаризат. Ол иш тюлдю, сени тенгинг Анзорну чоту табсыз болуб турады. Къатыны юйден къыстаб нйгенди.

Халит. Сенг да Салисча хапар айта тебрегенсе. Не болгъанды?

Салис. Бир башха тиширыу бла тутхан болур дейме.

Фаризат. Бек иги этгенди сюрюб ийгенин. Былай къарасанг андан тынч, андан огъурлу адам джокъду дерсе. Кеси уа...

Халит. Хы, хы, болдунг, эркишилеге аманны къуяргъа табсагъыз анагъыздан джангы туууб къаласыз. Салис, къаллайла болгъанды деб сормадынгмы кесинден?

Салис. Огъай, кеси джукъ айтмагъанына соургъа да тартыныб турама.

Халит. Бош тартынганса. Ол бизни тенгибизди. Хар нени соруб, билиб джарашдырыр къайгъыны этерге керекди. Сабийлери болмаса да бир иш, ансы...

Салис. Энди аллай затланы тындырыргъа кесингсе уста. Мен да болушайым къолумдан келгенча...

Фаризат. Сабий дегенлей, Земфираны алгъышларгъа унутма. Эгизле табханды, экиси да джашчыкъла.

Халит. Тейри, Алийден эгизле табары бошду, къалай да болсун...

Фаризат. Аны уа кесинден соурса... Да биз бошадыкъ хапарыбызны. Энди кёзюу сеникиди.

Салис. Хо, хо, айт, ауузунга къарайбыз.

Халит. Да нени айтайым, къайдам.

Салис. Алгъы бурун ким бла ичгенинги, ким бла айланнганынгы, не кёргенинги, не эшитгенинги, андан сора анекдотлагъа кёчерсе.

Халит. Алан, сен асыры кёб затны сордунг, къайсысындан башларгъа, къайсысын айтыргъа да билмейме... *(Османны энди кёреди.)* Бу джаныуар а не затды?

Салис. Сенинге къуууанганыбыз бла аны унутуб турабыз, ансы чырт эсибизден кетмейди.

Фаризат. Ол джаныуар тюлдю, сен башчылыкъ этген бёлюмню джангы къуллукъчусуду.

Халит. Мен къайтхынчы да чыдамай бу къуджур адамны къайдан табхандыла была?

Фаризат. А, не хатасы барды?

Халит. Къалай да болсун, хамхотун джаратмайма.

Салис. Анга къара, биз асыры джаратхандан кёзюбюзню алмай, къарагъанлай турабыз.

Фаризат. Акъырын бол, эшитдиресе...

Салис. Эшитиб, менинге этерин аямасын!.. *(Телефон зынгырдайды.)*

Фаризат *(трубканы алады)*. Да!.. Хо... Мадар бар эсе, бир кесекден сёлеширсиз... Обещалкин, сен кабинетге киргинчи ол сеннге келгучю адамла къайтханынгы къалай билиб къойдула?

Халит *(кюледи)*. Алагъа телеграммала берген эдим... Ким эди?

Фаризат. Билмейме. Хар кюн сайын тогъуз-он адам келеди, телефон бла сёлешгенлени айтмай, къайсы бирин эсимде тутайым. Къоркъма, энтда сёлешир!

Халит. Болсун. Муну ханарын айта тебреген эдигиз. Кимди? Къайданды? Неге джарагъан мылтыкъды?

Салис. Бери джууугъуракъ олтур...

Халит *(джууукъ келеди)*. Сёлешген огъай, къатында бомба атылса да эшитмезге ушайды.

Фаризат. Хо, эшитмез... Биринчи кёрген алайды дерге да болур, ёзге, мени сартыннга, эшитгенни къой, бизни хар сёзюбюзню, атламыбызны джазыб бара болурму деб турама.

Салис. Туура джазыб бара да болмаз, алай а бизге къарауллукъ этгенине ишек джокъду.

Халит. Кёб боламыды келгенине?

Салис. Онбеш кюн...

Фаризат. Андан да кёб болады. Алыб келдиле да бизни бла танышдырдыла, ол столгъа чёкдюрдюле, андан бери ёрге турмай олтурады.

Халит. Ёрге турмай?

Фаризат. Бизни башыбызны къатышдыргъан да олду...

Салис. Анга къараб сагъатынгы бурсанг тюппетюз боллукъду. Бир минутну кечикмей сагъат тогъузда келеди, тюз заман джетгенлей кюнорта азыкъгъа кетеди, экиде эшик ачылыр, къарасанг ол. Сагъатны стрелкасы алтыгъа джетгенлей ол да ёрге турады...

Бу не зат эсе да бу дунияны адамы тюлдю.

Салис. Да биз да аны айтабыз...

Фаризат. Салис, туура алай бегитиб да къойма, биз толу иш кюнню бир заманда да кабинетде олтурмагъанбыз.

Салис. Джангылдынг, мен эки кюнню, аны сынар ючюн не къыйын тийди эсе да, эртденден нигирге дери былайда чыдадым. Чыртда не кечигиб келгени, не алгъа кетгени, не иш заманда джанлагъаны болмады. Дагъыда бир тюрлю халиси — ол къагъытлагъа къадалыб тургъан болмаса, дуния башы тюбюне айланыб бара эсе да джукъгъа эс бёлмейди.

Фаризат. Бир да къуруса да анда-мында бир сёзге къошула турса, нек джарлы эдинг.

Салис. Хо, саламлашхандан озуб, сёзге къошулмайды. Ма алай турабыз, тамада, тюйюшген адамла-

ча. Къайдан да къошулду бу къуджур адам бизни шох, джарыкъ коллективге.

Фаризат. Кабинетде аны бла къалсам, солургъа хауа джетмегенча болама. Не къыйынлыкъды бу?..

Халит. Кертда дегенликге сиз алай эс ташлаб да къоймагъыз...

Фаризат. Да сюйюбмю эс ташларса... *(Телефон зынгырдайды.)* Тынгылайма!.. Киши джокъду... Мен уборщицама... Ал кюнлеринде джангы сибиртги, кесин иги джаны бла кёргюзюрге излейди деб турдукъ, артда уа...

Салис. Энди алай бир кюнню олтурсун, ыйыкъны олтурсун... Биз салгъан болджалланы бары да оздула, мында уа чыртда тюрлениу джокъду. Ал кюнлериндеча энтда алай чёкгенлей, джукъ эте, къала эсе да къагъытлагъа къадалгъанлай турады.

Фаризат *(телефон зынгырдаб аны алады)*. Да!.. Бусагъатдан. *(Трубканы Халитге узата.)* Энтда сенникиледенди...

Халит. О, алейкум салам!.. Хо, эсимдеди... Кечериксе, акка, аны экинчи кюнюнде отпускагъа кетиб къалдым да, ма бюгюн келгенме. Огъай, тюбеб сёлешалмагъанма... Бу эки-юч кюнню ичинде тюбейим... Этерикди, этмей не амалы барды!.. Мен кесим сенге билдирирме... *(Трубканы салады.)*

Салис. Ол узун сакъаллы къартмыды?

Халит. Хо, олду. Туудугъуна хазырчыкълары заты бла къарачай чепкен тикдир, ательеде айтда деб тилегеч эди, унутханма да къойгъанма.

Салис. Эй, Обещалкин, Обещалкин, сенича аллына кёб адам келген аланы барын да эсде туталмагъанынгы неча кере айтама. Бир уллу журнал къура да, кимге не этеринги, къачан этеринги, ол ишни баджарыр ючюн кимле бла сёлеширинги джаза бар. Сеги заманынг болмаса, биз джазарбыз.

Халит. Сау бол, ол бек акъыл оноуду. Мындан ары къурарма. Муну юсюнден сёлеше тура эдик.

Фаризат. Мени сагъышлы этген дагъыда бир зат барды. Мынга киши келмейди, ол огъай, телефон бла да сёлешмейдиле. Чыртда джууугъу, тенги болмазмы? Не да адамгъа санамай атыбмы къойгъандыла.

Халит. Детдомдан затдан чыкъгъан болурму?

Салис. Арну алай эсе да бир танышы болургъа керекди да муну.

Фаризат. Къалайгъа джораларгъа да билмей сер болуб турабыз.

Халит. Сейир хапарла айтдыгъыз, тейри! Да бу бизге къаллайла тюшдю? Ким табды муну?

Фаризат. Бизге соргъан, джукъ айтхан болмады...

Халит. Ала уа айтмазла, сиз кесигиз къайгъысын кёрюб, адамладан соруб не джан болгъанын билирге керек эдигиз.

Салис. Да сени бла да бир оноулашайыкъ деб тургъанбыз. Сора алгъы бурун тамадаланы къайсысыны болса да джууугъуду деб анга да ишекли болдукъ. Аны ачыкъларгъа да кюрешдик. Тамадала бла къысха джууукълугъу да джокъду...

Халит. Былагъа джууукъ болмагъанлыкъгъа, аланы тамадаларына джууукъ эсе уа? Правлениеден, шахарны башчыларындан биреу телефон бла бизникине муну ишге ал деген эсе, бу да кимди, къалайды дерге къоркъуб келсин дегенди да къойгъанды.

Фаризат. Да алагъа уа не, азабы, ауурлугъу бизге джетерикди.

Салис. Хапар алайды, тамада. Къалай этерге да билмей турабыз.

Халит. Ой, сизни огъесе, аны не билгени, не къалгъаны барды? Аны уучха джыяргъа, коллективни сёзю,

джоругъу анга да закон болгъанын ангылатыргъа керекди. Анга башыгъыз къалай джетмейди?

Фаризат. Ол бизни коллективни джукъгъа санамайды.

Халит. Санатмагъансыз да санамайды.

Салис. А, сен къалай къолгъа джыяргъа умут этесе?

Халит. Ма, къараб туругъуз... *(Османны къатына барады.)* Физкульт привет!

Осман *(башын кёлтюрмей)*. Не дединг?

Халит. Салам алейкум, дейме... *(Туурасына олтурады.)*

Осман. Алейкум салам...

Халит. Мени атым Халитди.

Осман. Мен Османма.

Халит. Бир мадар бар эсе, бетинги кёрюрге да излеем.

Осман *(башын кёлтюреди)*. Бир кесек уллуракъ сёлеш, не айтханынгы ангыламадым... *(Бир китабны къагъытларын ары-бери аудуруб нени эсе да излейди.)*

Халит. Эй, Салис, бу джангы ишни джуугъанмыды?

Салис. Кесине сор...

Фаризат. Сен келсенг джууарыкъма деб тургъанды...

Халит. Сау бол, Осман, менсиз джуумагъаныг ючюн. Тенгиз джагъада аллай аламат алгъыш юрениб келгенме, аны стол джанында айтсам, дагъыда эшитир ючюн экинчи кере да джууайым деб тебрениксе. Къайданса? Бу шахарданмыса?

Осман. Бу да справочник болсун!.. *(Китабны джабады.)*

Халит. Мен сени шахарда эслемегенме. Къайда окъугъанса?

Осман *(карандаш къыя)*. Ленинградда.

Халит. Алгъын да проект бёлюмдеми ишлеенг?

Осман (*къулакъларындан мамукъ кесекни чыгъарады*). Адам сёлешген, кюлген, телефон зынгырдагъан асыры кёб болады да, хаман эсими бёледиле. Хо, проект бёлюмде ишлегенме, алай а ол башха тюрлю мекямланы юсюнден эди.

Халит. Меҥ да анга ишекли болуб сора эдим. Ишге асыры башынгы атханига ушайса, туура алай къадалыб турургъа джарамайды. Кесингден бошарса да къоярса. Бюгюн толу юрениб къалмайса деб сени ким сюдге берликди. Бара-баргъан заманда тюзелирсе. Ангыламагъан затынгы тартынма да, сор, айтырбыз, юретирбиз. (*Телефон зынгырдайды. Салис трубканы алады. Сёлешеди, алай а не айтханы эшитилмейди.*) Бир ишни этебиз, бир кабинетде олтурабыз, бир-бирибизге эс бёлмей, болушмай боллукъ тюлдю. Алай болса да биз асыры къыйын усталыкъны сайлагъанбыз...

Османҥ. Огъай, мени алай ёкюнигеним джокъду...

Халит. Бу ишге бир тиширыу алабыз деб, биз да керек тюлдю деб кёб даулашханек. Тиширыула бла ишлеген къыйынды. Ала не сабий табадыла, не сабийибиз ауруйду деб юйде турадыла, не эрибиз къайры кетди деб сюрюб айланадыла. Бюгюн эшикден киргенлей, эркиши олтуруб тургъанын кёргенимде алай къууандым, алай къууандым. Бизге насыбха бу ишни кесинг эшитибми келдинг, огъесе...

Осман. Огъай, андан ийдиле... (*Бир журналны алыб къарайды.*) Мында да джокъ, да...

Халит. Ангыладым... Юйленгенмисе, атанг-ананг саумуду?

Осман. Юйдегим барды. Къартла элде къарнашым бла турадыла... (*Салис сёлешиб бошаб, трубканы орнуна салады.*)

Халит. Къарнашынгдамы барды?.. (*Фаризат эшикге чыгъады.*)

Осман. Биз тёрт джаш бла юч къызбыз... *(Къагъытда бир затланы сызады, Халитге хазна эс бёлмегени танылады.)*

Халит. Не телефон бла сёлешген, не былайгъа излеб келген болмагъаныпа биз адамынг болмаз деб тура эдик.

Осман. Сора келирге, сёлеширге нек керекдиле? Алай этселе, мени, сизни да ишибизни бёллюкдюле. Керек болсам, юйге келедиле, не мен алагъа барама... *(Бир китабны ачыб, андан блокнотха нелени эсе да джазады.)*

Халит. Да джууукъну, тенгни къайгъысы кёб болады. Эртденден нигирге дери былайдан къымылдамайса сора аланы къалай этесе?

Осман. Къалгъанлача, ишден сора, не ишге дери... *(Ишин бардырады.)*

Халит. Къачан солуйса?

Осман. Не дединг?

Халит. Солуунгу юсюнден айтама.

Осман. Ангыламадым.

Халит. Кино, концерт, къайдам, тенглеринг бла олтурургъа заман къаламыды?

Осман *(нени эсе да джаза тургъанлай)*. Къалады.

Халит. Да бизге да юрет, заманны хар неге да джетдиралмай азаб чегиб турабыз. Сен къаллайла юлешесе?

Осман. Билмейме, аны сагъышын этмегенме.

Халит. Сагъыш, къайгъы этмей джашар мадарынг бар эсе уа чыртда ала бла башынгы къатышдырма. Эртделеде бир онглу адам: «Адамла сагъыш этерге юреннгенлей огъунакъ тынгылары, ол огъай насыблары да кетгенди» дегенди. Алайды да, бу столгъа джабышыб тургъанынг болду, аны ючюн артыкъ ачха берлик тюлдюле, кел, таза хауагъа бир чыгъайыкъ; джангы пиво келген эсе да, билмейбиз...

Осман. Огъай, бусагъатда заманым джокъду. Ишден сора... *(Ол кёзюуде буун сагъатыны къонгурауу къагъылады. Халит илгениб секириб ёрге турады.)* Кечериксе, эртденбла ашыкъгъаным бла стрелкасын башха джерге элтиб къойгъанма... *(Къулакъларына биягъы мамукъ кесеклени тыгъады.)*

Халит *(бек ачыуланыб, ызына келеди)*. Аламат саугъа хазырлагъандыла была меннге...

Салис. Энди нийнандынгмы бизге?.. *(Халит джюреги джарылгъандан не этерге билмей, тютюн ичеди.)* Биз да кёргенбиз сен айтханланы айтыб, болмагъанды ансы...

Фаризат *(киреди)*. Тамада, джолунг болмады дейме, тюрсюнюнге къарайма да. Мен да бир джангы хапар эшитиб келеме — бу тилчиди? Тамадабыз бла коридорда шыбырдаша тургъанын кёргендиле.

Халит. Тамам къууандырдынг.

Салис. Да муну юйюне эмина кириб, къуру аман халиледен къуралыб къалгъанды да.

Халит *(бир кесек сагъыш этиб)*. Алгъы буруи мен, сиз айтханлыкъгъа муну керти да алай тюрлю джан болгъанына толу йинанмагъанем. Энди уа, къарайма да, чот сиз умут этгенден да теренди. Анга кёре оноу этилирге керекди. Менги оноуум былайды: ишден эртде кетгенни, кеч келгенни, аны арасында бирер сылтау бла джанлагъанны тохтатыргъа. Алай этсек ол бизденг тамадалагъа тил эталлыкъ тюлдю. Ангыладыгъызмы?

Фаризат. Огъай, мен ангыламадым. Сен эртденден ингирге дери бёлюнмей бир ишлейикми дейсе?

Халит. Хо.

Фаризат. Асыры къатылыкъ этесе.

Халит. Билеме, алай а муну бир толу билиб бошагъынчы алай этмей амалыбыз джокъду. Андан сора

къарай туруб, аны эсинде болмагъан бир затны табыб былайдан чартлатыргъа керекди. Мени оноум олду.

Салис. Ким къалай эсе да, билмейме, муну бир сынайым деб эки иш кюнню толусу бла былайда тургъанма да, ол не болгъаныи ангылагъанма. Тюрмеде тургъандан да къыйынды. Алайды да, Халит кечериксе, мен заманында келирме, заманында кетерме, ишни заманында джукъгъа къымылдамай былайгъа бегишиб турурма деб сёз беральмайма.

Халит. Энди мен былайда сизни тамадагъыз болгъанлыкъгъа, хар къуру тенгликни сюйгеними, кёбчюлюк айтханча болсун деб тургъанымы билесиз. Алай а бу джол мени айтханым законду... *(Осман къолунда алкъын къабындырылмагъан сигарети бла эшикге чыгъады.)* Тохта, бу кабинетде тютюн да ичмейди?

Фаризат. Юсюнде ити халиси джангыз олду.

Халит. Ол алай кёб да тюлдю, алай болса да аны ючюн да сау болсун. Энди, хайда, ишни къолгъа алыгъыз.

Фаризат. Мени эсиме энтда бир зат келгенди.

Салис. Къулагъыбыз сендеди.

Фаризат. Неден да алгъа ол сейирсинирча бир зат этиб, не айтырыгъын бир эшитирмек?

Халит. Огъайым джокъду. Не этейик?

Фаризат. Джашла, ол эшикге чыкъгъан кесекге кабинетни ариу джыяйыкъ, джарашдырайыкъ. Джукъ соргъаны болса, барыбыз да ишде сагъатда бир кюн къалыб, бир кюн былай этебиз дербиз. Кеси сейирсинигени бла да къалмай, тамадалагъа джетдирсе, ала да бизни тазалыкъны сюйгенибизни билирле.

Халит. Тюз айтаса, башладыкъ... *(Салис бла ол, шкафда, терезе тюбледе керекли къагъытланы джарашдырыб саладыла, керексизлени къоратадыла, Фаризат болгъанны сюртюб джылтыратады.)*

Салис. Эшта, болду болур. Биз мында олтургъан джылланы ичинде былай тазаланнган эсе бойнумады.

Фаризат. Башха тюрлю болуб къалды...

Халит. Хайда, энди хар ким орнугъузгъа олтуруб, ишигизге къадалгъанча этигиз... *(Бары да линейкаланы алыб, бирер затны сызыб, джазыб кюрешедиле. Осман киреди. Ол джукъгъа эс бёлмей орнуна джарашады.)*

Фаризат. Аллай бир къыйыпыбызны кёрмеген бу сокъурмуду, не затды?

Салис. Тамам хайуан кёреем, юйю къуругъан!

Халит. Быллай адам келгенин билсем, аны кёрмез ючюн, дохтурладан къагъыт алыб, энтда талай кюнню юйде турлукъ эдим. Огъай, мен былай муну хамхотун кёрюб туралмайма, бир кесек айланыб, ачыууму сындырыб къайтайым.

Фаризат. Халит, джукъгъа чыкъмазгъа оноулашханек да.

Халит. Тамбладан башлаб этербиз алай.

Салис. Тейри, мен да чыртда ишиме эс бёлелмейме, кел сени бир кесек ашырайым.

Халит. Кетдик сора...

Фаризат. Джашла, сорсала не айтырма?

Халит. Да мен да, аман иги эсем да, ОСВОД-ну тамадасыма былайда. Кесим къолай джюзе билмегенликге: «Суугъа кетген болса, сау — шау болса да, чыгъармай къойма»,— дейдиле. Шахар обществодан сёлешдиле да, ары кетди дерсе.

Салис. Мен спортлотода юч номерни тюз билгенме да, сомла алыргъа барама...

Фаризат. Ангыладым. Бу барыб къатышдырса уа... *(Телефон зынгырдайды. Фаризат трубканы алады.)* А... а... а, Рашид!.. Джашла сабыр болугъуз... Огъай, сенинге айтмайма, Рашид... Чыгъайым... Сен къайдаса?.. Бусагъатдан джетдим... *(Трубканы салады.)* Сиз артда барырсыз, мен кёб турмай къайтырма...

Салис. Биягъымыды?

Фаризат (*къууанганын джашырмай*). Олду!

Халит. Да аны аты башха тюрлю эди да.

Салис. Тамада, джашаудан артха къаласа. Бу башхады. Ол кюеулюкню джаратмады.

Халит. Къайдан табаса быланы?

Фаризат. Мен аланы табмайма, ала мени табадыла. Бары бла да бирер къат танышайым да, артда сайлагъаныма илинирме. (*Шыбырдаб.*) Мен къайры кетдим?

Халит. Тиш дохтургъа.

Фаризат. Тюнене да алай айтыб кетгенме.

Салис. Хо, бар-бар, сорсала бир сылтау табарбыз... (*Ол кетеди.*)

Халит. Алан, мынга хар кёзюмю джетдиргеним сайын бекден бек сескекли болуб барама. Мен ангылагъанга кёре, бирибиз джар таба тайсакъ ары тюртген болмаса, бери тартарыкъ тюлдю... (*Коридордан биреу «Халит мындамыды?»— деб сорады.*) А... а... а, Абдул! Джазыкъны шоферлукъ правосун сыйыргъан эдиле. Ишин тындыргъанма. Отпускагъа кетерин аллы бла ГАИ-ни тамадасына сёлешген эдим. Барыб алыб, къолуна бергенден ары джукъ къалмагъанды. Бусагъатдан джетиб къайтайым... (*Кетеди.*)

Салис. Энтда муну бла къалдым да кетдим... Кёрюрме, кюнортадан ингирге мени былайда табсагъыз... Табхандыла бир къарауулну. Быллай кёзюуде бир кесек джаншаб, заманны ашырыргъа биреу да сёлешмейди... (*Телефоннга умутчу болуб къарайды. Сора тютюн ичеди. Осман эшикге чыгъады.*) Бу къайры барады эке?.. Къайсы тамадагъа эсе да была ишни заманында джанладыла деб тил этерик болур... Къайры буруллукъ эсе да ызындан бир къарайым... (*Ёрге кёлтюрюледи, Халит киреди.*) Ол мындан чыкъгъан ёрге, тамадала табамы кетди?

Халит. Огъай, энишге аякъджол таба айланды... Абдулну чакъырыб правосун берген кёреем.

Салис. Сора нек келген эди?

Халит. Бюсюреу этерге, разылыгъын билдиррге келгенеди.

Салис. Шахарны адамлары сокъур тюл эселе, сени бу аламат ишинги къалай кёрмейле? Джамагъат башламда сени къачаннга дери къуллаб турлукъдула? Быллай тыйыншлы адамны депутатха сайларгъа къалай башлары джетмейди быланы.

Халит. Да сайлагъанлары меннге чыртда керекли тюлдю. Мен сессиягъа, исполкомлагъа, сайлаучула бла тюбешнулеге джюрюрге къайдан заман табарыкъма? Аллай керексиз джыйылыуланы хар бирине талай сагъат къорайды... *(Электрочайникни токга салады. Осман къайтады.)* Алан, мупу джюрюую да къалгъанладан башха тюрлюдю.

Салис. Хо, тюеча атлайды, тыбырсыз.

Фаризат *(келеди)*. Джашла, туура эшикде бир арпу хауа барды да... Аны кёрген бу кабинетде олтураллыкъ да тюлдю.

Салис. Да башынгы бери атмагъа эдинг да, айланнгаенг тышында. Не, мынгамы таныкъ болдунг?

Фаризат. Хо. Анга чыдаялмай келеме... Аны ол сюйюмюне, ол арнулугъуна бир къара... у... у... у, генезир!

Халит. Сени юсюнгде мен эм бек джаратхан зат — ол сёзюнгю аягъын аламат бошагъанынгды. Энди, иги къызча, чайник къайнайды, былай бир къалын чай этиб ичир...

Фаризат. Джашла, ол ишни уа бусагъатдан тындырайым... *(Стаканланы исси суу бла чайкъаб, ачыкъ терезеден тышына бюркюб тебрейди. Хар алай этгени сайын, «Ючюнчю этаждан исси салам» дейди. Чай-ичиу башланады.)* Осман, сен да ичерменг?

Осман. Чаймы дединг?.. Огъай... *(Башын кёлтюрмей ишлейди.)*

Салис. Унамазлыгъын биле тургъанлай, нек ауузунгу къыйнайса?

Фаризат. Да бир кабинетни ичинде ёзденлик этмеген айыбды да.

Салис. Аны кабинетде болмагъанига сана да къой. Ол бизни къулакъгъа алмай эсе, биз анга нек эс бёлюрге керекбиз?

Халит. Къарайма да кабинетни эки бёлюб, бир джанында аны къояргъа да огъайыгъыз джокъду.

Салис. Ай аллай эркинлик ал ансы, кесими ачхама этдирейим ол джангыз къабыргъаны.

Фаризат *(стаканланы джыяды)*. Джашла, мени столуму былайгъа бир салыгъыз.

Халит. Сора нек? Былайгъа джарыкъ алай иги урмайды.

Фаризат. Анга аркъамы буруб олтурлукъма.

Салис. Обещалкин, бу тюз айтады, кел, биз да алай этейик.

Халит. Барыбыз да анга сырт буруб олтурайыкъмы, дейсиз?

Фаризат. Андан игиси джокъду. Алай этсек, кесини багъасын билир. Къайда турчугъуз.

Халит. Аланла, сиз шаша тебрегенсиз. Аны кёрген не айтырыкъды?

Салис. Да къачан болса да адамгъа санамагъаныбызны билдирирге керекбиз да.

Халит. Алай этсек, бусагъатда кесибизге аман боллукъду. Бир кесек тёзейик да, андан сора керек болса алай да этербиз. Хар зат да джарашыб, сютча уюб тургъанлайыбызгъа, бу азаб башыбызгъа къайдан чыкъды?

Салис. Мен бюгюн ишде асыры кёб олтурдум,

шахарда бир кесек айланайым. Кюнортадан сора келирме. Сорсала бир зат айтырсыз. *(Кетеди.)*

Фаризат. Обещалкин, бусагъатда сатыб алгъанма, къарачы... *(Анга джаулукъну кёргюзеди.)* Сени бийченг да быллай джаулукъ излей эди дейме. Телефон бла сёлеш да, дженгил универмагга бар де, ансы бошалыб къаллыкъдыла.

Халит. Ол ишдеди, кесим барайым да алайым... *(Кетеди.)*

Фаризат *(телефон бла кимге эсе да сёлешеди)*. Люба андамыды? Чыбчыкъчыкъ, не эте тураса?.. Тюз эрикгенден сора хатанг болмасын ансы... Киши джокъду, кесимме, джашла шахаргъа чыкъдыла... *(Къабыргъада сагъатха къарайды.)* Онбеш минутдан бир боллукъду, Чыбчыкъчыкъ. Мен кюнортагъа кетдим, артда сёлеширме... Огъай, мындан да алгъа кетиучегем... *(Трубканы салыб, ашыгъыш кабинетден чыгъады.)*

Чыракъ джукъланады
Дагъыда джанады

Биягьы кабинет. Къабыргъада сагъат ючге джуукълашханды. Осман орнундады. Халит джангы кириб, костюмун тешиб такъгъычха илиндире турады. Ол да орнуна олтуруб Османнга кёзюню къыйырын джетдиреди.

Халит *(кеси аллына)*. Бу былай джаныг атыб нек кюрешеди эке?.. Хо, былай джангы адам болгъанды да хар нени да терен билирге излейди дерек, алай а кишиден джукъ сормай кеси кюрешеди. Алай алыб къарасанг, бу ишни бизден да иги биледи дерге боллукъду... Тохта, алай эсе, былай кюрешмей кесиги эпчи ишлерине нек бёлюнмейди?.. Эшта, мындан аламат джокъду деб айтсыла тамадала деген умутда башын атхан болур. Алай болса уа хар джыйылыуда аны

юлгюге сала башларыкъдыла... Кесине базгъанчада кёрюнеди. Бир уллу джагъы болмаса, алай боллукъ тюл эди... Алай болгъаныи «Андан ийгендиле» дегенинден да билсенг а. Башындан хар кимни да ийиб бармайдыла... Быланы юсюне да биз джоралагъанча тилчи эсе... Аланы барын да эсге алсакъ...

Фаризат (*киреди*). Тамада, къалайды халынг? Нек мыдахса?

Халит. Сагъыш эте турама, эсими бёлме...

Фаризат. Да эт, эт, бир иги зат башынга келсе уа. Мен да тенг къызыма бир письмо джазайым...

Халит (*кеси аллына*). Аллайланы бир къауум тамадала бек сюедиле. Махтауу болса, джагъы болса, ишин да бир кесёк билсе, сора къуллугъу да кёлтюрюле барыргъа джол ачыкъ болады... (*Кеси аллына илгснеди.*) Алай бирчик атлагъанлай мени орнума джетерикди... Энди хар не орнуна тюшдю... Бюгюнлю бери аны ангыламай къалай тургъанма?.. (*Телефон зынгырдайды.*)

Фаризат (*трубканы алады*). Да!.. Хо, былайдады, берейими трубканы?.. Болсун... (*Трубканы салады.*) Тамада сени да Салисни да чакъырады.

Халит. Нек излейди эке? Баш кюн бла байрым кюн болмаса хазна чакъырмай эди да. Салисни къайдан табабыз? Къайда болур эке?

Фаризат. Аны уа къайдан билгин. Бир да къуруса да кесинг бар... Тохта, аны аякъ тауушу болур дейме... (*Салис киреди.*)

Халит. Кел, тамада, экибизни да кёрюрге излейди.

Салис. Ала кёбдюле, къайсысы излейди?

Халит. Энг тамада...

Салис. Ол а къолай хапар болмады. Да, кетдик, не этерикбиз...

Фаризат (*кеси къалгъанында, кюзгюге къараб чохун тюзетеди, трубканы алады*). Рая, сенмисе?.. Ал-

къын сюйремей турамыдыла?.. Хо, хо, бусагъатда джашлада аллай ёт къайда, амалсыздан биз аланы сюйрей тебрерик болурбуз... Арт кёзюуде джангы джукъ сатыб алмай турамыса?.. Джашырыб ойнама, кофта алгъанынгы джетдиргендиле... Кертн да фиискиймиди?.. Ай насыблы уа... Менинге да аллай бирчик таб... Туфлиге уа чыртда сагъыш этме, менинге эки къауумну келтирликдиле... Хы, алмай а тюкенден... Игитда базадан болады. Аллай затла базадан чыкъгъынчы сатылгъанларын къалай билмейсе... Сора келинидик, сен менинге кофта, мен сенинге туфлиле... Унутуб къойгъунчу айтайым, тамбла универмагда француз духла боллукъдула...

Осман *(башын кёлтюрюб)*. Фаризат, мадар бар эсе, бир кесек акъырын.

Фаризат. Да нек болмайды мадар. *(Андан да уллу сёлешеди.)* Рая, шубаланы къайгъысын да этерге керекди... Билмейме, Рашид табарма дегенди... Танымайса... Аллай джашды... Тюбесек айтырма... *(Халит бла Салис бетлери агъарыб киредиле.)* Рая, эсен бол. тамбла къайтырма... Джашла, нек эс ташлагъансыз? Нек чакъыра эди?

Салис *(сигарет къабындырыб)*. Танысыкъ болуб...

Халит. Бюсюреу этерге. Эшта, грамота да берлик болур...

Фаризат. Нек этесиз аллайла, мен кёлюм бла сорама.

Халит. Дунияны башында аман табханын джыйыб, бизни кабинетге бырргъады.

Фаризат. Нек этгенин сормадыгъызмы?

Халит. Биз соргъунчу кеси айтхан эди. Аман ишлейсиз, борчугъузну толтурмайсыз дейди. «Сиз адамча ишлерикмисиз, ишлерик тюлмюсюз», деб сорду.

Фаризат. Адамча ишлеген дегени уа неди?

Халит. Да мен къайдан билейим не болгъанын!

Фаризат. Сорургъа керек эди. Ансы ол къызгъаны бла айтды да сирелди къайда эсе да эшитген бир сёзюн, а биз а ол не затды деб сагъыш этиб турлукъбуз.

Салис. Мен сорургъа да бир тебредим, алай а базмадым...

Халит. Ол кеси да билмей эсе уа?..

Салис. Хо, хо, биреуден сорурбуз...

Халит. Энди аны билсек билирбиз, билмесек къалырбыз, ол иш тюлдю, аллы былай башланнганлыкъгъа аягъы выговорла бла бошалыр деб анга къоркъама.

Фаризат. Къоркъгъан къоркъуубузгъа тюшдюк. Тюнене эртденбла муну тамада чакъыргъанлай огъунакъ джюрегим чанчхан эди. Болгъанны болмагъанны да айтханды, ийнандыргъанды. Алай этгинчи бир мадар да эталмадыкъ...

Салис. Мен муну хамхотуна бермей къоярыкъ тюлме...

Халит. Сиз алкъын болумну толу билмейсиз.

Салис. Бу билгенибизден аман ханармы айтырыкъса, айт да къой.

Халит. Да арну къууанныкъ эсегиз да билмейме, муну мени орнума хазырлагъанны ушайдыла.

Фаризат *(джюрегинден тутады)*. Оу, мен джарлы, мен харнб...

Салис. Тур да, ауузунгу чайкъа!..

Халит. Да андан хайыр боллукъ эсе, алай да этейим.

Салис. Сени уа къайры салалла сора?

Халит. Билмейме, къысдаб иерик болурла. Сиз а ёгюз териден кёнчекле тикдиригиз ансы, эртденден ингирге дери муну тенгли олтуруб турсагъыз башха кёнчек чыдарыкъ тюлдю.

Фаризат. Мен заявление джазыб джаннлайма.

Салис. Мен да! Тамадам деб, аны кёзюне къараб олтургъандан эсе, орамланы сибирнб айланырма...

Халит. Да алай этген бла эки къолну ёрге кёлтюрюб бой салдыкъ дегенни не башхасы барды?

Салис. Къалай этейик да? Башха мадар джокъду да!

Халит. А, биз неметирге боллукъ тюлбюзмю?.. Огъай, эшта боллукъ болмаз...

Фаризат. Да не неметгенни айтаса? Джангы акъыл келген эсе, бизге да билдир.

Халит. Кесибиз былайдан къачхандан эсе, муну къачырсакъ иги боллукъ эди.

Салис. Аны иги боллугъун сен келгинчи да билиб бошагъанбыз, къалай къачырайыкъ, аны билмей армау болуб турабыз.

Фаризат. Аны билирге керекди, билмей амалыбыз джокъду. Арну муну бизге тамада этерик тюл эсеме да, ол къорамай бизге тынчлыкъ джокъду.

Халит. Сизни да алыб тамадагъа барырма да не ол ишлесин былайда, не биз ишлейик, сайла дерме деб тура эдим. А, энди уа...

Фаризат. Энди уа не?

Халит. Энди болум тюрленди. Осман бизден дженгил аякълы болду. Бизге аллай бир аманны къуйгъан тамада, сиз барыгъыз сюйген джеригизге, ол къалсын деб къояргъа да уялмаз.

Фаризат. Ючюбюзден да аны къалай сайлар... *(Телефон зынгырдайды.)* Бир кесекден сёлеширсе... *(Трубканы салады.)* Джашла, алай эсе, бусагъатдан ючюбюз да, къатына барайыкъ да айтайыкъ...

Халит. Не айтайыкъ?

Фаризат. Сени бла бирге ишлемейбиз, сени кёрюрюбюз келмейди дейик. Адам шарт болуб юсюнде джукъ къалгъан эсе, ол сыйсызлыкъны келтирмей джанлар.

Салис. Кетерик тюлдю. Ариу, кетсе да, алай тюз ашырыб къойгъан бла мени кёлюм хош боллукъ тюлдю.

Халит. Хамхотуна къагъар акъылынг бар эсе...

Салис. Огъай, ол асыры дженгил унутуллукъду. Бу ичемиди?

Фаризат. Ким биледи, къайдам!

Халит. Мени да ол джанындан хапарым джокъду. Нек сордунг?

Салис. Дженгил огъунакъ аны ачыкъларгъа керекди. Бир кесек уртлатыб медвытрезвителге ашырыргъа дей эдим. Анда менинге джуукъ джетген бир джаш ишлейди.

Халит. Ол ишлемесе да медвытрезвителни планы толмагъан хапары бар эди, ишек болгъанлай алыб кетерикдиле.

Салис. Ишек болгъанлары керек тюлдю. Анга телефон бла сёлешиб къорат деб къоярыкъма. Алай бедишлик болса не кеси къачар, неда тамада къыстар.

Фаризат *(бир кесек сагъыш этиб)*. Джашла, ол асыры уллу аманлыкъды.

Салис. Сора алай этерге боламыды, не? Къалай акъыллычыкъса? Ол бизни хар атламыбызны санаб, олсагъатдан барыб тил этиб тургъаны аманлыкъ тюлдю, не?

Фаризат. Мен анга ни этеди демейме...

Салис. Сен духла, помадала, пудрала деб айланнган болмаса аманны, нгини къачан ангылагъанса?

Халит. Хы, болдунг...

Салис. Ол бизни бетибизге къазан къара джакъгъан сагъатда биз аны нек аяргъа керекбиз? Керексиз джерде былай аламатчыкъ болуб нек къалдынг?.. *(Фаризат джыларгъа тебрейди.)* Аманлыгъы башына таш болуб типерча этерге керекди. Аллай бирни ангыламагъан башны нек джюрютесе?

Фаризат *(джыларын кючден тыйыб, ёрге турады)*. Да мен алай тели эсем, бир акъыллыны алырсыз...

Халит *(кючден олтуртады)*. Энди сабийча нек этесе?.. *(Осман биягъынлай башын кёлтюрмей ишлейди.)*

Салис. Табсызыракъ болгъанлай, бирлешир орнуна, хар ким бирер джары тартарын биле эдим...

Халит. Салис, сууучу бир кесек. Фаризат, ол къызгъаны бла этеди. Сен тамада бизге къалай урушханын эшитсенг, Салис, не этерге билмей ачыудан сёлешгенни ангылаб джукъ да айтмай къоярыкъ эдинг... *(Салис энтда не эсе да айтыргъа ауузун ачады.)* Болдунг, энди акъырыныракъ да сёлешигиз, сагъыш этиб да сёлешигиз. Ол да аз-аз башын кёлтюрюб бизге къарай тебрегенди. Кимни юсюнден сёлешгенибизни билиб къойду дейме. Салис, Фаризатны оноуу тюздю.

Салис. Меникин нек джаратмадынг?

Халит. Сеникине да огъайым джокъду. Алай а муну ичгенинг, къалгъаныи биле айланигынчы, бизни бла кел деб тилей тургъунчу заман кетерикди. Аны бла да къалмай, артда анга ким бла ичгенинг деб сорлукъдула. Бизге да сёз джетерге боллукъду. Фаризат айтханча этиб кёрейик. Барыбызда барайыкъ да, сени кёрюб болмайбыз, адамгъа санамайбыз, ол себебден бирге ишлерге да излемейбиз, дейик.

Фаризат. Турдукъ... *(Бары да бирден ёрге къобадыла. Телефон зынгырдайды.)*

Халит. Да!.. Хо, менме... Къалай дединг?.. Къачанга?.. Алтыгъа?.. Ыйыкъны аягъына дери къояргъа болмаймыды?.. Огъай аны ючюн айтханлыгъым тюлдю, мен бюгюн келгенме, сизге бергинчи кесим бир къат къараб чыкъсам деем... Да алай десенг да... *(Бети тюрлениб трубканы орнуна салады, орнуна олтурады.)*

Фаризат. Энди уа не болду?

Салис. Кимди?

Халит. Экинчи тамада проектни излейди.

Салис. Проектни? Да ол хазыр тюлдю.

Халит. Хазыр болмагъаныҥ мен да билеме... Неге сир къатыб турасыз, олтуругъуз ары.

Фаризат. Анга барыргъа деб тургъанек да.

Халит. Бир джанындан андан да уллу ёртен кириб тургъанлай, ҥе баргъанны айтаса.

Салис. Былай эртде нек излейди?

Халит. Да мен да сен билгенни билеме. Ай бошалады, кварталны да аягъыды.

Фаризат. Ол а алайды, алай а биз хар къуру онбеш-джыйырма кюнню артха бериучен эдик да.

Халит. Энди заманында беригиз дейдиле. Проектни этдиргенле келтиригиз деб къысхан эселе да билмейбиз.

Салис. Биринчи тамада бизни чакъыргъан бла экинчи тамада проектни излегени бир-бири бла байламлы болурму?

Халит. Ол оюмуҥ да кертиге ушайды. Къалай этебиз да? Иги ишлемейсиз дегенлериҥде чибиҥлеб, энди тыҥдыргъан затыгъызны кёргюзюгюз деген сагъатда, джукъ табмасакъ, бизни сюрюб нерге чурум чыгъыб къалады.

Салис. Бу джол баш алырча зат кёрмейме.

Халит. Къайда, проектни къагъытларын барын да столгъа джайчыгъыз.

Фаризат. Да аланы джайгъандан не хайыр?

Халит. Къарайыкъ, ҥе этиллигин кёрейик, ниҥир сагъат алтыгъа дери энтда не иш тыҥдырыргъа боллугъун ачыкълайыкъ.

Салис. Аланы къарамагъанлай да билебиз да.

Халит. Энтда бир кёз джетдирейик. Сагъат алтыгъа элтирге керекди.

Салис. Ол чыртда толмазлыкъ умутду.

Халит. Да къалай этейик да?.. *(Салис джерге къарайды.)*

Фаризат. Проектни меннге джетгеҥ кесегини кёбюсю хазырды...

Салис. Менде аллай бир да этилмегенди... *(Экиси да къагъытларын чыгъарыб столгъа джайыб тебрейдиле.)*

Халит. Барынгдан да меники за болур... *(Столну ящигинден къагъытларын чыгъара башлайды.)* Хо, хо, ючден бири тыннганды. Да къабханнга тюшдюк, чыгъар мадар джокъду.

Фаризат. Бар да, энтда беш кюн беригиз де да тиле.

Салис. Сен беш кюннге тыпдыраллыкъмыса ишинги?

Фаризат. Къайдам, кече да кюн да кюрешиб турсам, ким биледи?

Салис. Эталлыкъ тюлсе. Эм азында энтда он кюн керекди. Аны да, сен айтханлай, кече да, кюн да тохтамай кюрешсек эталлыкъбыз.

Халит. Ий, сиз не кечелени, кюнлени санайсыз? Ол ыйыкъны аягъына дери да къоймайды, бюгюн келтиригиз дейди.

Фаризат. Да телефон бла алай айтханлыкъгъа бетдеҥ-бетге джумушарыкъ эсе уа.

Халит. Энди аны бюгюнмю таныйса? Бир айтды эсе, аны тутуб туруучусун билесе да.

Салис. Ол а алайды...

Халит. Энди бош джаншай тургъандан хайыр джокъду, заман кетиб барады. Не этсиҥ эке адам?.. Бир да къуруса да, эки-юч адамныкъы тынса...

Салис. Да андан не хайыр? Барыбыз да бошамасакъ проект толу боллукъ тюлдю да...

Халит. Аны да биле тургъанлай, амалсыздан айтама. *(Башындан эки къолу бла тутуб.)* Бош турмагъыз да бир сагъыш этигиз, бир мадар табылмай къалай къалады мынга!..

Фаризат. Джашла, мен ауруюм да къалайым.

Халит. Сен ауругъандан не хайыр?

Фаризат. Къалай не хайыр? Тогъуз-он кюнню ауругъанча этиб турсам, ол кёзюуге тындырырбыз... (*Телефон зынгырдайды.*) Да!.. Джокъду мында... Бюгюн боллукъ тюлдю... (*Трубканы силады. Халитге.*) Энтда сени излейдиле ол келиучюле... Мени бюгюн тамадаладан киши кёрмегенди. Бюллетении тюненеден алайым.

Халит. Сен алай бла башынгы алдынг, биз а? Барыбыз да «ауруяллыкъ» тюлбюз да.

Фаризат. Барыбыз да «аурургъа» керек да тюлдю. Ол «ауруб» ишге чыкъмагъаны себебли проектни саулай да тындырыргъа мадар болмагъанды дегиз да, айыбны менге салыгъыз да къоюгъуз. Мен юйде кюреширме, сиз да къадалырсыз...

Халит. Биз тюненеге, неда бюгюнге хазыр этерге керек эдик. Ариу сен тюненеден бери «ауруй» эсенг да, ишинг тыныб столунгда болургъа тыйынмалыды. Ала да бизден тели тюлдюле.

Салис. Сени ауругъан хапарынгы эшитиб, ишек болуб, къалгъанла кёргюзюгюз деб тохтасала, чыртда бедишлик боллукъбуз.

Халит. Хо, бу ауузларыны тюшгенибиз бла алай айтыргъа да боллукъдула.

Фаризат. Да сора билмейме...

Халит. Бу чёкген керти да харам, хыйлачы, ала бла да къалмай, акъылы да болгъан адам кёреем. Хар нени сагъышын этиб тёгерегибизге тузакъ салыб, чыртда къымылдамазча бегитиб къойду.

Салис. Мен анга аны джетдирмесем, мен да мен тюлме. Башха джукъ эталмасам да, джашлагъа айтыб, ашхы ууатдырмай къоярыкъ тюлме. Биз атасын ёлтюргенча, кёресе, аны...

Фаризат. Джашла, биз аны нек унутуб турабыз?

Салис. Хо, унутурса, унутмайын а... Бюгюнлю бери не аны кесини юсюнден, не аны бизге этген амалыкъларыны юсюнден сёлешебиз...

Фаризат. Огъай, мен аны айтмайма. Бу проектни бир бёлеги анга да берилген эди да...

Халит. Да биягъындан бери аны айтсагъыз а...

Фаризат. Ол да этиб бошамагъан эсе, насыб биздеди. Алай болса, мен не бек урушсала да, къууаныб къоярыкъма.

Салис. Акъырын болугъуз ёрге тура башлагъанды... Бизни таба келеди...

Фаризат. Бизни болумубузгъа аз къууанмайды...

Осман (*къатларына келиб*). Не болгъанды, нени юсюнден даулашасыз?

Фаризат. Сора не болгъаныи билмейсе, не?

Осман. Билсем, сорлукъ да болмазем.

Фаризат. Тамам ийнандыкъ...

Халит. Фаризат, тохтачы... (*Османнга.*) Сен ол берилген ниши тындыргъанмыса?

Осман. Этерге кюрешгенме, келтирейими?

Халит. Келтир, къарайыкъ... (*Осман кетеди.*) Эшитдигизми?

Салис. Эшитдик. Аны бла да бизге чалдыу салды...

Фаризат. Насыб болуб терс этген эсе уа...

Осман (*ватман къагъытларын келтиреди*). Ма быладыла. Джангылгъан джерим бар эсе, энтда этерме...

Халит. Джангыдан эте турургъа заман джокъду...

Осман. Аллы бу къагъытдады...

Халит. Та...а...ак! Бу къагъытынга сёзюм джокъду... Экиничси къайсыды?.. (*Бары да ол столгъа къабланадыла.*) Бу да боллукъду. Ючюнчю къагъытынгда... Ма бу сызны берлакъ кёчюрюрге керекди. Муну да бираз узунуракъ эт...

Осман. Къаллайла эсгермей къойгъанма аланы?

Халит. Саулай да алыб айтсакъ, аман этмегенсе, алгъышлайма.

Осман. Алайчыкъларын этейим...

Халит. Бусагъатда кюрешме. Проектни саулай да джыяйыкъ да, артда не сен, не мен къарарбыз алайларына... *(Осман барыб орнуна олтуруб, къагъытлагъа къараб башлайды.)* Энди уа не дейсиз?

Салис. Да ол бюгюн излериклерин билиб, аны ючюн къан къазауат этиб кюрешгенди. Билсек, биз да бир затла этерик болур эдик. Алай болса да, гюнахы кесини болсун, таза этгенди. Выставкагъа ийсенг да, сёз табарыкъ тюлдюле.

Фаризат. Бу къуджур адамны къолу алай джарашырыкъды деб джети джукълаб эсимде джокъ эди. Сиз этгенмисиз, къалайды, деб нек сормады?

Халит. Мени эсиме да ол келиб тура эди.

Салис. Да аны несине сейирсинесиз? Кесини ишин этди, анда ары дуния башы тюбюне айланса да, къулагъына кирмейди. Хо, биртда коллектив зат дегенни биледи.

Халит. Къалай да болсун, тынгысызды бу. Энтда келеди...

Осман. Аланла, бюгюн мен сизни халыгъызны джаратмайма.

Салис. Да биз да сенинге асыры къууанмайбыз.

Осман. Хо, аны да ангылагъанма, алай нек этгенигизни билмейме ансы. Алай болса да не болгъанды бюгюн сизге? Мен джарарыкъ, болушурукъ зат бар эсе...

Фаризат. Огъай, кёзюнге кёрюнеди, джокъду хатабыз. Хар неда бек аламат, бек ашхы.

Осман. Да алай болсун, мен излеген да олду... *(Кете тебрейди).*

Халит. Бизни къайгъыбызны керти да билирге излей эсенг, айтайым. Энди бир сагъатдан саулай да проектни тамадагъа элтирге керекди.

Осман. Да аны не къайгъысы барды? Элт да тутдур.

Халит. Да биз алкъын бошамагъанбыз. Энди кёб иш къалмагъанды, алай болса да, хар неси да тынмаса, берирге джарамайды.

Осман. Сагъат алай аз заман тюлдю, барыбыз да къадалайыкъ, тындырыб къоялсагъа...

Халит. Этиб бошаяллыкъ тюлбюз.

Осман. Была муну ингирде алыб не этерикдиле? Проектни пелери кече келибми аллыкъдыла. Эртенбла берирбиз. Кече узуну бошарбыз.

Халит. Кече узуну уа бошарбыз, была алтыгъа келтир деб тохтагъандыла.

Осман *(бир кесек сагъыш этиб)*. Тохтачы, мен бусагъатдан къайтайым. *(Кесини столуна барыб, шкафдан ватман къагъытланы чыгъарыб, башха затланы къотарыб нени эсе да излеб башлайды.)*

Фаризат. Бусагъатда муну кёрген керти да, коллективге джаны ауруб кюрешеди деркди.

Салис. Огъай, аны ол уллу къыйналгъанча эте билгенине къарачы. Адам аллай бир хыйлачы да къалай болады!

Халит. Не эсе да бир затны излейди.

Осман *(иги кесек къагъытны кёлтюрюб келеди)*. Былагъа бир къарачы.

Халит. Не къагъытладыла?

Осман. Проектни къагъытларыдыла. Ол менинге берилген кесегни иги билир ючюн ангылагъаныма кёре аны башха бёлюмлерин да къагъытлагъа сыза баргъанма. Кёз джетдирчи, аладан да бир джукъ джараса уа...

Халит. Салис, столну бери къысчы... Фаризат, столну юсюнде къагъытланы ары ал... Къайда, джайчыгъыз...

Салис. Бу былайныкъы болур дейме...

Халит. Ол бир къагъытынгы берчи...

Фаризат. Бу тёрт къагъыт проектни мен этерик бёлюмюне ушайды... Хо, олду... *(Эки столну юсюне ватман къагъытланы джаядыла.)*

Халит. Хы, энди къараргъа боллукъду... *(Бары да ийилиб проектге иги кесекни къараб турадыла.)* Сагъат не болду?

Осман. Бешден атлады.

Халит. Бошаб къоялмазбызмы?.. Къайда, Салис, ма бу экисине къадал. Былайларын джарашдыр... Фаризат, бу юч сызны джангыдан эт... Тохта, эшигин берлакъгъа кёчюр... Салис, кюнбет джанында терезени ёргеракъ кёлтюрюрсе... Къымылдагъыз муну... Осман, ол кесинигикинде биягъында айтылгъанланы тюзет... *(Осман ол алгъынгы къагъытларын алыб орнуна кетеди.)*

Халит. Бу къагъытлада уа хазна этиллик зат да джокъду. *(Кесини столуна джайылгъан ватманлада анда-мында бир затны тюзетеди.)* Молодец, Осман!.. Джаша... Та..а...ак, энди уа неси къалды? Былайына бир къол джетдирейим да... *(Не эсе да бир джырны макъамын мурулдайды.)* Хы, энди киши сёз табмазча болду... Эй, заман джетди...

Салис. Ма, этиб бошадым...

Фаризат. Мен да бошайма... Бу эки сызны бир джетдирейим да... Салис, линейканы былай бир тут... Тамада, сен айтханча болду... Джазыкъны гюнахын алыб... Сау болсун, керти адам...

Салис. Асыры дженгил махтаб тебремедингми?

Фаризат. Махтауу болгъанны махтагъан адетди...

Халит *(къагъытланы барын да бир джерге джыйды)*. Фаризат тюз айтады. Бюгюн ол джангыз кеси бизни коллективни сыйын сакълады. Салис, тюзге тюз дерге керекди...

Салис. Ол а алайды, алай болгъанлыкъгъа бы-

лайда биз къуууаныр зат кёрмейме. Тамбла бизни ючюбюзню да къыстаб нерге боллукъдула.

Фаризат. Огъай, энди аллай къоркъуу джокъду...

Салис. Джангылдынг, ол къоркъуу энди уллу болгъанды. Осман джангыз кеси бизни бёлюмню ишин тындырса, биз ючюбюз былайда неге керекбиз? Бизге хакъ тёлеб турлукъ тюлдюле.

Фаризат. Ол мени эсиме да келгенди. Джашла, барыгъыз деб къойсала не этеркбиз?

Халит. Къоркъма, къызыбыз, бусагъатда быллай джерледе къуллукъчуланы кёбден-кёб этген болмаса, аз этмейдиле. Аны ючюн чыртда джанынгы къыйнама. Рашидинги кёзюнге кёргюзюб, къуууаниганлай тур.

Осман *(келеди)*. Сен айтхан джерлерни тюзетдим... *(Телефон зынгырдайды.)*

Халит *(трубканы алады)*. Да!.. Заман джетибми къалды?.. Хо, къараб чыкъдым... Да кесим бош ишекли болуб айтаем ансы, битгенин билеем... Бусагъатдан... *(Трубканы салады.)* Да келигиз, барайыкъ.

Салис. Биз барыб не этеркбиз, кесинг элт.

Халит. Огъай, сиз да келигиз. Проектни барыбыз да этгенбиз, тамаданы бюсюреуюн да барыбыз да эшитирге керекбиз. Хайдагъыз, кетдик...

(Халит хазыр проектни ёрге тутуб алларында тебрейди. Аны ызындан Салис сюеледи. Ючюнчюге Фаризат барады. Осман эм артда атлайды. Бары да кабинетден чыгъадыла.)

Джабыу

БАШЛАРЫ

Джууулгъан шляпа 3
Чакъырылмагъан къонакъ 29
Тенглени болушлугъу 69
Бобикле 104
Председателни джашы 133
Джылтыргъан сурат 164
Къуджур адам 190

ИБ № 1527.

Аппаев Билял Добаевич

СТРАННЫЕ ЛЮДИ

Одноактные пьесы

На карачаевском языке

Редактор А. И. Кубанов. Художник Ю. Карданов. Худ. редактор Л. А. Асланова. Техн. редактор Г. И. Газиева. Корректор З. М. Козбаева. Сдано в набор 27.12.84. Подписано к печати 11.06.85. ВУ 77119. Формат 70x108 1/32. Бумага типографская № 2. Гарнитура литерат. Печать высокая. Усл. п. л. 9,8. Усл. п л. 9,8. Уч.-изд. л. 9,3. Тираж 2000 экз. Заказ № 7122. Цена 70 коп. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства, 357100. Черкесск, ул. Кирова, 23. Дом печати. Карачаево-Черкесская укрупненная типография, 357100, Черкесск, Первомайская, 47.

70 к.